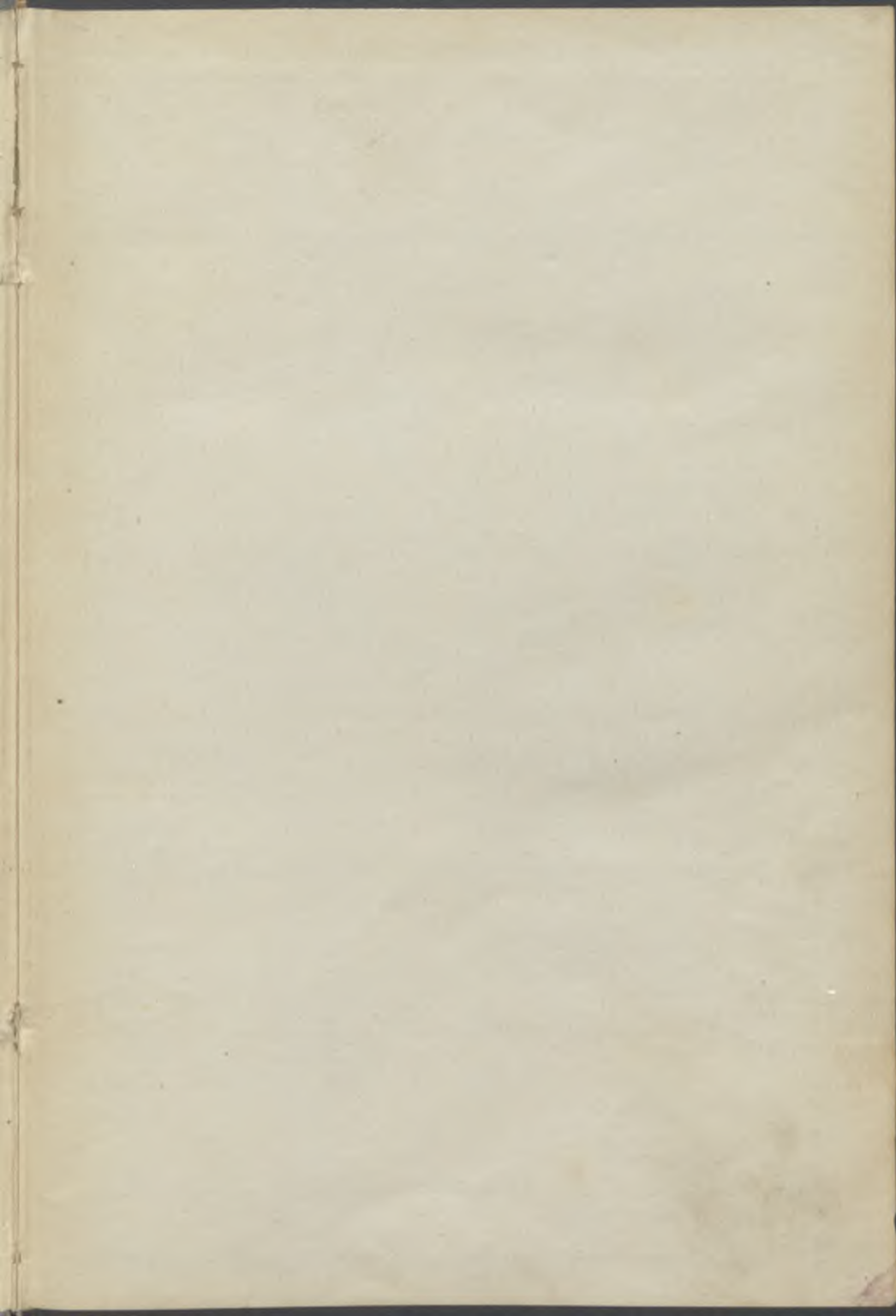
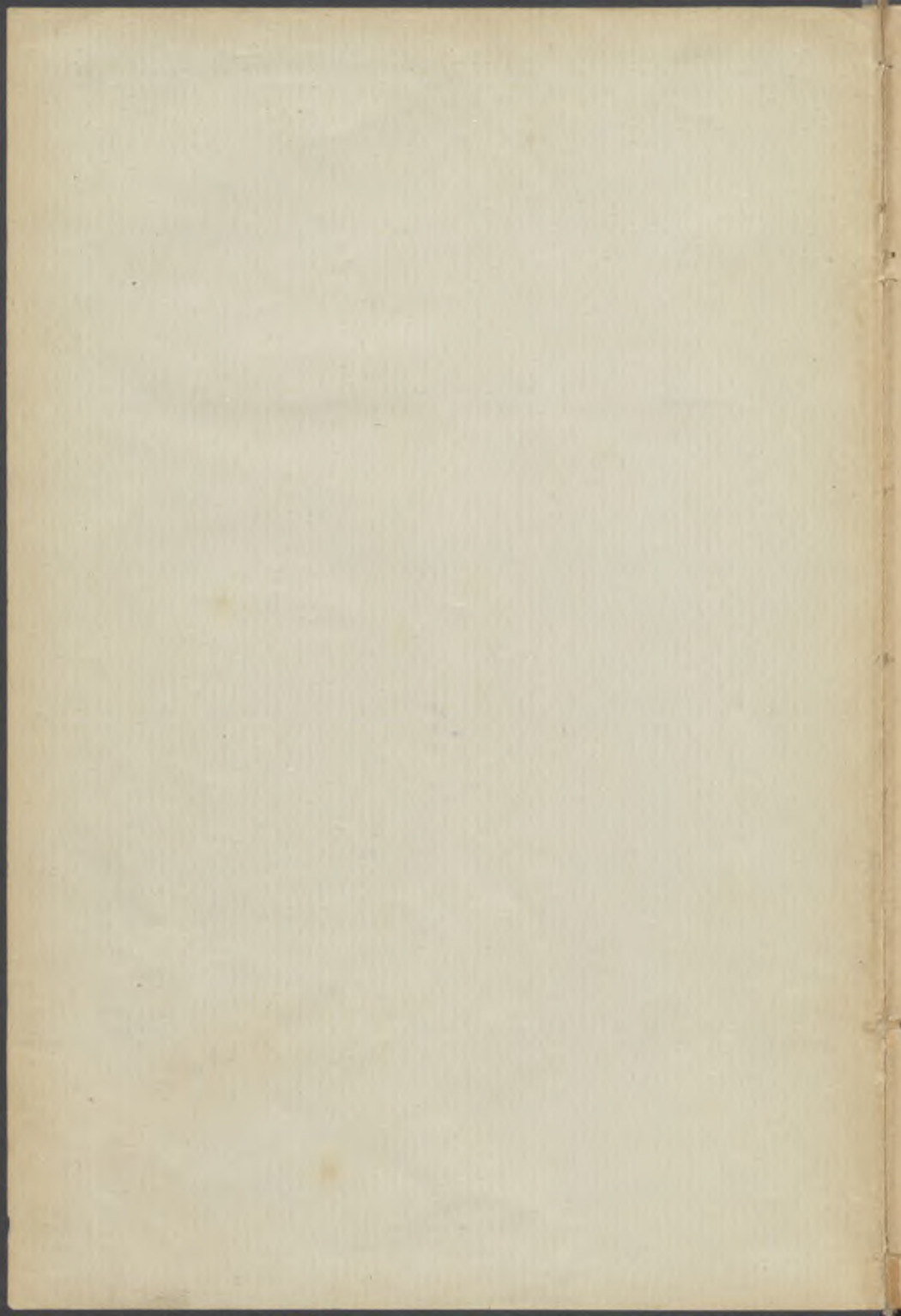

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

0 000013 142681

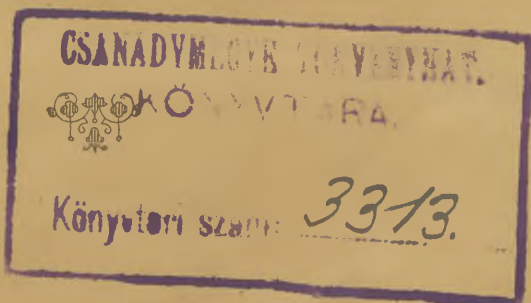
Prielle Kornélia

élete és művészete

Irla

Rakódszay Pál

BUDAPEST 1891

SINGER ÉS WOLFNER KÖNYVKERESKEDÉSE

Andrássy-ut 10.

408600

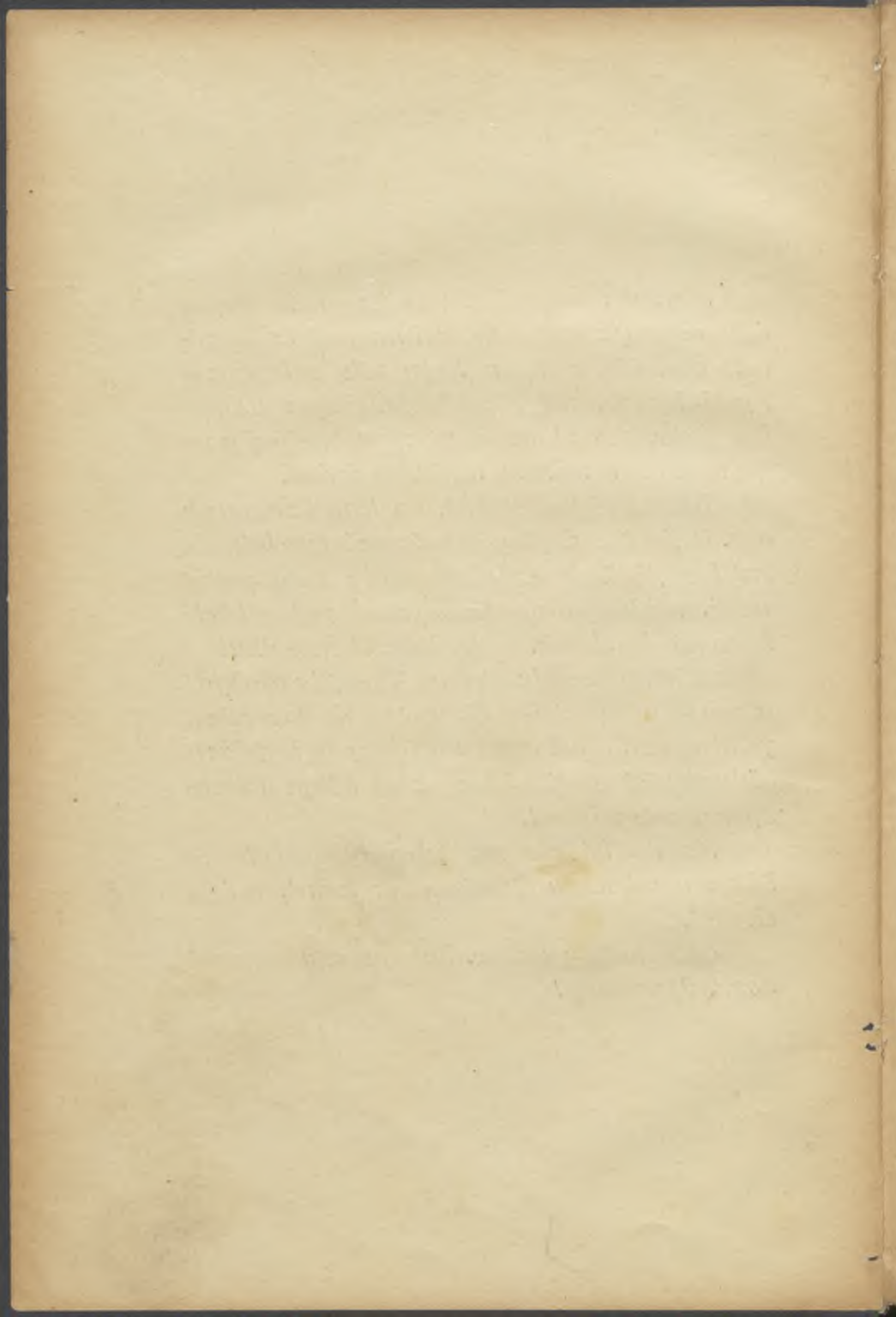
A jövő lángeszű történésze nem képes úgy megrajzolni a mult ünnepekt színészének alakját, mint a hogy róla a legszerényebb kortárs megközelítő fényképet adhat így játszván ki az enyészetet, mely oly irgalmatlan a színész alkotása iránt.

Kötelességünk tehát, ha tanui vagyunk egy, a jövőbe átfénylő művészi epochának, erről a jövőnek számot adni; még pedig most, midőn a minta s ennek rajza közti hasonlóságról mindenki ítéletet mondhat.

E könyv célja Prielle Kornélia alakját a magyar színészet történetének keretében feltüntetni. Mert a mi a czímlapon is jelzett aktualitást illeti, ehhez az én könyvem nagyon kevés valami.

Az én hódolatom bármily őszinte és lelkes a mi nagy művésznőnk iránt, mégis elvesző.

Őt nem egy ember, hanem egy nemzet koszorúzza meg!

TARTALOM.

ÉLETE.

	Lap
Gyermekévei	3
Színpadra lépte	12
Első szerződése a nemzeti színházban	17
Petőfi és Prielle Kornélia (képpel)	25
A vidéken 1845—1857	43
Vendégjátékai és második szerződése a nemzeti színházban	55
A nemzeti színházban (képpel)	69

MŰVÉSZETE.

Prielle Kornélia mint magyar színészsző	97
Kántorné, Prielle Kornélia, Jászai Mari	105
Szakmája	113

SZEREPETI:

Lady Tartuffe	133
Revil hercegnő (képpel)	142
Gógánfay grófnő	151
Igaliné	161

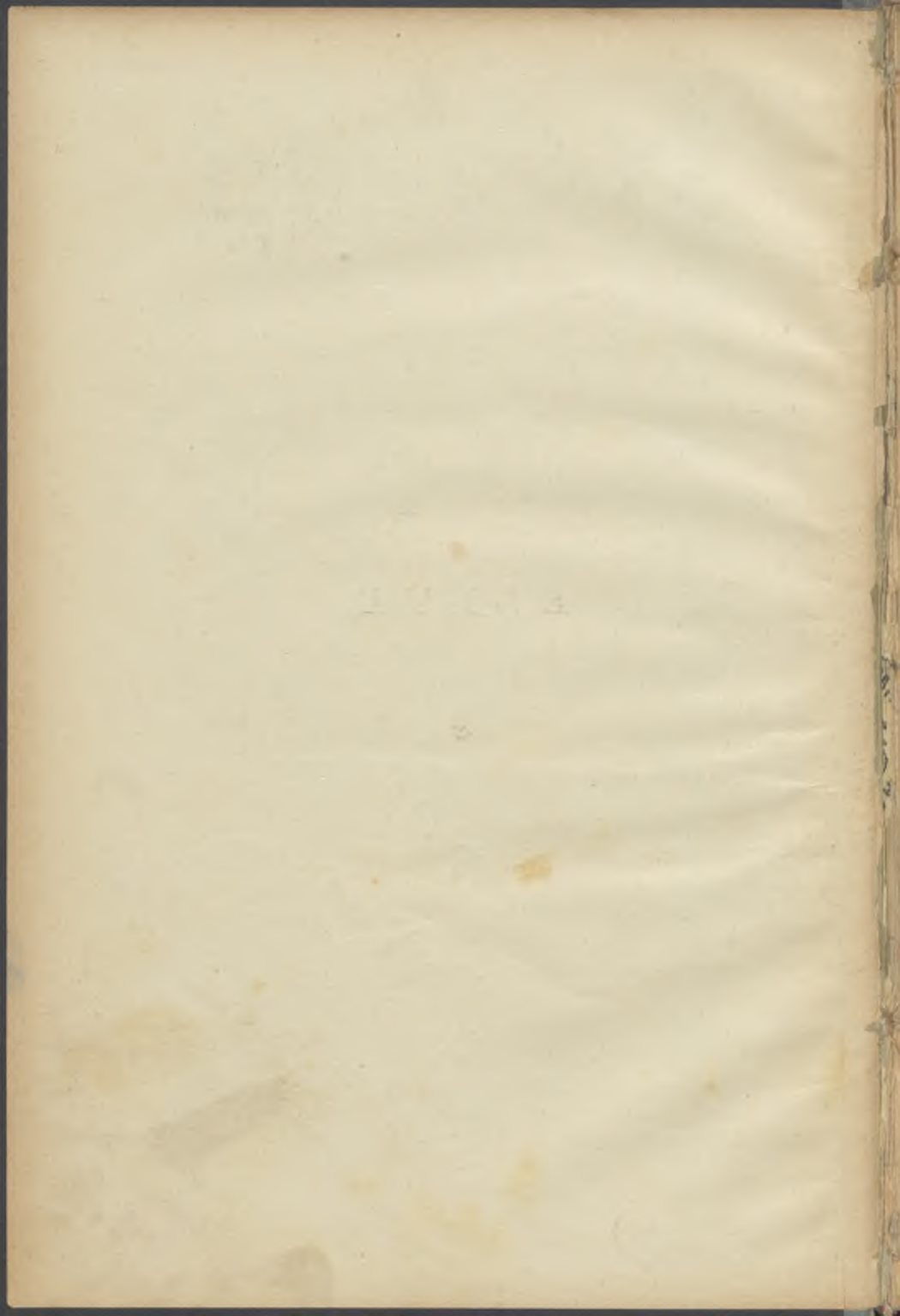
	Lap
Csiky darabjaiban	165
Trundúzia	173
Speráta	177
Zilka grófnő	181
Evrardné, Chabreuil marquisé, Clemenceaué	187
Cora (képpel)	191

F Ü G G E L É K :

I. Felléptei a nemzeti színházban 1844—51.	207
II. Levelezése Szigligetivel	215

E L E T E.

40

Gyermekévei.

Mármaros-Sziget Magyarország egyik legszébb vidékén épült. Az Iza folyja körül s a város valóságos félszigetben fekszik. Hanem maga a város ugyanesak inaesthetikus benyomást kelt. Nagy zsidóság lakja, még pedig az a galicziai zsidóság, mely szinte jeruzsálemi állapotában tartotta fenn magát a mai napig. Ez a zsidó még nem borotválkozik, szakállát nem nyírja, csak elkoptatja. Harisnyát hordanak még sokan s mind hosszúkaftánt. E vidéken vannak teljesen zsidófalvak. Mármaros-Szigeten még a bérkocsis is orthodox-zsidó. Szóval M.-Sziget piacza inkább ghettora, semmint magyar városra mutat. Az ember szinte csudálkozik, hogyan születhetett itt a magyar színészet herczegnője, marquisnője: Prielle Kornélia. És mégis, e városka a magyar intelligentia ritka helye. — Egész nap nem látni az utcán divatos magyar hölgyet s este nem tudjuk, honnét telik meg a szinkör fényes, a legújabb párisi toiletteben ragyogó hölgyközönséggel, mely szép magyar tyrust mutat s a magyar nyelvet gyönyörűen beszéli.

A városnak, mondhatni szélén húzódik meg a magyarság. Itt az utcák, a házak tiszták; az utóbbiak a régi nemesi porták homlokzataira emlékeztetnek.

Határozottan műpártoló ez a közönség. Ezt tapasztalatból állíthatom. 1889-ben a nagy debreczeni társulatnak itt nagyobb bevételei voltak mint Debreczenben. Pedig a két várost össze sem lehet hasonlítani. Legalább is 50 éve elsőrendű műkedvelősködő hely M.-Sziget. Lövei Klára 1889-ben meg is írta a műkedvelősködés történetét. (Lásd: „Máramarosi Lapok“.) Még olyan darabokat is előadtak itt, mint Moliére „Fösvény“-e, Jósika „Két Barcsay“-ja. A város büszke is volt mindig szülöttére, Prielle Kornéliára. A közeli, rendkívül kies kobola-polyanai fürdőben egy szép helyet „Kornélialiget“-nek neveztek el.

De máris nagyot ugrottunk 1881-be (a mikor ez történt).

Kezdjük történetünket az 1826. év június első napjával, midőn Prielle Antonia éppen piros pünkösd hajnalán megszületett.

Gyöngéd, szerető jó anyja sokszor úgy is hitta: hogy: „az én pünkösd-i rózsám“. Keresztneve Antonia volt. De — hogy-hogy nem — már anyja Kornéliának nevezgette, mely bérmaneve is lőn. Erre is keresztelték volna, de bíz' a kalendáriumban hamarosan nem akadtak Kornelia nevű szentre s így Antonia nevet kapott. Ereiben francia vér kereng. A család a múlt század végén származott ide, Magyarországra. Nagyatya francia emigráns volt, annak a nemzetnek tagja, melynek szellemes, csevegő szinműveit

senki sem ábrázolja kitünőbbben Prielle Kornéliánál.

Atyja Prielle József szíjgyártó volt; ennek neje erdélyi asszony, családi nevén Székely Eleonora.

Négy gyermekük lett: Antónia (Kornélia), Lilla, Emilia és Péter.

Antóniáról szól e könyv.

Lilla a legszellemdúsabb nők egyike, méltó volt testvéréhez, a nagy Kornéliához. De mint színésznő is számot tett a vidéken. Férje Rónai Gyula lón, a jeles naturalista tragikai színész, ki egy időben a nemzeti színház tagja is volt, de élte javarészt a debreczeni színházban töltötte el, hol hírneve ma is hagyományos. Rónai és neje szerették egymást. Rónai végtelen jó fiú volt. Hanem Debreczen városának Bachus a patronusa. Még ott minden jó színész elzüllött s így Rónai is, kinek túlságos művészi temperamentuma nem igen vágott a nyugodt családi életmódhoz. Rónai halála (1875.) után Lillát sajnos katasztrófa érte. Ez a kitünő, bájos elme nem volt elég erős és éjbe borúlt. Kornélia, kivel nem is testvéri, hanem baráti viszonyban élt, gondoskodott állapotá enyhítéséről, míg a jóltevő halál véget vetett szenvedésének. Maradt egy fia, ki azonban nem színész.

Emilia szintén színésznővé lón s később Láng Boldizsárhoz ment nőül. Láng Boldizsár a magyar színészet egyik úttörőjének, annak a Láng Ádámnak az unokája, ki 1792-ben Kelemen Lászlóval együtt működött s 1842-ben tartá 50 éves szini jubileumát. Láng Boldizsár színigazgató is volt soká. Neje Emilia 1868-ban hagyta

ott a szinpadot, melyre mostanában Ilon leányuk készül, nagynénje szerető aegise alatt.

Prielle Pétert sorsa szintén a szinpadra vezette. Kedvelt bonvivant és szerelmes színész volt a vidék nagyobb szinpadain. Egész alakjában feltűnően hasonlít Kornéliához. Néhány év óta, belefáradván a vidéki küzdelmekbe, a nemzeti színház egyik segédszínésze.

Prielle Kornélia szinte hiányos s mégis gondos nevelésben részesült. Mire 8 éves korában iskolába került, már tudott olvasni és ákombákomb nagy betűket írni. A háznál levő kosztos diák tanította meg ezekre 6 éves kora óta. De mily kevés és korlátolt tanulmányt nyújtott az akkori iskola ahhoz képest, a mit ma a legszegényebb gyermekeknek is ad! Nem a kis Kornéliában volt a hiba, ha csekélyke értelemmel került a szinpadra, hanem Magyarország s pláne a végvidékek elmaradt tanügyi állapotában. Kitűnő, első tanuló volt az iskolában, melyet két év alatt elvégzett. Hanem a gondos, jó anya a gyöngye kis lányt, ki házi munkára nem igen volt használható, továbbá azért, hogy ne érintkezzék az apa mesterségében alkalmazott durva, együgyű emberekkel, tovább is iskolába küldte. Így aztán még három esztendeig ismételte az osztályt; jobbanmondva, segédkezett a tanítónőknek. Ma is találkoznak barátnői között, kik tréfásan emlegetik, mennyire szégyelték őket, a nagyobbak, hogy egy kis lányka „hallgatta ki” őket. A praktikus atya csak nézte-nézte egy ideig ezt a viczerektori dicsőséget, hanem úgy vélte, minek fizessen ő a kis lányért iskolapénzt, mikor voltakép neki járna fizetés. A jó anya

ugyan ez argumentummal nem ellenkezhetett, de az iskolát sem akarta abbahagyni. Kigondolt tehát mindenféle kerti, pinczei, téli, nyári élvezket a tanítónők számára. Egy finom lelkületű, jószívű anya a gyermek jövőjére nézve döntőbb az ő ezer meg ezer jószágos furfangjával mint sokszor a legmodernebb tanügyi reformok. Az egyszerű asszony kitalálta, hogy itt nem annyira a testet, mint inkább a lelkületet kell foglalkoztatni. És ki tudja, nem volt-e e lelkületben az anyából is sok? Nem-e az anya szelidsége ujúlt meg a kis Kornélia gyermekies kedvtöltéseiben, mikor folyton virágot szedegetett a mezőn . . . Azt mondják, olyan szelíd, jó gyermek volt, hogy keserves sirásra fakasztotta az, hogy az előtte díszlő tábla mezei virág nem lehetett az övé. A lyrai szerepek fülűlmúlhatatlan ábrázolóját már gyermekkorában sem untatta a magány. S a mint ma órákig ül a Balaton partján, elmélázva a hatalmas tó bájain, a kis lánynak legfőbb vágyát képezte az, hogy valamennyi szép kis mezei ösvényen végigszaladhasson. Ritkább és igazibb ünnepe volt a „Szalovány“ hegyen (M.-Sziget mellett) sétálgatni, majd megpihenni az Iza partján, a homokba írkalni nevét; (ha ez irka-firkákat nyolcz-tíz nap múlva nem találta helyén, keservesen megsíratta). Vagy ismét falevelekre szúrkálta ki nevét és vízrebocsátotta, gondolkozván: vajjon, ki fogja elolvasni?

Megemlítjük mindezt, mert a hegyek, a természet szeretete ma is megmaradt művésznőnk-nél, s bizonyára ott, Mármáros szép vidékén, a zsenge gyermeki kedély fogékonyságában leljük

későbbi üde, képzelmes világát, melyen művészete alapszik.

Bennünket persze érdekel, hogyan, mily körülmények közt csirádzott szenvedélye ama pálya iránt, mely őt később a nemzeti színészet nagyjává avatta.

Minden művész hasonló s mégis elütő módon érezte a hivatás első jelentkezését. Legtöbbnyire megegyeznek abban a színészek, hogy színi előadás látása vésődik lelkökbe és hogy korán jutnak az elhatározásra, színészsze lenni. Ritka kivétel az, mint Tóth Józsefé, a nagy jellem-színészé, ki soha sem látva színi előadást, végzetes szenvedélye a színpad iránt pusztán egy dráma (Voltaire Tankréd-je) olvasásán gyúlt ki. Azonban mint a költészet, festészet, szobrászat, mérnökség, gépészet iránti hivatás korán, a gyermekkorban nyilatkozik, azáltal, hogy a kis gyermek ösztönszerűleg rímel, rajzolgat, faragcsál, építget stb., szintúgy a színészet is mint utánzó, ábrázoló ösztön sajátja az életnek. — Mindig van a társaságban egy jókedvű czimbora, ki utánzó, tettető hangsúlyával, gesztusaival elmulattatja társait, aminthogy gyermekkorában pajtásait mulattatta ilyeténkép. A másokra hatás, a productio ösztöne Prielle Kornéliában is korán nyilatkozott, mikor — mielőtt színészt látott volna — azon tünődött, hogy miért nem lehet a leányból pap, hogy magas helyről beszélne és hallgatná azt sok ember. Később látta Thalia papnőit is. Hanem hamar abbanmaradt vonzalma irántok, belátta, hogy ő nem lehet színésznő; mert hisz azoknak okvetetlen fehér- és pirosaknak, csodaszépeknek kell lenniök. Kérdezte, ost-

romolta anyját, hogy csakugyan ez-e a feltétele a színészkedésnek. Persze a jó anya mosolyogva örömmel hagyta rá, hogy igen s így Kornélia zavartalanul járta iskoláit. Végre vagy 10 éves korában felfedezte, hogy a színésznők bizony mind festik arcukat. És ekkor — nem mervén többé anyját faggatni kérdésekkel — ünnepelesen meghatározta magában, hogy ime, ez hát a különbség az igazi színészek s a műkedvelők között. Mert ott híres műkedvelő-előadások is estek akkoriban. Várady Gábor (azóta neves politikai kapacitás), Lövei Klára (jelenleg Kolozsvárott él. Lefordította Krazsevszki egy drámáját, „Május 3-ikát“) kitünő műkedvelők voltak; az előbbi egy ideig színészkedett is. A kis Kornélia anyja inkább is vitte a kis lányt a műkedvelő előadásokhoz, mint az igazi színházba, mondván: „viszlek, majd, ha az urak játszanak; azok jobban tudják azt“ A kis Kornélia nagy vágyat érzett, hogy ő is az urakkal játszasson.

Egyszer aztán anyja varró-asztalkáján véletlenül meglátta Jósikának „Adorjánok és Jenők“ című drámáját. Ez volt az első nyomtatott színmű, a mit olvashatott. Fel is ment vele azonnal a szénapadlásra, felczipelvén magával egy éktelen nagy tuskót. A szénában kivájta az előírt kénbarlangot (tünődve, mi lehet az a kénbarlang, mely megöli a belépőt). A fadarab meg volt az a szerencsétlen ifjú, ki haldokolva kapaszkodik a rémült leány karjába s ez nem tud tőle menekülni. Sírás, jajgatás, oly drámai közvetlenséggel hajtattott végre ott a borzasztó szénabarlangban, hogy még az ebéd is elfelej-

tődött. Lélekszakadva rohantak a házbeliek a nagy jajveszéklés nyomán föl a padlásra. Megtörtént az első lépés a színpad felé és meg is alakult azonnal csupa kis leányokból egy kis házi trupp. — Játszta össze-vissza mindent, még a „Botcsinálta doktor“-t és egy „Bolygó Laczi“-féle zsványhistóriát is, melyet a mama cenzurája letiltott később a műsorról.

Szinpadra lépte.

Anyját hamar elvesztette s egy háztartás vezetése és kis testvérei nevelése is vállaira nehezült a kis leánynak.

Hanem a színészet iránti hajlam nem hagyta békében. És most, midőn az anya nem élt többé, a lángoló vágy határozott akarattá válhatott. Prielle Kornélia színésznővé lőn. Szatmártn, az úgynevezett Kotrókertben 1841-ben, június 10-én lépett fel először Tóth István társulatánál*) a „Két gályarab“ czimű rémdrámában egy 11 éves kis fiút játszva. Az ebben szerepeltek közül Prielleen kívül még csak Kőszegi, volt színigazgató (nem az operista) él. — Igen gyermekleány volt még

*) Tóth István igen jónevű színész volt, ki a budai várszínházban is (Döbrentey és Fáy alatt) megfordult. A «Neslei torony»-ban lépett föl Buridan kapitányban s bár a szerep eredetileg Fánccsyé volt, alakítását méltányolta az idevaló kritika. Shakspeare «Lear király»-át még — ha nem csalódunk — Bartha, Megyery és Egressy előtt játszta 1838-ban. N. Váradon, valószínűleg a legrégebb, Soós-féle fordításban. Ez előadáson arcképét és hozzáírt verseket osztottak ki a közönség közt. Később szemevilágát veszítve, 1861-ben Keszthelyt nyomorban végezte életét — mint annyi színészünk.

akkor, de adott felnőtt szerepeket. Megesett rajta, ha azt kellett mondania: „férjhez megyek“ — a közönség kaczagott. Csak három hóig volt Tóth társulatánál, mely megbukott. Apja Kilényi híres társulatához adta, ki anyai ágról rokona volt. Itt is sokat játszott. Az egész világ „kicsiké“-nek hitta a filigrán, ifjú színésznőcskét, kit előadás után a néző urak a mécses prosceniumon át lekapkodtak a szinpadról, hogy tánczra vigyék. Itt Déryné oktattatta eleinte s ekkor még nagy áhitattal bámulta Déry nénit.

Csinos énekhangja lévén, alkalmazták kisebb operai szerepekre is. Az operai praxis általában nem is ártott színészetünknek. Az ének fejlesztette a színész hangterjedelmét, képezte érczét. Az opera meg éppen nyert vele, ha Déryné, a drámai színésznő és soubrette bevitte mimikáját operáiba. Lendvay, a fölülmúlhatlan hősszínész énekelte Zampát; hát még a „Sevillai borbély“-nak volt-e valaha oly Bartolója, mint mikor a nagy jellemszínészt, Szentpéteryt (egy árva kottát sem ismert pedig) beléugratták az énekes szerepbe! . . . Kornélia is operázott. A „bájital“-ban Gianettinát adta; sőt Romeó és Juliában, midőn csak utolsó felvonása ment, a koporsóban mint Julia duetteben haldokolt Romeóval. Operai fellépti díja 5 váltóforint volt, a mit pontosan megkapott. Pontosan! Hja, bizony, akkor még a vidéki színészetben nem voltak rendén az iszonyú bukások, zavarok, mik most járják. Akkor aránylagos (proporczió) s nem határozott díjak járták s így mindenkinek jutott valami; hátralék nem volt. Maga művésznőnk mondogatja, ha akkoriban ily nehéz lett volna exis-

tencziája mint a mai vidéki színésznek, alig leendett ereje megmaradni a színészetnél. Ezt azonban nem éppen feltételezhetjük az övéhez hasonló szenvedély mellett, mely bizonyára minden körülmény közt utat tört volna magának. És végtére az ő pályája sem volt oly kizárólag rózsás; senkié sem az, a ki tanul s komolyan fogja fel hivatását.

Kilényiékkel Erdélyt járták be.

Prielle Kornélia 1844-ig volt Kilényiéknél. Vele volt nővére is, a nyolcz éves kis Lilla, a későbbi Rónainé. A kis Nelli első csillaga volt a társulatnak, az igazgató, Kilényi bácsi atyai gyámsága alatt. De annál tűrhetlenebb volt az anyai gyámság, Jeanette nénié, Kilényi nejéé. 1844-ben Nagy-Enyeden volt a társulat. Ekkor jött ide vendégszerepelni Szigligeti, ki akkor már a magyar dráma főszlopa volt, híres ember, a „Szökött katona“, „Két pisztoly“ s több történeti dráma ünnepelet szerzője. — Itt megjegyezhetjük, hogy Szigligeti, ha nem is volt nagy színésztehetség, de nem is volt olyan rossz színész, a minőnek állítják. Sőt öreg színészek bizonyága szerint Gémesi nótáriusa („Szökött katona“) páratlan jó alakítása volt Szigligetinek. Csodálatos véletlen az, hogy a kor bizonyos nagy alakjai hamarőbb találkoznak, mint mielőtt a hír napja beragyogná őket. Így kerültek össze a magyar kultúra világában mások közvetítése nélkül Vörösmarty és Arany, Arany és Petőfi, Arany és Madách, kik úgyszólván egymást fedték fel. A színvilágban ez gyakori. A legtöbb rejtett geniet egy véletlenül arra vetődő, vendégszereplő híres egyén ismeri meg és határoz

jövője fölött. Elmondhatjuk, hogy Prielle Kornéliánál ez szinte túlkorán következett be. Mert mint látni fogjuk, őt még egy párszor kellett felfödözni, hogy végleg magáénak mondhassa a nemzeti színház és — a nemzet. Mert, fájdalom, annyira cenzuralizált a mi kulturánk, mint Franciaországé. A ki Budapesten nem érvényesül, ismeretlen örökre. Prielle Kornélia végre is nem maradt az. De mennyi ideig kellett vidéken küzködni, míg a révpartba jutott!

Szigligeti azonnal fölismerte színésznőjét s hatalmában állott őt szerződtetni is. Azonban Kilényi bácsi lebeszélte a kis Nellit.

„Nem állok én utadba, majd megjön annak is az ideje“ — mondogatá az öreg. A következés meg is mutatta, hogy igaza volt. Prielle Kornélia hallgatott is rá. Azonban Jeanette néni ez időtől fogva még élesebbé lett iránta. A társulat Nagy-Szebenben játszott. Egyszer Nelli sírva állott lakása tornácán. Egy idegen fiatal úr lépett eléje, Tompa Imre, most is élő fővárosi ügyvéd, eléje tartván a nemzeti színház szerződésének példányát. Tompa Imre barátja, Egressy megbizásából jött. Szigligeti ugyanis a levelezés helyett czélszerűbbnek találta az alkalmatosságot, melyet Egressy útján Tompa I. vállalt el. Szigligeti nem hiába volt drámaíró, hogy ne okult volna az első kis bonyodalomból, mely közvétítését meghiúsította. A könnyező primadonnácska azonnal ráállott a fényes feltételű szerződésre. 60 frt havi gage, 140 frt előleg! Az előleg megküldése után azonnal útnak is indult, a mihez ugyan nagy elszántság kellett akkor, midőn Nagy-Szeben Pesttől egy heti já-

rásra feküdt. Mielőtt elutazott volna, még egyszer ellátogatott pártogóihoz, a Nádasdy-párhoz, melynek gyakori vendége volt. Nádasdy, a későbbi kancellár „neve nem jól hangzik a volszk füleknek.“ Rossz magyar volt. És mégis ő figyelmeztette a zsenge színművésznőt, hogy maradjon meg magyarnak. Ebéden volt a gróféknál. A gróf és neje ünnepélyesen megexcellentiázták egymást.

— Nellink részére jobb lenne — úgymond a grófné — ha Bécsbe küldenők tovább képzés végett.

— Engedje meg Excellentiád — felelé a gróf — úgy hiszem, Nelli inkább marad magyar színésznő, így is célzott érhet . . .

Mi azonban azt hisszük, Prielle Kornélia a maga szántából maradt meg magyar színésznőnek, éppúgy mint Davison is a magaszántából lett lengyelből német színész. A lángész csak kis dolgokban fogad el külső biztatásokat, nagyban (minő a nyelv) nem engedi magát sem rá, sem lebeszélteni.

Még egy nagy alakjával színészetünknek találkozott művésznőnk erdélyi szárnypróbálgatásai alatt, a tragikai sorsú Kántornéval. Szigligeti „Zsidója“-ban adta Kántorné a grófnét s csakis e szerepben látta őt Prielle Kornélia. De most is élénken emlékszik az impozáns benyomásra, melyet rá Kántorné gyakorolt. A szerep nem volt jelentékeny, de ő azzá tette. Midőn egy szegény hajlékba belépett, Kántorné mindenképp kifejezte, hogy rangján alúli helyre jutott. Kivette zsebkendőjét s ezzel babrálva s orrát firtogatva arisztokratamód affektálta, hogy a

putriban nem érzi jól magát. Futó találkozására a fiatal színésznővel szívélyes volt. Lelkesen rábeszélte, ragadja meg az alkalmat, midőn most a nemzeti színházba bejuthat. A színésznőcske csodálkozva jegyzé meg, hogy miként van az, hogy ily nagy művész nincsen a nemzetiben. Kántorné elkomorodott s csak azt mondá hogy: „Arról ne beszéljünk, lelkem, az én dolgom el van rontva örökre.“

Többé nem találkoztak soha. Mégis igen! 1853-ban Prielle Kornélia állított sírkövet Kántorné hantja fölé. És ez méltó kárpótlás volt Kántornénak szenvedéseiért, mert egyik nagy tisztelte meg a másik nagyot.

Első szerződése a nemzeti színházban.

A nemzeti színházban 1844-ben decz. 17-én lépett fel először mint Lizi, Szigligeti „Zsidó“ című színművében.

Még akkor a nemzeti színház nem volt oly nagy tekintély színészetünkben, mint ma, midőn a vidék számba sem jön mellette. Oly nagy művészek, mint Lendvay, Egressy ott hagyták a nemzetit egy párszor s meg visszajöttek, a mi a nemzeti színház arisztokratikus jellegénél fogva ma alig lenne lehetséges.

A nemzeti színház ma egy arisztokratikus, bürokrata jellegű intézet, a hol rangbeli tekintetek a mérvadók. Például — a miben még a burgszínházra sem hivatkozhatni — a vidéken színrekerült darab a nemzeti színház deszkáin nem jelenhet meg. A tagok közt a régi kedélyességnek vége. Egy Egressy nem átallotta „Antonius és Cleopatra“-ban Szigeti József Antoniusa mellett Eros kised szerepét elvállalni. Ujabbán az ilyesmi csak külön honorarium utján lehetséges. Hajdan a vidéki színészetet kollegiá-

lisabb szemmel nézték a fővárosiak, mint ma. Vendégszereplések is járták a nemzeti színházban, a mik ma csak mint „felleptek“ jeleztetnek a színlapon s számuk kettőnél többre nem terjedhet. Ez persze feszélyesebbé teszi a vidéki kollegák helyzetét, de annál inkább növeli a fővárosiak tekintélyét. Nem is érik már be, ha vidéken vendégszerepelnek fél- vagy harmadjövedelemmel, hanem fixumra vendégszerepelnek — kivéven némely öregebbeket. Gyakran ez a fixum nagy nehezen jön be. A vidék azonban vendéget kíván — s így megesik akárhányszor, hogy nem a vendégművész segít a társulaton, hanem ez dolgozik amannak. Itt persze nemcsak a nemzeti színház, hanem általában a főváros virtuózairól van szó. Fővárosi színész — ez firma. És mióta oly roppant centralisan fejlődik hazánk, maga a vidéki közönség hódol a firmáknak. Fővárosi darab, fővárosi művész, fővárosi kritika: ez előtte a fő.

A történeti haladás szemüvegén át nézve a dolgokat, ez nem is lehet máskép.

A nemzeti színház legalább külső szervezeteiben nagyon erősödött és méltán díszre nemzeti fejlődésünknek. Hol van az az idő, mikor még nemcsak az idegen nyelvű művészekkel (Ira Aldridge, Rachel, Ristori), hanem hangversenyző virtuózzal, sőt Döbler ködfátyolképeivel kellett behuzni a közönséget, mert csak így lehetett fedezni a deficitet?!

Most azonban ezt állami segélylyel ellen-súlyozzák.

Mind ezzel szemben a vidéki színészet semmi támogatásban sem részesül az államtól. Midőn

egy országgyűlésen ez szóba hozatott, a volt kormányelnök kiment a teremből s a benmaradt belügyminiszter a felszólalónak azt mondta, hogy a pártolás a közönség dolga. Igen ám! De akkor a nemzeti színház sem lehetne az, a mi, ha csak a közönségre támaszkodnék.

Vagy oda jutna, a hova a népszínház, mely a megélhetés szüksége miatt egészen eltért kitűzött céljától.

A főváros fejlődésén s a politikai viszonyok némi javulásán kívül sok minden oka van annak, hogy a nemzeti színház ma fölötte áll a réginék; fölötte még akkor is, midőn művészi ereje kisebb, mint hajdanán. Mert igaz, vannak kitűnő előadók. Egy Prielle Kornélia, Jászai Mari, Szatmáryné, Szigeti József, Náday, Ujházi, sőt némi tekintetben Nagy Imre méltók a 40-es évek hőseihez. De a tragoedia férfi-előadói meg sem közelítik amazokat. Hanem az, hogy most szűkebb a repertoire, több a próba, az ismétlés, fényesebb a kiállítás, minden időre biztosítja a jobb összjátékot, mely akkoriban gyarló volt. Továbbá az intézet nimbusza, mely azóta félszázados, és a fővárosban működés lelkesítő és intő tudata sakkban tartja a személyzetet.

Ma már mindenestre lealázóbb a nemzeti színházról ismét a vidékre menni, mint hajdan, mikor egy Déryné, egy Prielle Kornélia (az utóbbi kétszer hagyta ott az intézetet) különösebb bánkódás nélkül tették meg a lépést. A vidéknek akkor még nagyobb volt a tekintélye. De az sem utolsó dolog, hogy nevesebb művészeink ott gyakran kétannyit szereztek, mint a fővárosban, mely — ismételjük — távolról

sem volt oly tekintélyes a vidék szemében, mint ma.

Prielle Kornélia tehát 1845 vége felé elhagyta a nemzeti színházat. Nem azért mintha a fővárosban elnyomták volna. Tisztán magánokokból távozott. Vendégszerepelni ment a vidékre és szépen ott marasztották.

A vidéken mindenesetre nagyobb tere jutott, mint a fővárosban, a hol Lendvayné-Hivatal Anikóval és Komlóssy Idával kellett osztoznia a még csak négy éves színésznőnek.

Lendvayné egyik csillaga színészetünk történetének. Komlóssy Ida is neves színész volt, de nem oly nagy tehetség, mint Lendvayné.

A műtörténet széke előtt azonban egyre nézve közös bírálat alá esnek, ha művészetük abszolút értékét tekintjük.

Mind a két művésznő inkább ritka ösztönénél, semmint elveinél fogva volt jeles. Művészetük szorosan összefüggött egyéniségükkel s azért koruk hanyatlásával művészetük is elvirult. Lendvaynéban genialis pajzánság és érzelem lakozott. A fürge „párisi napló“ épp oly híres szerepe volt, mint az érzelmes Julia, Bragadini Katalin (Angelo) Lignerolles Lujza. És mégis inkább uralkodott benne a temperamentum, mint a szellem. Szavalata nem volt tiszta; hadart. Beérte bizonyos számú hatásos fogásokkal a mik — midőn az ifjuság álcázó himpora eltűnt — szegényeseknek bizonyultak. Midőn elkövetkezett az idő, hogy Lendvaynének szerepkört kellett változtatnia, szinte jelentéktelenné vált. Mintha elvágták volna pályáját, a fiatal szerepekkel együtt művésze is múlttá lőn. Ez a

legtöbb naiva és sentimentalis színésznő rendes sorsa. Nem az alkotás, hanem az egyszerű kedv, a hajlam vezérük s a hol ennek nincs nézetük szerint megfelelő tárgya, ott megállanak, mert új irányra bukkannak, a mely irány előttük addig ismeretlen volt. Igaz, hogy Lendvayné értelemmel dolgozta ki szerepeit s van rá tanúság, hogy finom nuanceozó volt. De ismételvén fogásait, elmodorosodott idő előtt. Sokkal korábban is hagyta ott a színpadot, semmint nagy tehetsége ezt a lépést megmagyarázhatta volna. A fiatal színészen már korán oly adománynak is meg kell lenni, mely nélkül fiatal korában tán el lehetne, de a mely a későbbi korban szelleme frissességét épen tartja. Prielle Kornéliának megadatott ez. Nála nem vette észre senki sem, hogy más meg más szakmákra tért át. Művészetében eleitől fogva egy eszközt választott: a szellem vésőjét, melylyel képzelmet tágitotta. Ez az eszköz korán alkalmazva, észrevétlenül finomodott s tényezőjévé vált későbbi nehéz és nagy feladatok megoldásának. Mindenesetre a művésznő szerencsés, ritka egyénisége is fő részese volt a sikernek. De az bizonyos, hogy — a mi fiatal színésznőknél ritka — jó korán egyéb tanácsadói voltak az alkotásban mint a merő ösztön s a véletlen. Lendvayné mellett Komlóssy Ida (később Kövérné) volt a 40-es és 50-es évek ünnevelt színésznője. Nagy reményekre jogosítá a közvéleményt. Azonban még inkább elveszté a tért idővel mint Lendvayné. Az ifjui kor bája észre sem vétette magasztalóival, hogy beszéde nyafogós, szavalata monoton, magatartása félszeg. Mindez szakma-

változtatásakor tünt ki határozottan. A Deboráh-kra, Medeá-kra, melyekre később vállalkozott, nem volt egyéb anyaga mint nagymérvű modorossága s az, hogy képzelem hiányában az akkor ünnepelt Ristorit utánozta. E két jeles színésznő hanyatlását világosan megértjük, ha saját korunkban megfigyeljük, hogy némely művésznők miért vált egyszerre jelentéktelenné, holott pár évvel előbb — természetesen hálásabb szakmában — övék volt a tér és koszoru.

Prielle Kornélia akkor még Laborfalvy Rózát (később Jókainét) találta itt, ki iránt eleitől fogva csodálattal tölt el, míg a másik két művésznővel szemben meg volt azonnal a maga külön véleménye.

Különös jóakarója volt a színháznál a fiatal színésznőnek Fánecs, a cselszövők hirneves alakitója s főrendező. Példáját adta Fánecs jóakaróának akkor, midőn Prielle Kornéliát, ki „Romeo és Juliá“-ban Lendvayné látni szeretete volna, ez alkalomtól mindig elvonta. Vagy elküldötte nejével a német színházba, vagy más ürügyet talált arra, hogy távol tartsa Lendvayné látásától. Utoljára megvallotta, hogy szándéka neki osztani Julia szerepét s ezért nem akarja, hogy lássa és aztán esetleg utánozza benne Lendvayné. Mily jellemző ez Fánecsra nézve, ki maga oly önálló és jeles volt intrikus szerepeiben. Jó intésül szolgált ez az ifju színésznőnek pályáján, ki azontúl csakugyan önállóan iparkodott érvényesülni. De jó példa volna ez ma is minden rendezőnek és színész-tanárnak! Mert nem hallgathatjuk el azon sajnos jelenséget, hogy a színész-iskola növendékei a nem-

zeti színház előadóit másolják. Első feladata lenne a tanárnak az utánzást megakadályozni. Mert az utánzás megölője az önálló fejlődésnek. A művészet egyedüli igaz ösvénye az eredetiség. Es ennek egyik fő ismérve, hogy a színész — tudjon tanulni. Ime példája annak, hogy Prielle Kornéliának mennyire meg volt ez az adománya.

Látta Lendvay-Latkóczynét az „Örökség“-ben (Obernyik drámája). Itt a leánynak ezt mondja imádója: „Holtomiglan — holtodiglan tiéd!“ ... Lendvay-Latkóczyné erre magánkívüli örömét úgy fejezte ki, hogy fölemelt kezeivel a madár röptét utánozta, föl-alá futkosott s ujjongásának kitoró hangját tercz-triolokban skáláztatva adta jelét. Oly közvetlen és kedves volt ez, hogy az ifju színésznő, ki lenn ült a nézőtéren, magán kívül volt a bámulattól. Hanem aztán, mikor látta, hogy a művésznő többi szerepeiben is ugyanígy fejezi ki örömét: megszűnt őt bámulni és — hogy-hogy nem, csak annyiban maradt meg a benyomás nála, hogy a leírt játékot Trundusiában (Aesopus) használta fel később.

Nem kevésbé idegenkedett a különben szintén kitünő Déryné modorosságától. Déryné attitüde-ös színésznő volt. Némely nyomatékos, érzelmes mondását úgy fejezte be, hogy egyik karját meghajlítja (kezével szíve felé), a másikat meg kecsesen feje fölé emelte. Ez nála egész rendszer volt. De a fiatal színésznő fölismerte a két különben jeles művésznő rendszerének árnyoldalait.

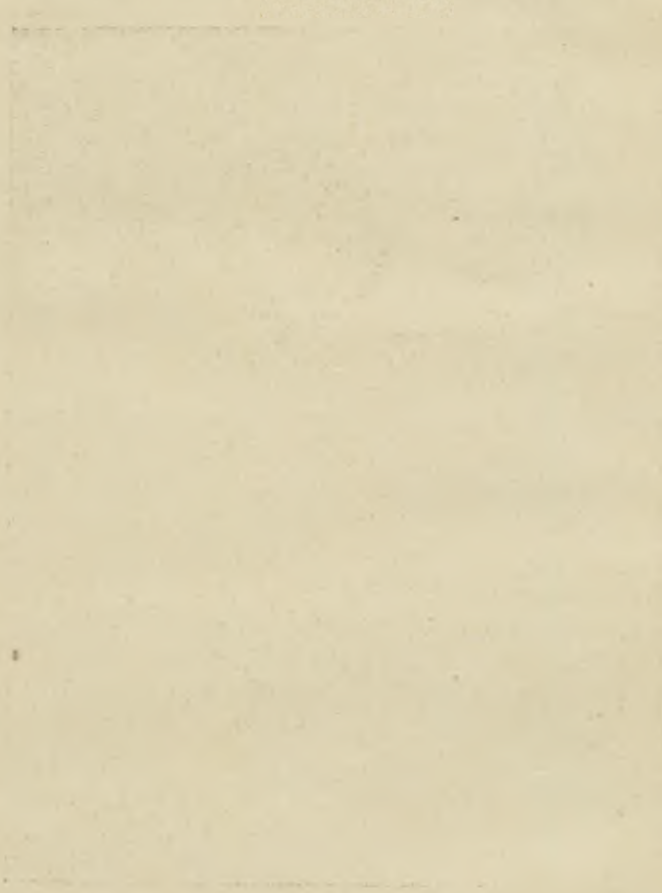
A nemzeti színházban elég alkalma jutott az önképzésre. Játszta az elsőrendü naiva és szen-

timentalis szerepeket, még Cordeliát is. Ez igen illett egyéniségéhez. Valóban nem képzelhetjük Cordeliát máskép, mint a hogy Prielle Kornélia játszhatta. Ő érzelmes, de frázis nélkül az. Cordelia „hallgat és szeret“ . . . Naiv és bölcs. Tragikuma a szűkszavuság bájában rejlik. Ez hozza őt atyjával, a szeszélyes Learrel konfliktusba. Leart ekkoriban Bartha, a hatalmas naturalista játszta. Bartha óriási hanggal, melyet Ira Aldridge-éhoz hasonlítottak, és rendkívüli érzelemmel birt. A genreban is mester volt. Czigányai, kiszolgált huszárjai és obsitosai, pandurhadnagyai utólérhetetlenek voltak. A „Lumpáczi-vagabundus“-ban palócz-dialektusú csizmadiája hagyományos alakká vált. A tragoediában is mindenre képes volt addig, a meddig az egészséges ösztön elégséges. Tanulmány nélkül kolosszálisan alakította Leart. Mert volt fantáziája. Mikor Prielle Kornéliával játszta Leart, az iczipiczi testü színésznőcske láttára különös ötlete támadt. „Tudja-e mit, lelkem? Majd az utolsó felvonásban, mikor holtan behozom, nem az ölemben hozom be, hanem szétnyíló karokkal, magasan a fejem fölé tartva. Sohse féljen, nem ejtem én el magácskát . . .“ És csakugyan így rohant be Cordeliával a hatalmas alakú aggasztján, örületes fájdalmában feje fölé emelve kedves leányát.

Prielle Kornélia tehát 1845. végével vidékre ment s a forradalomig kiváltkép Debreczenben, Nagyváradon, N.-Beeskereken, Kolozsvártt s általában e városok környékén játszott.

Prielle Kornélia 1845-ben. (Barabás vízfestménye után.)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

Petőfi és Prielle Kornélia.

Najátságos az, hogy midőn egy olyan lángeszű ember, mint Petőfi szívügyeivel foglalkozik az utókor, más mértékkel mérjük a genialis embert, mint a többi halandót. Pedig szív dolgában minden ember egyenlő ítélet alá esik, akár geniális, akár névtelen hős. Éppen az a természet egyik csodálatos jelensége, hogy egy közönséges elméjű egyén szívbeli élete sokszor következetesebb, meghatóbb bizonyos nagy embereknél. Miért tehát mentegetni Goethe csapodárságát? Miért azon nőknek, kiknek Petőfi udvarolt, kevesebb önelhatározási jogot tulajdonítani, mint más nőknek?

Ha Petőfit mint magánembert nézzük szerelmi viszonyában — pedig nem tehetünk másképp — rögtön igazságot és világosságot hozunk az események és jellemek vizsgálatába.

Prielle Kornéliának művészetét tárgyalván e könyv, magánéletének csak külső mozzanataira szorítkozhatunk, a mennyiben ezek jellemzők művészetére nézve is. Magánjelleme, bármily

rokonszenves a művésznő ezt illetőleg is, ránk nem tartozhat. Azonban a Petőfi-epizódot nem mellőzhetjük s tekintet nélkül annak benső mi-voltára, külső lefolyását vázolnunk kell. Teszszük ezt főleg azért, mert akadt kritikus, ki még a külső jellegű adatokat is, bár az egyetlen élő hiteles egyéntől, magától a művésznőtől származtak, megtámadta.

Ezen érdekekes epizód előzménye a következő:

Petőfi 1846. őszén ismerkedett meg Szendrey Juliával, kit azonnal nőül is akart venni. A szülők azonban kitérőleg nyilatkoztak. A heves Petőfi most a leányt meg akarta szöktetni, mire ez nem állott rá, úgy, hogy Petőfi elkeseredetten hagyta ott Erdődöt (Julia lakóhelyét) s Debreczenen át Pestre utazott. Itt, Debreczenben esett meg az, hogy Petőfi Prielle Kornéliába szeretett s feleségül is akarta venni. Egész a legújabb időig e nevezetes momentum Zilahi Károly, Petőfi életírójának következő előadásában tartotta fönn magát:

„Egy futó percz — írja Zilahi — elég volt arra, hogy Petőfi a férfit barátjának, a nőt kedvesének vallja — a másik percz pedig, hogy örökre meggyűlölje. Debreczenben 1846-ban történt, hogy színelőadás alkalmával egy szép színésznő társaságába esvén, az első felvonás alatt megismerkedtek egymással, a másodiknál örök szerelmet vallottak, a harmadikat végig sem nézték, hanem futottak tiszteletes Tóth Mihály uramhoz, kivel Petőfi különben is jó barátságban állott, hogy eskesse őket össze azonnal. A tiszteletes szerencsére azt válaszolta, hogy gyertyavilágnál esküdni hazai kánonjaink

értelmében tilos, legfeljebb dispenczió mellett történhetik, azért menjenek, hozzanak előbb dispencziót. Petőfi e szűkkeblűségen rendkívül felháborodott, tiszteletreméltó barátját szidta mint a bokrot s úgy vált el tőle, mint halálos ellenségétől. Aztán ismét megbékültek. A kedélyes művésznő pedig a helyett, hogy a fölmentés után járt-kelt volna, férjhez ment máshoz. Petőfi is jobbat gondolt s útjaik többé nem találkoznak.“

Igy adja ez eseményt elő Zilahi Károly, kétségkívül a mindent elferdítő, indokaiból kivetköztető fáma után indulva, mert a történet egész másképp folyt le. Zilahit azonban menti az, hogy historikusi nagyképűsködés és bírálat nélkül jellemzi tárgyát, melynek legilletékesebb bírái, a főszereplők közül egyik, Petőfi már nem élt, s nem adhatott felvilágosítást, a másik, Prielle Kornélia pedig hagyta az időt napirendre térni ez esemény fölött. Kevés nő, még kevesebb színésznő van hivatva úgy tollába bocsátani érzelmeit, mint Prielle Kornélia. Azonban ő elégnék tartja művészetét, másféle reklamot nem akar csinálni magának. Neki, a ki úgy forgatja a tollat, több az ízlése, mint ama színészek- és színésznőknek, kiket a szenzációt hajhászó szerkesztők czikkek írásába beleugratnak. E czikkek rendesen azzal kezdődnek, hogy az illető bevallja tudatlanságát, szerénykedik addig-addig, míg mégis pár hasábot tölt tele semmiségével. A mily realiztikusan tud írni a színész írói adománynyal, oly ízetlen, ha ennek híjával van. De a lap- és dekameron-szerkesztők még sem okúlnak. Hányan ragadták volna meg

az alkalmat Prielle Kornélia helyében, hogy egy oly téves információra, mint Zilahi meséje, nyilatkozzanak!

Szana Tamásnak, a „Koszorú“ szerkesztőjének köszönhetjük, hogy kérésére végre 1879-ben maga Prielle Kornélia hajlandóvá lőn elbeszélni az érdekes történetet, úgy, amint az végbement igazán. Az adatok váratlan ujságán kívül a művész nő még azon kellemes meglepetésben is részesíté olvasóit, hogy mint igen szellemdús csevegő mutatta be magát. Elbeszélése valóban művészi kerekességű, szellemtől, humoros kedélytől sziporkázó művecske, melyben a főthémán kívül egész csomó korjellemző apróságot találunk, valódi írói bravúrral csoportosítva és a legzamatosabb magyarság styljében előadva. Ugyanezért, hogy e szép cikk olvasását fölöslegessé ne tegyük, csak az ott jellemzett történet legfőbb vonásaira szoritkozunk e helyen.

Az elbeszélésből először is az tűnik ki, hogy Petőfi Prielle Kornéliával sokkal előbb ismerkedett meg mint Szendrey Juliával. 1845-ben találkoztak először Egressyék házában egymással. Különben akár itt, akár ott, előbb-utóbb úgyis találkoztak volna. Mert hihetetlen patriarchalis viszonyban élt akkor az irodalom a színészettel. A fiatal írónak, mindnek ingyen bemenete volt a színház földszinti állóhelyére (de nem hátul, hanem a páholyok mentén a zenekarig.) Írók, színészek örökké együtt voltak. A színészetben meg olyan volt a testületi szellem, hogy ez a családiassághoz volt hasonló. Hogy egy-egy előadás után az egész trupp nekiindult a Sváb-hegynek, hogy ott éjszakázzon s

szabad napját ott töltse, az sokszor megtörtént. Petőfinek természetesen már ama találkozáson kívül a szinpadon is szemet szúrhatott a gyönyörű, végtelen bájos színésznőcske, ki az akkori nagyok (és nem éppen fiatalok) közt — mint láttuk — csupa jelentékeny szerepben s sűrűn lépett fel. — Emilia (Szegfi Mórné) ezt írja: „1845-ben láttam őt először, csak azért mentem a színházba, mert Petőfi a kis Nellit — mint akkor hitták — nagyon magasztalta volt előttem“ (Családi kör 1862.) Czakó ingerkedett is Kornéliával, hogy Petőfitől egy este a színházban ezt hallotta: „Kár, hogy az a csitri haja úgy elrútítja azt a kis leányt.“ Kornélia sírva fakadt és visszaüzente Petőfinek, ne nézzen hátra, míg meg nem nő a haja, de az bizonyos, hogy Petőfi kóczos haja akkor sem fog neki tetszeni. Nem látták azután egymást 1846. októberéig. Egy este a „Két pisztolyt“-t adták, (Szigligetitől), melyben P. K. Lenkét, a bárókisasszonyt játszta. Egyszer csak éljenzést hallanak a színészek a leeresztett függöny mögül. Petőfi jelent meg a nézőtéren. Akkor érkezett meg Debreczenbe Erdődről, csakhogy az itt történt kosárféléről Debreczenben senki sem tudott. Éppen az a jelenet következett, melyben Lenke atyja estélyén énekel. Prielle Kornélia az est tündető ünnepiességének hódolva azon szerencsés gondolatra jött, hogy az előírt „Fel, fel a vérző kebelről“ című dal helyett azt énekelte, hogy: „A virágnak megtiltani nem lehet“. Leírhatatlan s csak elképzelhető a lelkesedés, melylyel ez alkalmi rögtönzést a közönség elértette. Petőfi boldog ittasultságában a szinfalak mögé rohant

s a művésznőt egy forró kézzszorítással s sokat mondó pillantással jutalmazta. Ezen kívül pár szóval igazolta még pesti ridegebb magatartását. Másnap megjelent a „Lara hét fia“ próbáján, melyen a művésznőnek is dolga volt. Itt már határozott érzélatossággal foglalkozott Kornéliával. Délután pedig meglátogatta a lakásán s ott meglátva a művésznő asztala fölött felvirágozott Kuthy Lajos arczképét, elkomolyodott „Gyülölöm azt az embert! — mondá. — Hej, ha én . . .“ Itt — jegyzi meg Prielle Kornélia, — nem tudom, mire gondolt. De ha igaz, hogy Petőfi ezt is így mondta — a miben, miután a művésznő emlékező tehetségére hivatkozik — lovagiatlanság volna kétkednünk: úgy tudjuk, hogy Petőfi itt valószínűleg előbbi kedvesére, Szendrey Juliára gondolhatott. És ha ez áll, úgy éppen nem helyeselhetjük Gyulai Pál eljárását, ki mindenáron azt akarja bizonyítani, (Nemzeti hirlap 1879) mikép Prielle Kornélia azt akarja elhíttetni az utókorral, mintha Petőfi csak ő utána lett volna szerelmes Szendrey Juliába. — Megfoghatatlan, hogyan foghat Gyulai ilyesmit Prielle Kornéliára, ki — megfogjuk látni — egész véletlenül, sokkal később az egész epizód után értesült a költőnek Szendrey Juliával való szerelmi viszonyáról.

Azon délutáni látogatás alkalmával, mely oly hosszúra nyúlt, hogy Kornélia majd lekésett az előadásról, Petőfi annyira ment szerelmi fölhevülésében, hogy még aznap meg akarta tartani az esküvőt, még pedig — miután a művésznőnek este szerepe volt — előadás után. A dolgnak híre ment és Prielle Kornélia úgy mint

társai megütődtek az események hirtelenségén. A művésznő tünődött, vajjon tudná-e szeretni Petőfit, vajjon boldog lehetne-e vele?

Egyik kollegája, Gyulai Ferencz (a kritikus testvérbátyja, jeles színész) kereken azt mondta a fiatal hölgynek, hogy: „Hiúság a kegyed részéről, bolondság a másikérol!” — és mórnak festett arczából csak úgy szikráztak lángoló szemei.

Prielle Kornélia e közlése a lehető legőszintébb. Kell-e nagyobb őszinteség, mint az, hogy kollegája bírálatát velünk közli? És jöhet akár milyen tudákos kritika, igazat kell adnia Gyulai Ferencznek. Az ő jellemzésével az egész epizód emberi dolog, melyben egyik fél sem szorul mentegetésre. Nem csinál titkot abból Prielle Kornélia, hogy ő bámulta, de nem szerette, nem szerethette Petőfit. Petőfi nagysága egy perczre szive önállóságát megingatta. Melyik lány ne habozna, ha az ország egy ily híres embere, legnagyobb lírikusa szívét elkezdi ostromolni?... Kár volt tehát Gyulai Pálnak e szerelmi históriáért „egy szép és elmés színésznő tetszetős modorát” tenni felelőssé. Ő ez esetet egyetlennek és kivételesnek mondja Petőfi életében. „Egy gonosz óra kisértése” volt az egész — mondja a híres kritikus. „Petőfi nem volt kötni való bolond, mint Zilahi elhíttetni szeretné. A gonosz óra kisértését nem lehet menteni, de ki kell magyarázni...” És hogyan teszi ezt vajjon Gyulai? Először is úgy, hogy szóba sem áll a művésznő vallomásaival, a melyek ma, ő lévén az egyik érdekelt fél (a másik már halott) egyedül igazítanak utba. Gyulai azon közleményre alapítja

föltevését, melyet Szendrey Juliától hallott, kinek az eseményt később férje, Petőfi mesélte el. E közlemény után indulva Gyulai azt állítja, hogy Petőfi Erdődön tapasztalt keserősége után, boszúból kérte meg Prielle Kornélia kezét, hogy az erdődi hűtlent megtréfálja. Ez olyan mesterkélt lélektani rugó volna, melyet Gyulai drámákban és vigjátékokban kérlelhetetlenül ostorozna. Jó, tegyük föl, hogy Gyulai ezt csakugyan Szendrey Juliától hallotta. De akkor is nem kellett volna-e kritikai vizsgálattal bonczolnia e föltevést, igaz-e? Midőn Petőfi feleségének e történetkét elmondotta, bizonyára nagyon kénytelen-kelletlen tette. Mert nemcsak ő, hanem felesége is ugyancsak excentrikus nő volt. Mindenesetre valamikép szépitgette tettét, midőn azt annak mesélte el, kire az leginkább boszantó hatással lehetett. Ilyenkor tudjuk, hogy afféle kifejezéssel elütve a dolgot, hogy „ezt vagy azt csak boszúból, daczból tettem“ — hamarabb biztos a kegyelem és — a házi nyugalom. Csakhogy Petőfi eredeti közléséről e tárgyban nincs bizonyítéka Gyulainak, ő csak Szendrey Julia közleményére hivatkozik, melyhez nagyon is férhet kritika. A költő özvegyének nagyon kényelmetlen lehetett a helyzete, ha férjéről interpellálták meg s ilyenkor, ki tudja, nem-e volt hajlandó különösebb intentio nélkül, csupán az önigazolás ösztönének hódolva, férjét gyengeségekkel vádolni. Ilyen gyengesége lett volna tehát Petőfinek az, hogy boszúból mást akart elvenni. Igen, de boszúálló volt-e máskülönben Petőfi? Erről sohasem hallottunk semmit. És valóban nemesebb- és rokonszenvebbnek találjuk Petőfit Zilahi indokolásával,

mely szerint olyan hóbortos bolond volt, ki valakit egy futó percz alatt volt képes megszeretni avagy meggyűlölni, mint Gyulai azon föltevésével, hogy tette indoka bosszú volt. Életrajzi igazság, hogy Petőfi a legfő mérvben hóbortos, de áldott jószívű ficzkó volt.

Az életrajzíró ne kivételes gonosz órákat, hanem rendszert keressen hőse jellemében, ha ezt magyarázni törekszik. Ez a rendszer Petőfinél inkább a lobbanékonyosság, mint a démonias bosszú érzülete volt. A Prielle-epizód nem kivételes. Maga Petőfi beszéli el meghatóan, hogy azon imádott leánynak, kire „Cziprus-lombjait“ írta, sírjától jöve egy arra menő szép leányban is tudott gyönyörködni.

Egyébiránt ismételjük, nem szándékozunk itt Prielle Kornélia magánérzéseit kutatni. mert e könyv célja egészen más s ezért nem bolygatjuk tovább Petőfi cselekedetének rúgóit sem, melyekről Gyulai kevesebbet beszélhet, mint Prielle Kornélia, ki az elmúlt idillből tényeket tud idézni. Megdőnti a tradicziót, mely az egész idill keletkezését, lefolyását három felvonásra teszi; tényleg e lefolyás három napra terjedt, azaz hogy még tovább. Nem is beszélve arról, hogy Petőfi egy évvel előbb ismerte meg Prielle Kornéliát mint Szendrey Juliát, hanem a főnebbi epizódnak is volt folytatása. Azon este ő maga (nem mint Zilahi írja, ők ketten Kornéliával) rohant Könyves Tóth Mihály ref. lelkészhez (Könyves Tóth Mihály levele Péchy Imréhez. — Reform 1874.) majd ettől (a Zilahi szerinti processus után) a katolikus plébánushoz. Mindketten lehetetlennek tartották a rögtöni eske-

tést. Éjjelre Petőfi szerenádöt adatott a művésznőnek, Boka czigánynyal Másnap korán reggel, miután Pestre kellett utaznia, egy sűrűn tele írt tárczalapot küldött Csöngői Dávid színész által Prielle Kornéliának. Ez iratkában felhatalmazta, hogy Kolozsvárott, hova a szintársulat két hét múlva volt indulandó, használja a Petőfiné nevet. Hogy ezzel is Szendrey Juliát akarta-e boszantani nem vitatjuk; nézzük, mi történt később. Néhány nap múlva Pestről jött a második levél, melyben bevallja, hogy Pesten is szerette már Kornéliát. Tudatja vele, mennyire szeretné, ha Pesten ismerőseinek mint feleségéről szólhatna a művésznőről. Ez összevág ama közléssel (Lásd Szana Tamás cikkét P. Naplo 1879.), mely szerint Petőfi Jókainak is dicsekedett, hogy ő Prielle Kornélia vőlegénye, amin Jókai, ki Szendrey Juliára gondolt, elbámult. De jó, tegyük föl egyelőre, hogy Petőfi megtorlással kívánt élni Julia ellen. Erre a legjobb ember is képes néha. Petőfi hát ezért híresztelte volna, hogy ki vőlegénye ő ujabban. A fönnebbi második levél után tudta csak meg a művésznő egy debreczeni társaságban, hogy Petőfi már Szendrey Julia jegyese. Egy hó múlva jött a harmadik levél Kolozsvárra. Ebben gúnyolja P. K-t, miért nem használta Kolozsvártt a Petőfiné-nevet. Körülbelül ugyanezen időben jelent meg Petőfi ezen költeménye: „Mi van innen távol? a Tisza — Mi van a Tiszán túl? Hortobágy — S a Hortobágyon túl? Szép leány stb.“ E verszet már Szendrey Juliának szólt. Hogy magyarázzuk meg hát azt, hogy ugyan-e költeménynyel majdnem egyidőben még Prielle Kornéliának tesz célzást a Petőfiné

névre? Boszúval ez jellemtelenség volna, hóborttal érthető. Ha megtorlásból ered az epizód, Petőfi, amilyen jellemű volt, lett volna tán elég férfias, hogy őszintén maga oldoztassa fel szava alól később a művésznőt. Így azonban a kellemetlen közvetítést egy költeményre bizta, beszéljen ez elhamarkodott lépéséről. A művésznő el is értette s azonnal e vers hatása alatt felelt is a legutóbbi levélre. A szakítás megtörtént, de Petőfi rajta volt, hogy élet vegye. Egy év múlva újra meglátogatta Debreczenben a művésznőt, s költeményeinek egy példányát küldé virágok s egy nyílt levélke kíséretében közvetlen megjelenése előtt. Boszúja eszközét látogatta volna meg? Alig hihető, nem is képzelhető jellemes férfi részéről. Ellenben gondoljunk csak azon színházi estére, melyen a költő iránti hódolat szövétnekét a kor egyik legreményteljesebb, ifju szép művésznője, ki neki már egy éve megtetszett, gyujtotta meg.

Gondoljuk el Petőfi lánghevét, az ünnepies pillanat öröm- és hálaérzetét! Hát aztán Prielle Kornélia ismeretes szikrázó elmeéle, geniális csevegése oly gyakori lett volna a mindennapi világban, hogy Petőfit ne lepte volna meg? Egyik nem a másikban nem kívánja ugy meg a szellemet, azt tudjuk. Nagy költőket sokszor szellemtelen nők is érdekelnek. Hát ha aztán a nőiség varázsához még kiváló szellem is járul, mely magában is hódító?... Igen, okvetetlen ez is hatott Petőfire.

Ily magyarázattal tán valóbszinű, hogy másik imádottját, kiben csalódní vélt, jó időre elfeledte. De midőn Szendrey Juliát a réginek tapasztalta,

a debreczeni epizódot épp oly könnyen vette lobbanékony heve, mely nélkül soha sem is lett volna a nemzet legnagyobb lírikusa.

Ezzel búcsút veszünk ez idilltől, melynek taglalása alkalmat ad, hogy egy oly jeles kritikusként, mint Gyulai, kártyáiba pillanthassunk. Ő fejébe vette, hogy Petőfi ezen epizódja a megtorlás eszköze volt csupán s ezért képes volt azt állítani Zilahi történetéről, hogy: „a tény fővonásaiban igaz.“ Pedig Zilahi elbeszélése rég meghaladott álláspont. Először nem is a nézőtérén voltak együtt a szerelmesek, hanem külön egyik lent, a másik fent a színpadon s ez óriási különbséggel jár. Hogy állhat meg tehát ezután „a színésznő elmés, tetszetős modora“ meg „a gonosz óra“? Hely, idő és bonyodalom teljesen eltérő a Zilahi-féle verziótól s a kritikus mégis fővonásaiban igaznak találja Zilahi meséjét. Zilahién kívül, melyiknek higyjünk inkább: a Szendrey-féle közlésnek-e vagy Prielle Kornéliáénak? Petőfi nem emlékezhetett úgy a maga szavaira, midőn ez esetet nevének elmondta, (ha ugyan egészen elmondta), mint Prielle Kornélia, kihez amaz örökemlékü szavakat intézte; kihez pláne leveleket is írt (melyeket a szenvedélyes Szerdahelyi, fájdalom, később megégetett.) Azonban a kritikus, ki föltevését annyira megszerette, a maga által fölfedezett véleményt nem akarván veszendőbe menni hagyni, inductiv eljárás helyett, melynél az ítélet az eseményekből folyik, ellenkezőleg ama föltevéséből dedukálja az eseményeket. Hogy azonban realistikus érvelőnek lássék, állítását egy más, szerinte hitelesebb közleményre alapítja. Gyulai Pál, ki pártfogásába vette sesen-

heimi Friderikát, kinek szerelme — mint szépen mondja — többet ért Goethe legszebb költeményénél is: ki tudja ha Friderika színésznő lett volna, nem-e őt itéli el Goethe helyett? Mert a költő Gyulai előtt több a színésznőnél. Dérynét kaczérnak s Katonát behálózott áldozatának nevezi. Petőfi bizony szive után indult s nem volt valami tapasztalatlan gyerkőcz. De Gyulai vele is úgy tesz, mint Katonával, hogy kimentí, vagy mint ő mondja, „megmagyarázza.“ Nem Petőfi személyes hódolata, hanem „a szép és elmés színésznő tetszetős modora“ teremte meg az epizódot Gyulai szerint, mely — ismételjük — Petőfi nagy szívének dobbanása nélkül nem vált volna a szép mult emlékévé.

E könyv már készen állott, midőn nagy Jó-kaink 1891. január havában a Petőfi-társaság közülésén felolvasta „Petőfi eszmecsirái“ című emlékrajját. Ebből a következő, Prielle Kornéliát s a fönnebbi epizódot jellemző részletet idézzük:

„1847. egy nyári (?) délutánján az alföldi útjából visszatért Petőfi betoppan a szobámba s e szóval kezdi:

— Pajtás, megházasodom.

— Tudom, mondám, megirtad erdődi leveledben: „olyan három hetet töltöttem itt, mely testvérek között is fölért három menyországgal.“ Násznagyúl is meghívtál.

— De már nem Juliát veszem el. Megtudtam, hogy volt neki egy német katonatiszt gróf udvarlója. *Német! Katonatiszt! Gróf!* Három gyűlölet egy alakban. Elfelejtettem örökre.

— Hát ellenben kit fogsz elvenni?

— *Prielle Kornéliát.*

És aztán elmondta az egész idyllt, hogy ismerkedett meg az ifjú művésznővel Debreczenben; hogy kérte meg rögtön a kezét; ha pap lett volna, a ki vállalkozik rá, rögtön megesküdtött volna vele. Most el vannak egymással jegyezve s mihelyt itthon az ügyeit rendbe hozta, siet vissza a menyasszonyához s vezeti oltár elé.

— Nos, mit szólsz hozzá?

Valami nagyon okosat akartam mondani.

— Barátom: „*a szerelem a nap, a barátság az árnyék; az árnyéked követ mindenüvé, a merre jársz; de elejbéd nem áll, a míg napoddal szemben állsz.*“

— Ne mondj rá itt nekem dodonai orakulumokat, hanem felelj magyarul: eljősz-e násznagymnak?

— Násznagyod leszek; de ismétlem: sziv ügyében szerelemben tanácsot se ne kérj, se ne adj.

Egész jólélekkel mondhattam ezt Petőfinek. Én *Juliát* nem ismertem, de ott láttam őt, a hová Petőfi helyezte előttem: egyszer az Olympon, másszor a Phlegetonban. Hanem *Kornéliáról* tudtam valamit. Azt, hogy ábrándokkal teljes, naiv kedélyű, kedves teremtés; olyan átlátszó alak, a min keresztül süt a nap, hogy még az árnyéka is fényes, a kinél a hiba és az erény nem ellentét, hanem ikertestvér, egymáshoz hasonló. Csupa sziv az egész lény, önfeláldozó sziv. Színészek között éltem, soha sem mondott róla senki egy gunyolódó példálózást sem.

Nem lett volna-e jobb, ha Petőfi megtartotta volna az új jegygyűrűjét?

Akkor tán még most is élne! S azóta fölépítette volna dicsőségének egész templomsarnokát, melyből most csak egy óriási oszlopot látunk fennállani!

Az a nagy, repkénybefutotta sziklatömb ott a kerepesi temetőben, mely soha sincs friss koszorú nélkül, hirdeti, hogy „*a szerelem tuléli az örömöket*“, s hogy „*a kik játsszani tudják a fájdalmat, azok érezni is tudják.*“ — Ez Kornélia férjének sírköve. Hát Petőfiét ki koszorúzza meg?

Én bizonyára igaz jó lélekkel mondám Petőfinek ez órában:

„Sziv dolgában tanácsot *tőlem* ne kérj, *nekem* se adj! Ha te rád a te napod süt: árnyéked, a barátság, szembe nem fordul soha!“

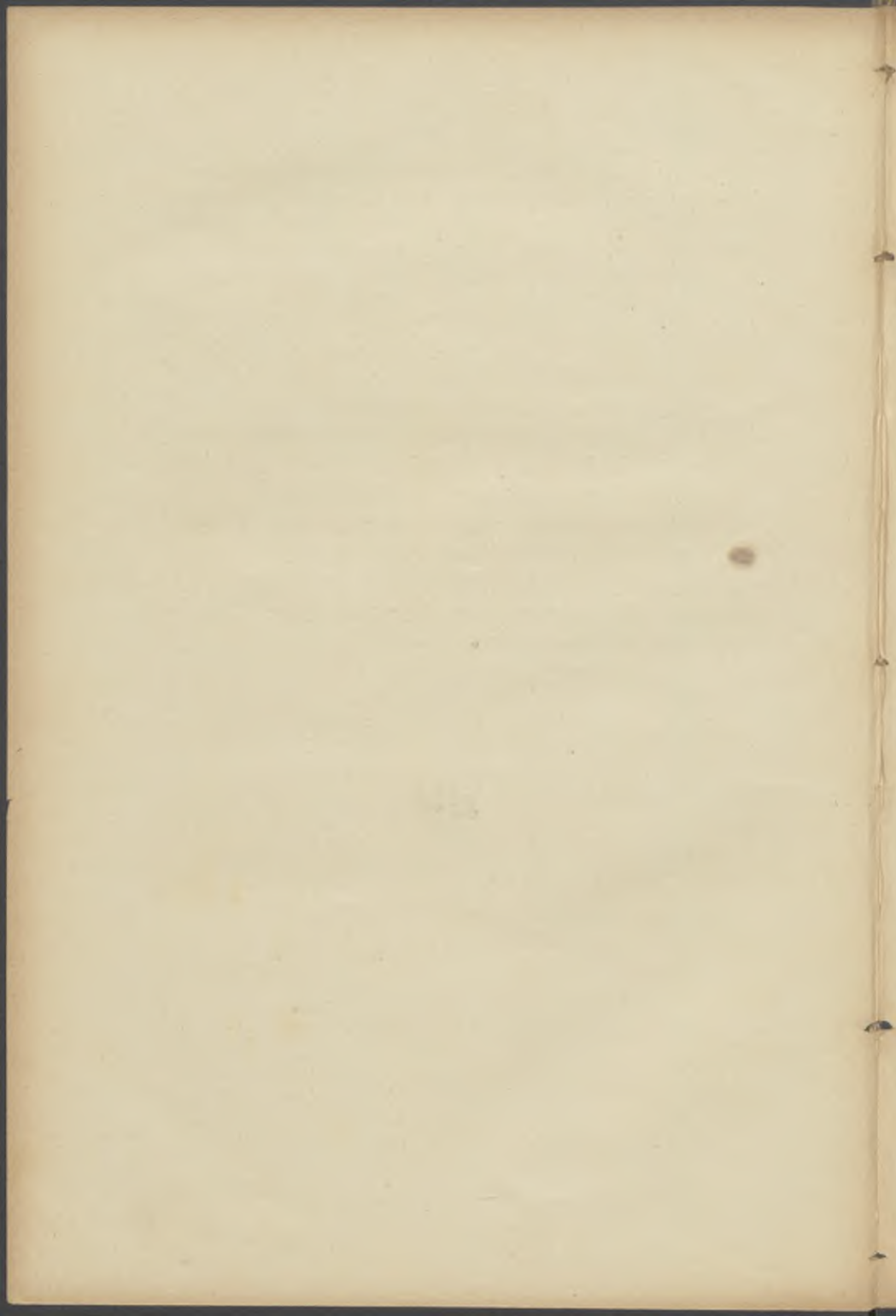
Petőfi visszament az Alföldre megint; de nem *Kornéliához*. *Csak boszu volt az*, csak gyűlölet! S szeretők között a gyűlölet nem egyéb, mint megkövesülése a szerelemnek. — Ha már *gyűlölünk* is, akkor már nem tudunk *felejteni!*

Petőfi, mint Julia férje tért vissza a fővárosba.

„Csak boszú volt . . .“ — írja Jókai is, úgy mint Gyulai. (Ha ezt Gyulai tudta volna, bezzeg dehogy állította volna ő is ugyanazt!)

Mindenesetre Jókai szava ez esetben súlyosabb, mint Gyulaié. Mert Jókai ismerte Petőfi lelkületét színről-színre. Sőt — tán még többet is mondott Petőfi amaz epizódról Jókainak. És mégis azt hiszem, hogy Jókai is csak a közel félszázados múltból nézve veszi azt boszúnak, a mi ártatlanabb indokú lehetett. A kérdéses epizód előzményei és hosszas utójátéka mind nem engednek boszúra következtetni.

A vidéken.

1847—57.

1847. szept. 15-ike Prielle Kornélia magánéletében nevezetes fordulót képezett, mert ekkor áttért a református hitre. Nevezetes forduló, mert Prielle Kornéliá-nak nemesak családja volt buzgó katolikus, hol ájtatosságot és szigorú vallásosságot tapasztalt; de ő maga is — saját nyilatkozata szerint — kiskorától kezdve megmaradt Istenbe vetett bizalmában, mely mind maig egyformán helyet foglal lelkében és vigasztalása volt bajai közepette. — Sőt a katholicizmushoz annyiban hű maradt ma is, hogy külső jeleit — mint mondja — nem képes elfeledni; lefekvéskor párnájára keresztet von kezével, mielőtt fejét álmra hajtaná. Sőt mielőtt kilép a színpadra, keresztet vet magára.*) — A gyermekkor

*) Ugyanezt beszélék Stubel Lóri operette-énekesnőről. Wiltné, a híres operaénekesnő az egész miatyáukot el szokta mondani a kullisszák közt, s jaj annak, a ki ilyenkor zavarja. Szerdahelyi, nagy művésznőnk megboldogult férje rendesen «Oh Istenem!» — fohászszal nézett égfelé s úgy lépett ki a színpadra. A vallás nem ellenkezik a színpaddal s a színész sem tagadhatja meg azt. Kultuszát legmeghatóbbnak az angol színészetben találjuk.

ábrándjait kitörülni nem lehet. Prielle Kornélia is 1887-ben kegyelettel kereste ki a m.-szigeti templomban azt a most már avult, elrongyolódott zászlót, mely az iskolai kis leányok lobogója volt. Erre varrta ő ötven év előtt a hit, remény, szeretet jelvényét. Most azután elkérte az apát-plébánostól, hogy itthon lefejtvén a régi himzést, új, díszesebb lobogóra varrja vissza. Az áttérés indokát könnyű kitalálnunk. Oka az volt, a miről — az előbbeni epizód nagynevű hőse oly szépen körülírva mondá, hogy: „a virágnak megtiltani nem lehet“ . . . Debreczenben történt. V—y G—a szép, deli ifjú volt a pályázó lovag, ki művésznőnket a színpadért boldog otthonnal kívánta kárpótolni. Atyja azonban feltételül tűzte ki az áttérést. A kölcsönös érzelmek megkönynyíték e feltételt s Prielle Kornélia meghozta ez áldozatot.

Hanem a polgáriaknak nincs szerencséjük Thalia papnőivel. A közmondás szeriut a jónak legfőbb ellensége a jobb s a szerelemnek — a szerelem. Művésznőnk 1847. őszén megismerkedett Szerdahelyi Kálmánnal. A mi az elébbi epizódban vonzalom volt, itt szenvedélylyé nőtt, mely természetesen más elhatározást vont maga után. Így bizony körülbelül Szerdahelyinek köszönheti a magyar színészet, hogy megmaradt Prielle Kornéliája. Tán magának a művészet gémuuszának tetszett itt Sz. képében közbelépni.

Ez a két művészegyéniség egymásnak volt teremtve a színpadon. A magyar színpadi társalgásnak Szerdahelyi és Prielle Kornélia lettek első igazi mestereivé. Egyébiránt később Szerdahelyiről is megemlékezünk.

Még most ő, a jeles Szerdahelyi József fia, kezdő színész volt.

1848-ban a házasságot felbontotta a forradalom vérszennel. A lelkes ifjú Szerdahelyi kardot ragadott. „Ha három évig hű lélsz hozzám s vége a háborúnak, megint egymáséi leszünk” — mondá s elment a csatába.

Sok, sok minden jött közbe s hogy az ideiglenes elválásból sokára igazi lett, még a háború volt legkisebb oka. Nem lévén célunk regényt írni, csak azt a következtetést konstatálhatjuk, hogy éppen az mutatta meg, hogy hívek maradtak egymáshoz mindketten, hogy hosszas válás után újra, végleg egymáséi lettek addig a szomorú határkőig, mely Kálmán hantja fölött emelkedik s melyre az özvegy a bánat igazi könyeit hullatja.

Művésznönket vidéki színészkedésének régibb korszakából következőleg ismerteti *Molnár György*, jeles Shakspeare-színészünk,*) ki akkoriban Nagy-Váradon látta őt.

„Egész ellentéte volt Felekinének. Szőke szépség, éles arc, hajlott orr, igazi eperajk és élénk, okosan beszélő szempár. Modora, tartása, minden mozdulata könnyed és előkelő, mintha csak a csipkehullámos, koronás bölcsekből s nem a m.-szigeti szíjgyártó egyszerű fészkeből repült volna ki. Egész lényén báj és kecs, csodás varázs ömlött el. Valódi francia vér és teljes színészi temperamentum. Hangorganuma zeneszerű, a skála egész regiszterével, mely a finomul metszett picziny ajakról harmonikus zengzetességgel áradozott szét a nézőtér legtávolabb s legrejtettebb zugaiba is.

*) *Világos előtt* Emlékirat 1880. Budapest, Nagel Ottó bizománya.

Szeretett drámában is játszani, de már ezekben hátrább maradt Felekinénél;*) noha búbajos hangja a szenvedő szerepekben is megtalálta a szívhez vezető utat. Csakhogy a mélyebb érzelmeknél metsző arczkifejezésével és imponáló, okos szemével nem hozhatta összhangba.

A vígjáték volt már akkor is fényes mezeje. Az ő vígjátéki szende leánykái, pajkos fiújai elmosódhatatlan benyomást hagytak hátra. Csak Dejazet k. a. lehetett ilyen és — némi tekintetben a nagyon is korán elhunyt Hegedűsné.“**)

Felekiné és Prielle Kornélia voltak a színi évad ünnepeltjei és a diákocskákkal (kik a színház körül settenkedtek) nem egy kardalnok és kardaluoknő tisztította meg — Molnár szerint — topánkáját azon ügyes fogással, hogy ez a Kornelia czipője, e meg a Felekinéé s „lőn egyszerűre nagy versenyszubiczkolás . . .“

Senki sem oly szigorú a színész iránt, mint saját pályatársai; de még ezek közül is az öregeket a legnehezebb kielégíteni. Prielle Kornélia bírta öreg kollegái tetszését is. Székelyné-Ungár Anna, az egykor ünnepelt művésznő különösen méltányolta. Elismerte, hogy a színészetre „kitűnő hajlama“ van ifjú pályatársnőjének, kihez igen meleg leveleket intézett.

*) Szül. Szácki Amália, jelenleg Foltényiné (Debreczenben); Rafael ecsetére méltó Madouna-alak volt. Drámai szende színésznő. Hév és természetesség jellemezték. A játék fokozatait ismerte és tudta alkalmazni

**) Blaháné híres előde, szül. Bodenburg Lina. Arczképe megvan a történeti képcsarnokban. Fenomenális népszínműénekesnő (az 50-es évek végén). E mellett tágabb szerepkörrel is bírt. Meg volt benne az is, a mi a különben páratlan Blahánélól hiányzik: a drámai szilajság. Ezért a «Tücsök»-ben feledhetetlen alakot adott, de a szalonvígjátékban finom volt. Kissé felvidékiez dialektusa (de ez is jól állt neki) idővel eltűnt.

De a veteránok közt legérdekesebb *Czelesztin*, az egykor híres színész elismerése, melynek valószínű extázisban adott kifejezést egy levelében, melyet Kolozsvárrt, egy koncert után, reggel írt a művésznőhez.

Ime a levél:

Priel Kornélia 1855. december 22-diki esti művészdiadalára.

Szavallál, 's szavallatod mézajkidról mint a tenger leány éneke, szívbe meglopa: megjelenésedkor szent ihlet-ség özönlék alakodon; úgy kelle, mert érzéd a művészet oltárszerűségét; és fenndobogó kebledből gyöngéd sóhaj emelkedett, ennek is így kelle lennie, mert megértetni akarád, hogy szíved lehelli a meleget ajkidra, az oly szavallat pedig figyeletet érdemel és szavaltál és figyeltünk! Vak világ! — Csak színész és színésznő tud a művészet oltárlépcsőire így föllépni, így beszélni; mert nem téged a mű, mit szavaltál, te emeléd a művet szavaltoddal! — Szavallat! ez a rubicon, mit ha megközelítne a színész s a színműveket a természet nyelvén adná elő, igen, mert a természet az érzés minden fokozatához nyelvet adott, oly szép nyelvet, mely sokkal felyülmúlja Bethoven zenehangjait, melyekre egy pók mindég karjára mászott, míg a zene tartott, úgy akkor a drámai hatás kijózanitná a dalművek ittasságát: például doctor Szabóné énekelt, mint a görög dalnoknő hattyu-dalakor; — de hiába, a mesterség csak fogadott gyermeke a természetnek; és így te valál az est gyémántja szivünk aranyára foglalva; neked nyujtá az est koszoruját hazánk legnagyobb embere — és én is — és én is — vedd sokra e szót: s ha tudád e szirt szívet, mit az élet hullámi azzá edzetek meghatni, vedd ezt babérodul s ritkaságáért hord szíveden; mert a színész és színésznőnek csak két bírálója lehet, ő maga az egyik, a másik pályatársai.

Élj boldogul! —

Czelesztin

Kivül:

Nemzeti Színésznő

Priel Kornéliának idvezlettel

Kolozsvárt

Ez a levél nemcsak az üdvözöltre, az üdvözlőre nézve is nevezetes. Fontos okmánya ez a század első színészetének, mert erről rettentő kevés adatunk van. Czelesztin e színészetnek egyik fő alakja s ime itt megszólal. A mily bombastikus volt játéka, olyan volt eszejárása is. Az őszinte méltánylaton, mely e sorokból oly melegen sugárzik, is áttör a bombast. Hisz a színész majd mindig bombastikusan ír. De Czelesztin a színpadon is ilyen volt, sőt — s azért tanulságos e levél — ilyenek voltak az ő korában valamennyien. Ezért a szép szavalat volt azon korban a fő. Az a szép szavalat, melyben a szépség nem véletlen, hanem külön valami. Nem kifejezni, hanem szépnek lenni, volt a jelszó. Ez a jelszó akkor a levegőben függött. A múlt század végén egész Európában, de kivált Németországban az antik divatja kapott lábra. Az irodalom, a művészet, sőt 1793-tól 1815-ig a toilette mintája is az antik volt. A színészet nem az életet, hanem a képzőművészeteket tartotta messterének. A mozgásban az attitude volt a fő, a hangbeli előadásban a zengzetes szavalat a beszéd helyett. Jellemző Czelesztinre s a korabeli színészetre nézve, hogy őt Prielle Kornélia előadásában nem a játék,*) hanem a szavalat érdekelte.

*) A szavalat mimikai része t. i.

Pedig éppen ez a játék volt a legidegenebb azon iskolától, melyet Czelesztin és kora kultivált. Vajda János szerint (1857) ugyanis P. K. Gauthier Margit két első felvonásában szinte hangszúlytalanul beszélt s csak később a nagyobb izgalmak közt színezett élénkebben. Ez már a modern művészet eljárása. A páthost nem a szerep első lapján kell kezdeni, hanem lépésről lépésre, a mint keletkezik, a véletlen útján előállítani.

* * *

Abban a borzasztó évben, mikor a magyar szabadságától megfosztatott, másodszor is közel volt ahhoz a nemzeti színészet, hogy Prielle Kornéliát elveszítse.

1849-ben Kolozsvárról, hol a játék megszűnt, egy nagyváradi ismerős családhoz vonult Prielle Kornélia. Úgy február táján honvédeket szállásoltak a házba, közöttük egy magas, délczeg alakú kapitányt, Hidassy Eleket, ki amúgy katonásan a legrövidebb idő alatt megostromolta Kornélia szívét, mely Kálmánja elvesztése után vigaszra szorult. Abban az időben hamar megtörtént az elválasztás s így Hidassy, kinek csatába kellett menni, az esküvő után nejét hazavitte Jászberénybe. Mert e vidéken volt birtokos Hidassy családja. Ő maga előkelő ember volt, s a forradalom előtt mint tiszt szolgált. Kornélia úgy is ment hozzá, hogy végkép lemond a színpadról. Megkedvelte a rokonság, kivált pedig Hidassy anyai nagyanyjának testvére, a 86 éves Stegner bárónő, ki sokszor-sokszor a homlokára szeretett mutatni s büszkén mondá: „Itt, ezen

a helyen csókolt meg József császár!“ ... A szabadságharcz leveretése után az ifjú pár összekerült, de nem volt együttlétük zavartalan. Hidassyt, ki egy komáromi szabad menetlevéllel menekült meg az elfogatástól, egy vérség szerint igen közeli embere jelentette fel kétszer. Azonban még sem történt bántódása. A házaspár azután kerekudvari birtokán élt. Minden jól ment. A férjnek csak az nem tetszett, hogy neje bátortalan volt, ha lóra ült. Még a csendes ügés sem tette merészszé. Hanem azért a színésznőcske belé találta magát csendes polgári otthonába. Egyszer a férje elutazott s csak hosszabb idő multán érkezett meg egy leborított nagy társzekéren. Mellette egy kis fekete képű uriember gubbaszkodott, a ki azonban, bár velük ült az asztalhoz, mintha a férj iránt egy kis alárendeltségi tartózkodást tanusított volna. Ez feltűnt a hölgynek. Általában nem volt tisztában avval a nagy társzekérral.

— Hallja Elek, megbeszéltük, hogy egy pár év előtt nem veszünk új butorokat.

— Hiszen nem butor az, a mi a kocsin van, babácskám.

— Hát micsoda?

Erre a kérdésre a férj elszántan maga mellé ültette nejét a pamlagra és kirukkolt vele, hogy az a társzekér Bécsben vett színészi holmikak rejteget magában, az a kis szőrös fekete ember Hegedűs ruhatárnok, a ki meg az asszonyka mellett ül, az Hidassy színigazgató, a ki konczessziót kapott a felső-magyarországi városokra.

A volt primadonna megkövülten hallgatta mind ezt. Mert ismerte emberét, tudta, mi lehet ebből.

A többi körülbelül magától értetődik.

Elt Németországban e század első tizedében egy gazdag arisztokrata, Hahn Károly gróf. (Hahn Ida irónő atyja). Szenvedélyes színész volt a gróf úr. Erre áldozta egész vagyonát. Maga is játszott és külön társulatot tartott. De a helyett, hogy művészi ambícióját okosan a nemzeti ügy szolgálatába hajtotta volna, furcsa különcze lett a színpadnak, ki voltaképp a művészet keretén kívül esett mindig. Nem az volt a hiba, hogy játszott, hanem, hogy igazi ezüst pánczélt öltött, ha kedvencz színészenek, a híres Esslairnek szerepeit ő játszta. A legapróbb kelléknek eredeti ritkaságnak is kellett lenni színpadán, mert ő a pusztá látszattal nem érte be. Ha egy híres vendéget léptetett föl, a kikötött fellépti díjat megháromszorozva fizette meg neki — és így tovább. Már sequestrum alá helyezték. Fia többször ki-kifizette adósságait: nem használt. Ő újra társulatot alakított s nyomorgott. Hogy tagjait időnkint megbanketteztesse, heteken át koplalt. Ilyen szenvedély a színészet, ha megkap valakit.

Magyarországnak ilyen fajta színigazgatója volt Hidassy. Fényes összeköttetései folytán az első években brilliáns üzleteket csinált. Hanem kiapadhatatlan olajos korsó csak Illés próféta idejében létezett. Ha a színész a próbán hidegről panaszkodott — „terülj asztalkám!” — ott párolgott nagy csöbrökben a forró puncs. Ha valamelyik színész csak távolról is czélozgatott arra, hogy nincs ruhája, a gavallér direktor csináltatott neki. Két év sem kellett hozzá, be volt fejezve a dicsőség. Hidassyné-Prielle Kor-

nélia egy szál öltözet ruháját menthette meg csak a direkcióból. Most már végleg a színpadra menekült. Latabár 1854-re Győrbe szerződttette. Azonban úgy tervezték ők ketten, hogy a téli szerződés alatt a férj otthon valami állást szerez, vagy gazdálkodásba kezd s a győri szerződés végével ismét békés polgárokká lesznek. Hidas-syné M.-Szigetre ment vendégszerepelni. Innét szándékozott Győrbe. Ezalatt férje újra truppot alakított Egerben s ide híttá átutazó nejét vendégszerepekre. A nőnek feltűnt, hogy férje nem lakásán fogadja, hanem a szállodában nyittat számára szobát. Másnap a próbán ugyan jól esett a színésztársak fogadása, de csakhamar észrevette, hogy kivüle, az énekes-primadonna B. Josefin körül is cercle képződik. Mikor aztán a harmadik próbán az énekesnő is szerepelt, számára a direktor úr széket tesz a rendező asztal mellé. Igaz ugyan, hogy a személyzet ezt helyre ütendő, más székért rohant a direktorné számára, de ez a dolgon nem változtatott semmit; kivált mikor az udvarias igazgató az énekesnőt kísérté haza a neje helyett.

A dolog nem volt tovább titkolható.

Elek úr bevallotta, hogy az énekesnő elragadó szépen üli meg a lovat s ő bele van bolondulva. Ő válni akar . . .

Az addig oly finom, valódi angol hidegvérű, végtelen gyöngéd Elek ki lett forgatva magából. Ő a nagy udvariasságú gentleman még az illendőség látszatát is eltiporta.

Keservesen vezekelt ő ezért haláláig.

A végzetes pillanat után, midőn lehetetlen volt a kiegyenlítés, folyton vádolta magát s ő

az elvált férj, nagyobb tisztelője lön volt nejének, kinek jó tetteit azontúl is élvezte és hálásabban méltányolta mint sok igazi férj.

A közeli években halt meg Vasvármegyében, hol mint jegyző működött, miután visszalépett a színpadtól . . .

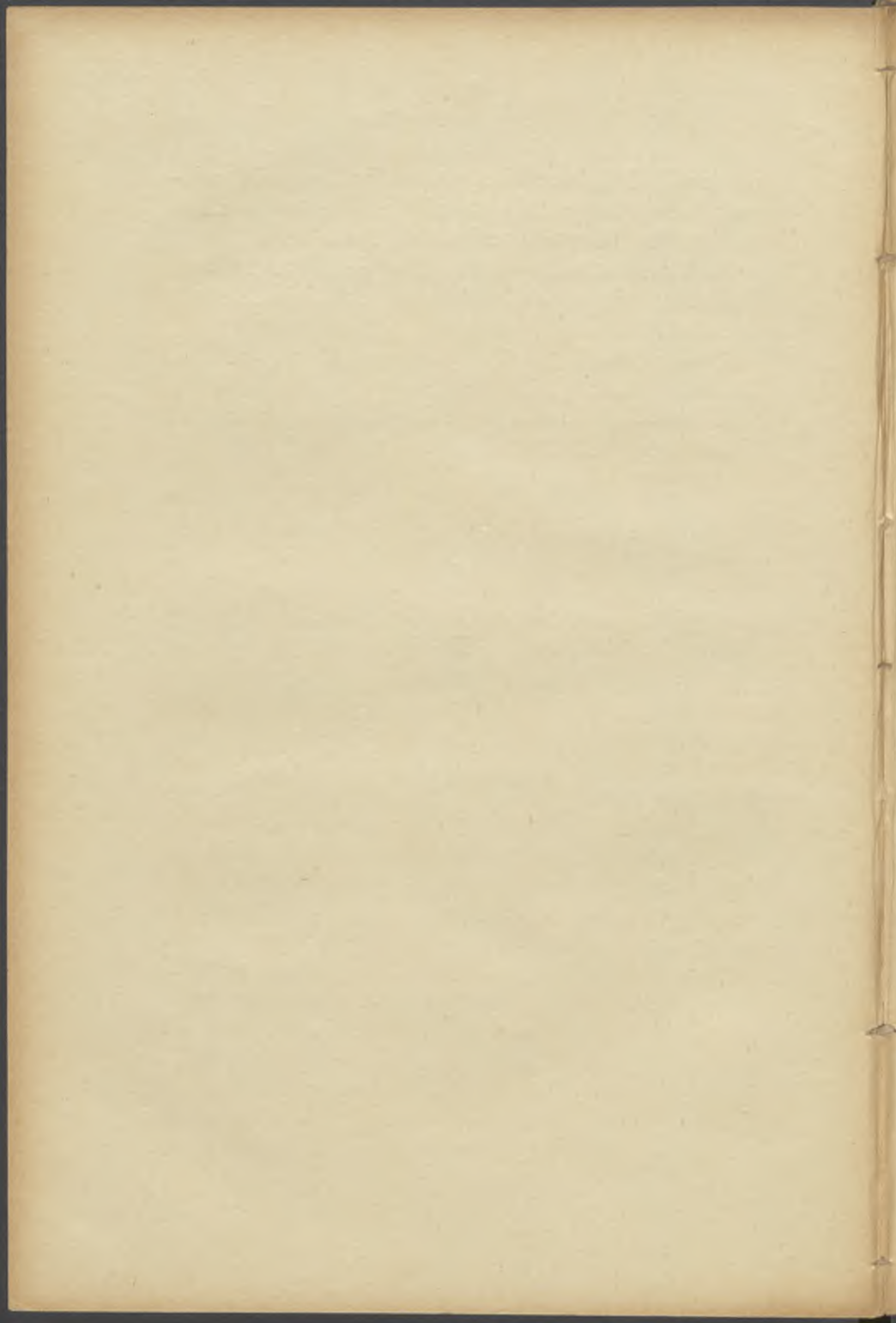
Pedig valódi gavallér, kedves, jó fiú volt ő, ha botlott is.

Bűnbánó, alázatos leveleit mindig így írta alá:

„Szegény Elek“ . . .

Az is volt ő, szegény!

Vendégjátékai a nemzeti színházban; második és harmadik szerződése.

A művésznőt első szerződtetése óta többször hívták a nemzeti színházhoz, de 1857-ig nem volt hajlandó vidéki állomását a budapestiért elcserélni. Neki tényleg pár ezer forint jövedelme volt a vidéken, holott a nemzeti színház később csak 1900 frttal díjazta. Ehhez járult, a jutalomjátékok eltörlésével 300 frt kárpótlás. Még más oka is volt vonakodásának. Mint ambitionált művésznő a vidéken több tért talált. A nemzetiben voltak Jókainé, Kövérné, Lendvay-Latkóczyné, Bulyovszkyné-Szilágyi Lilla, Munkácsi Flóra. Ezekkel kellett volna Prielle Kornéliának osztoznia. Nem az óvatosság, mintha ezekkel nem mérközhetnék, tartá vissza, hanem az igazi színészi ambitio. A művészetben éppen nem áll az, hogy „jobb utolsónak lenni az elsők között.“ De meg akkoriban a vidéki színészet tekintélyesebb is volt, mint mostanában. Hazafiassághoz tartozott pártolni és becsülni a színészetet. A

lapokon, könyveken kívül a színpad volt a hazafias tüntetések csatahelye. Csakugyan a —48 utáni időszakban az irodalom- és színpártolás aránylag nagyobb volt mint napjainkban. És mégsem kívánjuk vissza ez időszakot. A közönség ekkor nem azért kapott irodalmon és színpadon annyira, a miért kellett volna, t. i. magáért az irodalomért és a színpadért. Játszhatott a színész akármily rosszul, az volt a fő, mond-e politikai vonatkozásokat, a miket meg lehessen tapsolni. Még 1869-ben mindig tapsoltak ott Zrinyinek, a hol ezt mondja:

„Sem Horvátország, sem Slavonia,
„Nem a nagyúré; annak czimere
„Hozzá van növe e hon czímeréhez,
„Ki elszakítja, az lehet bitorló,
„Nem fejedelem . . .“

Ma e soroknál nem hangzik fel a taps. A mai nemzedék nem tudja, mi más köze lenne neki Horvátországhoz és annak bitorlójához, mint Zrinyinek. Hidegebben nézi a darabot, de magáért a darabért nézi. Bizonyára elszomorító, hogy a hazafiasság iránt szinte közönyösek vagyunk, De a mi a művészetet illeti, kívánatos lett volna, hogy a művészetet önmagáért pártolta volna akkoriban közönségünk. Mert ugyanaz a magyar közönség, mely akkor a drámára özönlött a színházba, most éppen úgy özönlük az operettere. Akkor tüntetni ment, most tisztán szórakozni jár a színházba.

Vidéken bizonyos tekintetben szabadabb volt a színészet mint itt Pesten, hol mindenfelől argus szemek figyelték a nemzeti színházra. De meg ott a magánéletben is jobban felkarolták a

színészt, a mi itt nagy városban kevésbé történhetett. A forradalom után oly szomorú volt a nemzeti színház pénzügyi állapota, hogy oly művész mint Szerdahelyi, ingyen volt kénytelen játszani.

1857-ben Kolozsvártt volt Prielle Kornélia. Ez időben Szabadkán a közlekedés igen szorgalmazván a színügyet, báró Rudics József felkérte gr. Mikó Imrét, a kolozsvári főigazgatót, engedné át egy évre Szabadkának Prielle Kornéliát, hogy vele a színészet mintegy vezéregyéniséget nyerjen. A művésznő elfogadta a gróf által pártolt indítványt. Miután megvált Kolozsvártól, Szegeden vendégszerepelt s innét, hogy fejjörsét, mely egész életében makacs üldözője, gyógyíthassa, Pestre jött. Ez alkalomból felszólítja Ráday gróf vendégszereplésre.

1857. októberében lépett fel mint vendég, Gauthier Margit, Rózsi és Ágnes („Czigány“ — „Tiszaháti libácska“) szerepeiben.

Ha a hódítás harcmezal jár, úgy Prielle Kornélia hódítása valóságos irodalmi háborút idézett elő. Tetszett. Azonban akadt kritikus, a ki így írt róla:

„A színésznő, kit a vidék boldog levelezőinek magasztalásai s boldogtalan poétáinak megéneklő versei után annyira kíváncsiak voltunk látni, imé fellépett s *már most teljesen tisztában vagyunk a vidékkel* stb.

„A színész főfeladata a jellemalkotás, summa summa-rum pedig minden alkotás mesterségében az egység, az összhang: a legnagyobbat, a mindent magukba foglaló szavak. Erre nézve kimondom, hogy *a nemzeti színház másodrendű tagjainak játékában több egységet látok, mint az elsőrendű vidéki színészeiben.*“

Hogy mennyire nivellálódott a színészeti kritika azóta, annak példájául elég utalnunk arra a hatalmas tollharczra, melyet ez a bíráló előidézett. A már akkor is jeles színésznőre mondanak ily lealázó kritikát és pártjára kelnek, a kisebbeket nem is említve: *Szigligeti, Greguss*. Gyönyörűség olvasni e jelesek beható, individualis kritikáit, melyekben tisztázzák a művésznő hírnevét. Ma? Emlékezzünk csak vissza, 1888-ban mily unisono támadta meg a kritika Jászay Marit, mikor Stúárt Máriát eljátszotta, azt a szerepet, melyben azóta folytonos diadalait aratja. Nem akadt senki, a ki védelmére kelt volna. És ha összehasonlítjuk e boldogtalan bírálókat, mintha mind egy ember írta volna. Nincs kritikai individualizmus. A bíráló, vagy inkább reporter urak felvonás közt elvégzik egymásközt, hogy ezt meg azt írják majd a darabról, meg az előadóról, s tojás tojáshoz nem hasonlóbb mint a színi bírálatok.

Akkoriban ez nem így volt. Véleményeket olvashatni az akkori lapokban, nem chablonszerű referádákat.

A támadás roppant port vert föl, mert a bíráló nemcsak Prielle Kornélia fölött tört pálczát, hanem egyúttal — mint ma is szokás — az egész vidéki művészetet is arcul ütötte. Midőn látja Prielle Kornéliát, nem is vele, hanem a vidékkel van tisztában, mondja. És szerinte a nemzeti színház másodrendű tagja többre képes, mint a vidék egy elsőrendű színésze. Nem így beszélnek-e ma is? Mikor ezelőtt évekkel Ujházi Kolozsvártt Csoma bácsit (Czifra nyomorúság) játszotta s a kolozsvári lapok az odavaló Gabányit e sze-

rebben följe tették, hogy neki ment a budapesti sajtó a kolozsvárinak! Mert abban a boldogtalan mániában szenvedünk, hogy csak a fővárosban írt könyv, festett kép, játszott szerep ér valamit.

Tengerszámra jött a szerencsétlen bírálóra az egész vidék szemrehányása s valóban érdekes olvasnunk a megtorló leveleket, melyek ez ügyben a vidékről a lapokban megjelentek.

És ki volt az, a ki így fölzavarta a vizet?

Nem más, mint Vajda János, a valóban ünnepelet költő.

No de ő ujabban jóvá tette akkori elhamarkodott bírálatát. Más helyen éppen ő tőle idézünk méltató sorokat a művésznőről.

Az egész kritikai hercze-hurczára élénk világot vet *Vahot Imre* levele, melyet a művésznőhez írt (1857. okt. 11.)

„A rosszakaratú kritikát, melyet leginkább a pesti színésznők iránti személyes vonzalmak rugói idéztek elő, vesse meg kegyed fönsége érzetében s vegye azt elégtételül, miként a fővárosi sajtó nagyobb s tekintélyesebb része, melyhez 2000 előfizetőmmel magam is tartozom*), a nemzeti színház titkárával (Szigligeti) egyetértőleg, az az igazságosan nyilatkozott Kegyed művészetére felől.

„Engedje meg, hogy halhatatlan érdemei jutalmául számos tisztelői rendkívüli örömeire becses arczképét kiadhassam stb.“

Jellemző az a levél is, melyet *Urházy György*, a „Magyar Pósta“ szerkesztője intézett a művésznőhez.

„Figyelmeztetem — írja Urváry — Greguss barátom

*) A „Napkelet“ szerkesztője volt. Csak nem tagadhatta meg magát a jovialis szerkesztő, hogy bele ne szúrja 2000 előfizetőjét a hódolatba.

holnapi cikkére. Nagysád szép játékával nemcsak a forróvérű Szigligeti barátomat, hanem a hidegebb vérű Greguss barátomat is elbájolta. Ha Nagysád Pesten lesz, ki tudja, még mi veszélyt hozand árva fejünkre . . .“

Érdekes, hogy Urházy felkéri Prielle Kornéliát, írjon valami csevegésfélét lapjába. Sőt a levélnek ez az igazi indoka.

„A „Magyar Posta, melynek én postamestere vagyok, és a mely Nagysád diadalának egyik szerény közlönye, nagyon sóvárog *Nagysád tolla után is*, miután meg vagyok győződve, hogy oly széplelkű nő szívének élményeit és szenvedéseit nem hagyá nyomtalan elenyészni. Szóval én felszólítom Nagysádat, hogy azon nyugodt órákat, melyeket művészetete nem vesz igénybe, szentelje az *irodalomnak* s kezdjen hozzá oly töredékek írásához, melyeknek szíve s kedélye akár a múlt-, akár a jelenből tárgyat szolgáltat . . .“

Urházy nem rosszul sejtett.

Azóta a művésznő írt egyet-mást Petőfiről (Koszorú 1879. május) és egy csevegést (Hét 1890.) s ez apróságokban épp úgy benn van szelleme, mint játékában. Azonban e téren még mindig adósunk memoirejaival. A kinek oly szeme és tolla van, mint Prielle Kornéliának, az kora színészetéről legalább is oly könyvet van hivatva írni mint Dérynéé, mely megbecsülhetetlen forrásműve a magyar színészet történetének.

A művésznő által keltett valódi hatás tükréül szolgál a két alábbi bírálat Szigligetitől és Gregusstól.

Szigligeti a M. Postában (1857.) így jellemzi Prielle Kornéliát és szerepei közül különösen a „Kaméliás hölgy“-et:

Párisban nem tudom, hány százszor adatott; de én e sikert hajlandóbb vagyok a színészet, mint az e nemű

költészet diadalának tulajdonítani, mert különben korunk erkölcsisége fölött valóban kétségbe kellene esnem. A kik e művet Párisban látták, nem győzik eléggé dicsérni az előadás rendkívüli kerekedségét, az árnyalatok sokféleségét, szóval az összjáték netovábbját. E fölött ezen mű Párisban élethű is, mert alakjai az életből merítvék és szerzőtől nem lehet elvitatni, hogy a mennyire lehetett, nemesbítette is azokat; s épen az a csábító és vészes rossz benne, hogy e jó madarakat nagyon is fényes tollakkal ruházta fel. Szánalmat akar lopni sziveinkbe oly förtelmek iránt, melyeket utálnunk illenék. Egész tömegét látjuk itt az elvetemült, fajtalan nőknek, kik feslettségeik jutalmául gyémántkoszorút viselnek, de nem viselik a nőiség szent füzérét. Ezek közül kiválaszt szerző egyet — Margitot s fejére az igaz szerelem rózsakoszoruját teszi fel, boldogító illatával és vérző töviseivel: holott e nő ezen boldogságot nem érdemli s martírrá nem szabadna lennie. S épen az a baj, hogy azzá van téve. A 3. felvonásban az önfeláldozás s lemondás nagy erénye van neki adva s kik az első felvonásban meg nem utálták, itt szánják s tán meg is siratják; s kit szánnak meg? — azt, ki már a 4. felvonásban ismét a régi kéjhölgy lesz. Én a gondolkodót s az erkölcsi érzelmekben tisztább szívűt e bajtól nem félttem; mert nem hiszem, hogy e szellemi fertelmességet mindjárt a darab elején meg ne utálja s egy aszkóros nőt látván kéjelegni, meg ne undorodjék: de félttem azokat, kik ezt szépnek, nemesnek, vonzónak, sőt tán eszményinek is hihetik! Félttem azokat és szánom, kiknél az erkölcsi érzelem egyik szemét behunyni hajlandó. Itt a bűn szépítve, nemesítve van; s ezt drámában tenni nem szabad, mert az erkölcsi érzetet sérti: pedig drámában nem a korbács, nem a verpad a bűnnek valódi büntetése, hanem a szégyen, a megvetés, melyet a nézőnek éreznie kell — s ezt csak úgy érzi, ha a bűn arczát nem a hazug pirosítóval, hanem szepölőivel látja. S ezt érzi is mindaz, kinek ép és tiszta erkölcsi érzetét az álcivilisatio s a rafinírozott álgyönyörök fenéje nem kezdte el rágni. Például egy megtörtént adomát mondok el. Valahol „Báthori Mária“-t*) adták. Ez

*) Dugonics András színműve, melyben Ines de Castro esete van drámaisítva Kálmán király korából vett magyar nevekkal.

nem afféle Margit, ki kézről-kézről jár; ez egy nő, ki csak egyet szeret, István herceget. Mégis midőn a király meg akarta öletni s ő sírva-ríva kérte a királytól a kegyelmet, mit mondott egy, az előadáson jelenvolt együgyű paraszt? — Talán megsajnálta? — óh nem! önkénytelenül így kiáltott fel: „Ni még sír is a — !“ E szegény paraszttól tanulhatnának, kik Gauthier Margitot megszánják.

A mi közönségünk közérzületéről meg vagyok győződve; mert számtalanszor tapasztaltam, hogy az erény diadalának leginkább tapsol s a cselszövőt minden művészetével is gyér tapsokban részesíti: s inkább a művészi közérzület hiányának tulajdonítom, hogy néha az álerénynek is áldozik könnyeivel, mint az erkölcsiség elfásulásának; s még inkább tulajdonítom ezt a színművészet megható erejének, mely önfeledésbe ejt s oly könnyeket is csal ki szemeinkből, melyeket — kissé utángondolkozva — szégyelnünk kell.

Így bánt velünk ma is Prielle Kornélia asszony. Ő nem volt kaczer; ha czudar környezete s grófjának emlegetése nem juttatja eszünkbe, hogy ő Gauthier Margitot játszsza, azt hittük volna: Kornélia, Julia, a szeretet s a szerelem többi tündéréinek egyike áll előttünk. Nemes, finom volt, a nélkül, hogy keresettséggel az akart volna lenni, s a 3-ik felvonásban, midőn lemondva szerelmestől válik, elragadó és megható volt, mert itt már — az akart lenni. Itt a művészet egész hatalmával ragadta meg sziveinket; azzal, melyet nem elég tanulmányozni, hanem érzeni is kell; melyen nem látszik semmi utánczás, hanem a mely a kedély mélységéből önkényt látszik felmerülni. S lehet-e kívánni szebb halált, mint a melylyel ő lezárta szemeit? . . .

Második szerepéről, a „Tiszaháti libácska“ Ágneséről így ír Szigligeti:

Ez a libácska, mikor szerző még nem teszi lúddá, a legesesebb lányok egyike, ki még Oszkárt is észére akarja hozni, ki minden nyelvet tud és minden nyelven tud beszélni, még a színészetén is; ki e fölött még emberismerettel is bír, tudja, mint kell a két öregot megnyerni, miért kell Zabfalvyt lefőzni; ki azon megmagyarázhatlan

rejtélynél fogva, mely néha indokolás nélkül is szerelmet támaszt; szereti Oszkárt, védelmezi őt az öregek ellen, nem esik fölőtte kétségbe s egész türelemmel művelt emberre akarja faragni. Tehát a leányon meg kell látszani, hogy nemcsak szeretetreméltó, hanem okos is; annál inkább, hogy annál nagyobb legyen az ellentét, midőn ostoba libácskává tettei magát. Tehát mint libácska nem lehet valódi libácska; azt élesebben kell árnyalni, azonban még sem szabad visszataszító torzképpé lennie. P. K. asszony így fogta fel s így adta e szerepet. S mily finomul árnyalta azon mozzanatot, midőn a libácska-féle jelenet után a két öreg belép; az öregek irányában ekkor az okos leányt és Zabfalvy irányában a libácskát kell előtüntetnie; ő e kettőnek vegyülete volt. Általában bebizonyítja, hogy gondolkodó és önálló művésznő, ha megengedjük, hogy művésznő, a mit úgy hiszem, bajos lesz tőle elvitázni. Ő egy évtized óta folyvást a vidéki színpadokon játszott; a társaságok primadonna assolutája volt s így hihetőleg nem igen akadt, a kiktől tanulhatott volna; őt saját geniusának kellett vezetnie.

Greguss Ágost bírálata így szól:

Gauthier Margit szerepében legkevesebb, a cigány Rózsiban legtöbb oly elem van, mi Prielle Kornélia asszony művészi egyéniségével egybeillik. Ő minden szerepét kedélyes oldaláról fogta föl s a természetesség és összehangzás egyszerűségével adta elő. Az összhangra törekvés igazán művészi, a természetesség igazán szívrehatóvá teszi játékát. Csoda-e, hogy a közönséget elbájolta? Prielle Kornélia oly szabadon játszik, hogy nem látszik játszani. Csak magának játszik, nem tudja, hogy nézik. S valamint ő maga nem látja a közönséget, úgy a közönség sem látja benne Prielle Kornéliát, de Margitot, Ágnest, Rózsit.

A kik azt mondják, hogy kevésbé jelez, voltaképp játéka természetességét s összhangosságát dicsérik. A természetes mindig betartja a kellő mértéket; az összhang pedig a részeknek az egész alá rendelését kívánja meg. Az egyszerűség mindkettőnek jellemzője. E jellemző egyszerűség alatt koránsem kell érteni a részletbőség és az

árnyalatok hiányát, csak a részletek öszhangos egybefogását, egészbé öntését. Azon egyszerűség ez, mely a szépet nem akarja — szépíteni, sem a mi ékes, még alékeséggel halmozni.

Prielle Kornélia a jellemzőt az öszhangzóval egyesíteni s amazt a nélkül hogy elenyészne, ennek mindenkor alárendelni tudja. Midőn Rózsi a menyasszonynya kényszerített Évit megátkozva, Prielle Kornélia festeni való állásában, néhány perczre a legszebb szoborra meredt: két karját kissé hajlottan, egymással párhuzamosan föltartva, egész testét megnyújtva s kiegyenesítve, fejét hátravetve.

Mennyire hatalmában vannak, mily könnyűk, fesztelemek — a mi pedig fő — mily szépek mozdulatai: arra nézve nem említék többet, csak elesését a „Czigány“ harmadik felvonásában . . . ha ugyan elesésnek lehet mondani a legkönnyebb lebbenést, mely a test széparányát legkevésbé sem háborítja. — Hát a „Tiszaháti libácská“-ban mily kellemmel volt ügyetlen. A kellem szó valóban illik rá; ő a személyesült kellem.

Mily szépen tudja a kedély egész világát föltárni; mily gyöngéden, egyúttal mily tisztán és határozottan szólaltatja meg az érzelmet és vonzalmat, az indulatot és szenvedélyt; hogyan adja meg mindegyiknek a maga sajátos hangját és kifejezését: leginkább Rózsájában tapasztalhattuk. Ebbeli fényes tehetsége kiváltképen azon részletben tűnt ki, hol a beteg leány majd beszél, majd valami dalt suttog, majd újra beszél, majd némán elmereng. Kifejezésének gazdagsága mintegy összpontosítva volt e részletben, melynél szebbet és meghatóbbat keveset láttam s még kevesebbet hallottam. Alig képzelhetni valami bájosabbat, mint átmenetei az énekből a beszédbe, a beszédből az énekbe, a szólástól az elnémuláshoz, a némaságtól a megszólaláshoz. Nem maradtak betöltetlen a hézagok, nem voltak erőszakoltak az ugrások. (Magyar Posta 1857).

A vendégszereplés szerződtetési ajánlattal végződött. Prielle Kornélia tehát szabadkai évada után 1859-ben a nemzeti színház tagja lőn.

Ezen évi április 25-én lépett fel először „Bánk-

bán“ Melinda szerepében. Ez alkalommal így írt róla a „Pesti Napló“ :

„Az új tagot melegen üdvözlé a közönség, mely a tehetséges színésznőt sikeres fellépései után rég ismeri.

„Prielle Melindája sok szép részszel bír, de az erősebb emótiók kifejezésére sem külső erővel, sem belső tüzzel nem bír. A szenvedést, midőn az könnyen olvad fel, szépen adja elő, de a kétségbeejtő, az örületbe hajtó fájdalom előadására nem bír elég erővel. A t. művésznőt a finom társalgási naív szerepekre tartjuk hivatottnak.“

Margitjáról (Szegény ifjú története) ugyan e lap így vélekedik : „Margit szerepe nem Prielle Kornéliának való. Margit külsőleg hideg, daczos jellem, kinek ajkán büszkeség, gúny ül.“

Nem panegyrikont, hanem tanulmányt írván a művésznőről, történeti igazság kedvéért nem mellőzhettük a fönnebbi bírálatokat. Megjegyzést itt nem teszünk rájuk. Könyvünk második része foglalkozik a művésznő alkotásaival. Ott talán sikerül kimutatnunk, minő magatartása van Prielle Kornéliának az „erősebb emótiókkal“ szemben. Meglehet 1859-ben még nem volt az ilyenekre elég „külső ereje“, „belső tüze“ ... Bizony most sem lehet több, mert hisz itt természeti adományokról, egyéniségről van szó.

De mivé fejlődött aztán! Ki mondaná, a ki a „47. cikk“-ben borzasztó téboly-jelenetét látta, hogy nincs tragikai mélysége?

Prielle semmiesetre sem a hősi tragikum színésznője. De a benső évődés, mélység mégis a komoly jellemszínészetre képesítették őt. A férfi-tragikusok is kétfélék szoktak lenni. Egyik a kifelé törő, másik a lappangó tűz jellemzője. Othello és III. Richard jelzik e két irányt.

Művésznők a mélabús Rózsival (Szigligeti „Czigány“-ában) mély hatást keltett. De ilyenekben aztán nem is foglalkoztatták többé. Igazi jellem szerepeit a francia repertoireban találta. Es ez intés lett volna eredeti írónknak, hogy tanulmányozzák Prielle ritka képességeit s a szerint írtak volna neki szerepeket akár a magyar történelemből, akár a társadalomból. A hogy Prielle Kornélia nem csupán a „könnyen felolvadó szenvedések“-et ábrázolja, az — mint látni fogjuk — egy külön művészet. És nagyon meglehet, hogy ez iránt Melinda fönnbbi bírálójának akkor nem volt s tán ma sem lenne érzéke.

Miért ne íródhattak volna lady Tartuffeök, Corá-k magyar kiadásban? — Pedig láthatták példáját, mily utolérhetetlenül alkotta meg Semiramínát („Égben“), Trundusiát („Aesopus“), Thurmdreisnitz baronesse-t („A bajusz“), Solmaynét („Buborékok“). Eredeti irodalmunk ujszerű művekkel gyarapodott volna, ha a csupa sívó-rívó hősnők, komikus nagybácsik helyett az intrikák típusában új központot teremtenek írónk színműveinknek. Azonban drámáinknak nem erős oldala a női jellemek. Kesergő anyák, könnyelmű asszonyok, falusi ripőkök, libáceskák mind. Ritkítja párját Szigligeti klasszikus „Mamája,“ Rákosi Trundusiája (Aesopus).

Ez időben a nemzeti színházban még csak éves szerződések járták. De ezek is annyira az utolsó pillanatban köttettek, hogy megtörtént a híres Hollósy Kornéliával, mikép próbája volt kiírva és a szerződése még nem volt kezében. Tréfásan mondta Prielle Kornéliának: vajjon

megtartanak-e? Az utóbbi ugyanoly tréfásan vigasztalta, hogy ne féljen, hiszen még ő magára nézve sem tart attól, hogy elküldjék. Pedig róla mégis más volt megírva.

Egyszer kanapé-kérdés folytán Prielle Kornélia váratlanul kilépett a nemzeti színház kötelékéből. A színészpáholyban ugyanis meg volt jelölve minden művésznőnek a helye; Prielle Kornéliáé természetesen egyik elsőrendű hely. Azonban egy új tag, a fiatal Szilágyiné-Harmat Ida szerződtetésével megtették azt, hogy P. K. helyét ennek adták s neki egy mellékes helyet jelöltek ki. A művésznő panaszra indult e végből gr. Rádayhoz, a ki azonban azzal utasította el, hogy ilyen csekélység miatt kár alkalmatlankodnia. A művésznő rögtön felmondott. Ez a felmondás igen kapóra jött a grófnak. Ezelőtt történt ugyanis, hogy Egressy, Szigeti József, Réti eltávoztak. A két utóbbi azonban visszajött. Egressy, a nagy művész, már egy éve bódorgott a vidéken. Az ő számára nem volt hely a nemzetiben! Miután alap nem volt szerződtetésére, Ráday ívet köröztetett a kaszinóban, hogy E. szerződtetési díja kikerüljön. Éppen körüljárt az ív, midőn Prielle Kornélia felmondását bejelentette. Erre Ráday visszavonta az ívet, mert szerinte: „Ime, megkerült Egressy gázsija . . .“ Prielle Kornélia kijelenté, hogy ha tudta volna, hogy csak egy órára is ő áll útjában egy Egressynek, nem jött volna a nemzeti színházhoz. Így tett, így nyilatkozott a művésznő. — És mégis hajlandó lett volna az egyezkedésre. Olyan felháborító elutasításra nem lehetett más szava, mint a mit önérzete

sugallt az első pillanatban. De az önérzetet csakhamar élnémította az élet gyakorlati kényszerűsége, elnémította a szív, Prielle Kornéliának mindig jó szíve volt. Házában mindig menhelyet találtak agg rokonok, nevelt leányok, egy-egy veterán színésznő. Akkor még élt agg atyja, ki 48-ban őrijáraton fagyás folytán mindkét lábára béna lón. 1852-től fogva 1867-ig, haláláig tartotta a művésznő gyámoltalan agg atyját. — Miatta képes volt annyira erőt venni érzelmlein, hogy újra kopogtatott a „nemes“ gróf ajtaján, de hasztalan. Nem a kopogtatót, ki Prielle Kornélia volt, hanem az elutasítót illeti itt az ítélet. Távoznia kellett. A művésznő Pécsre szerződött Reszler társulatához. E társulat valóban jeles volt. Még Reszler a régi ideális, nemesebb irány utolsó képviselője. Mint tenorista és gazdag ember operát is tartott. Ma már a legelső vidéki városok sem emelkednek túl az operette színvonalán. Azonban még el sem foglalta helyét a művésznő, midőn vendégszereplése után báró Henteréknél, régi jóakaróinál Kelementelkén (Erdély) mulatva, váratlan meglepetés érte. Egyszer csak egy lovas stafféta Pesten kelt levéllel állít be a bárói kastélyba. A levél a nemzeti színháztól jött. Itt nagy változás történt. Ráday ridegségének ugyanis az volt egyik oka, hogy menni készült s nem törődött semmivel. Ráday helyébe Nyéki jött, a ki szörnyen csudálkozott azon, hogy Prielle Kornélia nincs a színház tagjai között. Azonnal felkerestette levelével.

Egyelőre azonban a művésznő eleget tön pécsi kötelezettségének s csak ezután 1861-ben lett végleg tagja a nemzeti színháznak.

A nemzeti színházban.

Az 1861. év, melytől Prielle Kornélia harmadik és végleges szerződése datálódik, mind reá, mind a nemzeti színházra nézve új korszak kezdetét jelöli.

Összeesik itt a művésznő újabb térfoglalása, fejlődése az újabb irodalmi és művészeti viszonyok alakulásával.

Sajátságos az, hogy éppen ama nevezetes esztendőben, mely oly nagy lépcsője az újabb politikai változásoknak; mely oly kimondott jelköve a hazafias

iránynak : egyidejűleg egy idegen, a kozmopolita áramlatot inauguráló irány kezd kibontakozni.

A magyar drámairodalom a század elején a német géniusz szelleme alatt állott. A 30-as években a francia romantikus iskola váltotta fel a német hegemoniát. Azonban sem a német sentimentalis, sem a francia romantikus iskola nem hátráltatta az önálló, nemzeti jellegű magyar színmű fejlődését. Mert a német, majd francia befolyás csak a színmű technikájára és compositiójára hatott s így a behatás tisztán dramaturgiai jellegű maradt. Német tanulmányok hatása alatt született „Bánk-bán“, francia példára írta Szigligeti tőszyökeres magyar népszínműveit, ő és Jókai, Dobsa, Teleki történeti drámáikat. Csak az iskola volt idegen, a szellem magyar maradt. Az 50-es évek nyomasztó politikai viszonyai kedveztek az önálló, nemzeti iránynak. Igaz ugyan, hogy ekkor már a francziák abbanhagyták a történeti drámát s a regényest a modern vagy közel modern párisi élet keretében kultiválták. A boulevard-dráma kora volt ez. Sue és mások szenzációs regényeinek dramatizálása járta. A vígjátékban Scribe a családélet és a cronique scandaleuse körén túl nem terjeszkedett. Nagy kérdéseket ő nem bolygatott. A színpadon ő a színpadot tekintette legfőbb dolognak, természetesen a maga szerényebb költői felfogása szerint. De már Dumas „Kaméliás hölgy“-e egészen új irányt jelent. Itt a drámaíró védőügyvéd egyúttal. S e pillanattól kezdve, mely egyébiránt bizonyára Dumas nélkül is elkövetkezett volna, a drámában divattá lett védni vagy vádolni bizonyos életkérdéseket.

Erre pedig a mult nem volt többé alkalmas. Az élet fontos kérdései nem a multban, hanem a jelenben gyökereznek. Az 50-es évek vége felé született meg a modern társadami színmű, mely homlokegyenest ellenkezik az azelőtti modern tárgyú darabok szellemével. Fődolog lett, bizonyos függőben levő napi kérdéseket drámailag letárgyalni. Lassankint ez oly mániává fejlődött oly rendszerré érlelődött, hogy ezt csak egy banális példával világíthatjuk meg. Valószínű-e az pl., hogy egy házban, vagy egy egész városban három-négy órán át mindenki egy és ugyanazon témán törje fejét. Dumas és Sardou darabjai ezt mutatják. A „Váljunk el!“-ben a hősnőtől le a liberias inasig mindenki a válás előnyeit, hátrányait latolgatja. A színpad nem színpadnak, hanem szószéknek tűnik fel. A költészet örök forrása a szív, a családi tüzhely csak úgy érdekes most már az íróra és a közönségre nézve, ha drámának nevezett vezércikkbe van szorítva.

Pedig semmi sem oly muló becsű, mint ha a legközelibb napi érdekű kérdőjeleket vesszük zsinórmértékül az élet megvitatására. Tíz-húsz év alatt is az emberi kriterium sokban változik. Hozzájárul még az, hogy a francia író természetesen a maga társadalmának a szószólója. Házasságtörés, szeretőtartás, bukott nők rehabilitálása számára a legpikánsabb téma s inyenczfalat oly nézőközönségnek, mely örömmel veszi, ha a saját hibáit látja szépítve, mentetve, elfogadhatókká téve a színpadon. Mert a lényeges különbség a Molière-korabeli és a modern vígjáték között az, hogy Molière a

hibákat ostorozta, tette nevetségessé, ma megellenkezőleg a hibák ostorozóit szokás nevetségessé vagy gyűlöletessé tenni a színpadon, aszerint a mint komikus vagy komoly a darab tárgya. Mintha az egész társadalom gyógyíthatlan kórban szenvedne, a darab hőse ritkán tiszta ember. Bukott nők, foltos jellemű emberek részére liczitalja a szerző a néző rokonszenvét. Mintha bizony az volna a társadalom legégetőbb baja, hogy önhibájuk miatt bűnhődő egyéneket nem akar egy sorba tenni a tiszta feddhetlen emberekkel.

És mintha nem volna elég tisztességes nő és férfi a világon, ki jogtalanul szenved, már nem is képzelhetünk színpadi hőst, kinek multjában leplezendő pont ne volna. Nálunk különösen Csiky szeret e vigasztalan légkörben mozogni.

Bizonyos, hogy bármily körülmények daczára kedvelt vendég lett volna nálunk a francia életnézet, melynek uralma általános. A történeti drámára az egész világ ráunt: francziák, németek, úgy mint mi. Elnyomatásunk még tovább nyujtotta a „sárga csizmás“ darabok korszakát, de már csak mesterségesen. A nemzeti tárgyú szindarabok még előbb lejárták magukat, mint 67 elkövetkezett, a mikor siettünk levetni a feszes magyar ruhát.

Mintha csak terhünkre lett volna a hazafiaságunk és a mult szeretete, -67 után egyszerre a legsivárabb kozmopolitasággal könnyítettünk magunkon.

A mennyire emanczipálta magát a magyar dráma a német befolyás alól, annyira karjaiba veté magát a francziának.

A 60-as években egész kórsággá vált a francia dráma kultusza. Ha oly előadók, mint Jókainé, Egressy, Tóth József, sőt a viszonylag drámai tehetségű ifj. Lendvay nincsenek, tán már akkor bekövetkezett volna a salon-dráma azon kizárólagossága, mely a 70-es években dívott. Sőt, ha a 67-es kiegyezés, mely élet vette a színházi hazafias tüntetéseknek, előbb történik, tán ama jeles tragikusok is hasztalan úsztak volna az ár ellen. Az írók közül csak Szigligeti, bár gyengülő vénával, maradt meg eredeti útján. A „Mama“, „Fenn az ernyő nincsen kas“, Béli Pál“, „Trónkereső“, „Fény árnyai“ mindazáltal elszigetelt jelenségek maradtak. E kitűnő színműírónk mellett Szigeti József, Tóth Kálmán, Balázs Sándor, a régi tradícióhoz híven új, hatásos műveket írtak. Rákosi Jenő „Aesopus“-a nemes, e sivár korban kiválóan feltűnő ambíció terméke. Mert más-különbben hasztalan volt a Teleki- és a Karácsonyi-pályadíj. Íróink tisztán a francia kultusza vetették magukat Férfi- és nőalakjaik merő másolatai a francia dráma léha, költőietlen egyéneinek. Csakhogy persze ezeknek eredetisége, szelleme nélkül. Csak az utóbbi tizedben állt be némi reakció. Elteltünk a francia kétes morálu morálistákkal és Lecoque operette bohóczaival. Időközben a meiningeniek Shakespeare-kiállításai is fordulatot idéztek elő. Tán ennél is többet Paulay merész vállalkozása „az ember tragoediájával“. Jászai Mari hatalmas támasza lőn a tragoediának. És végre döntő fordulat lőn a dráma különválasztása az operaház megnyíltával. A magyar társasélet is nagy

haladást tanusít s kezdünk saját lábunkon járni, És ez az igazi fejlődési módja a magyar drámának. Lassan odajutunk, hogy sem kizárólag a multnak élünk (mint a 30-as és 40-es években), sem kizárólag a jelennek (mint tettük a francia divat aegise alatt) Ibsen geniális drámai egyenletei mint üstököscsillagok szintén elvonnak fejük felett, de — nyomtalanul. Az akadémia drámai jutalmi, kivált az igen üdvös Kóczán-díj a mult, fejlődött ízlésünk a jelen, még pedig a mi saját jelenünk felé irányozza írónk tekintetét s mind ettől a magyar dráma föllendülését várhatni.

Egyoldalúság volna egy Feuillet, Augier, Sardou, Dumas geniejét kizárólag mint kárhazatos valamit feltüntetni. Minden író azon tehetségével lesz jeles íróvá, a mely iránt korát fogékonyrak találja. Dumas-ék kora a hozzájuk hasonló, a józan élet látkörét meg nem haladó szárnyalást tartotta helyesnek. Nem tagadjuk genialitásukat a szellemes előadásban, de egyéniségük nem olyan, mely minden idők költőivé avatná őket; erre egyébiránt irányuknál fogva ők maguk sem tartottak számot. Igazi lírai adomány nélkül a legszememesebb dráma sem lehet hosszúéletű.*)

Azonban a modern drámának meg kellett tenni

*) Sardou a kor egyik leggenialisabb társadalmi írója voltakép minden poezis nélkül. Egyik legjobb művében, a «Jó barátok»-ban a hősnő ily prózailag küzd önmagával:

«Férjem oly jó irántam, oly gyöngéd, oly áldozatkész! Mi hiányzik hát ahhoz, hogy vele boldog legyek? A szerelem, melyet Maurice iránt ér... De hát szeretem e őt? Igen! Azon perczben, midőn férjem e' távozott, szívem elszorult... kerültem tekintetét és mégis kerestem... ez... Ah!... nem tudom, mi volt ez?»

az utolsó lépést a józanság végleteig, hogy az új korszak szüksége előálljon.

Nemcsak nálunk, de másutt is, pl. a Burgszínházban a 60-as évek repertoireja a francia behatás alatt állott, a miért Laubénak, az igazgatónak volt mit hallgatnia. Ezt a kor hozta magával. A francia modern színmű üdvös hatással is volt, mert a kothurnüst száműzte s alkalmas volt a magasabb dráma természetesebbé tételére. Nálunk azért volt határozottan káros, mert uralma kizárólagos lön. A nemzeti színházban a drámának csak négy napja volt hetenként. A vasárnap rendszerint a népszínmű-é lévén, így a dráma tulajdonkép csak három napot nyert. Már most, midőn oly ingerlő, szenzációs ujdonságok jelentek meg a színpadon, mint pl. a „Jó barátok“, „Benoiton család“, „Jó falusiak“, „Csapodár“, „Kisértés“, „Delila“ stb. nem volt más mit tenni, mint a hét három drámai napját ezeknek szentelni. A 60-as és 70-es évek repertoireja valóban lehangoló képet mutat. Természetes, hogy ez állapot tovább is tartott volna. Mert — kitűnő tragikusaink elhalván — a jellemszínészet nem gyakorolhatta magát. Molnár György szerződtetése — bár ő ha nem is nagy, de jeles színész és korszakalkotó rendező volt — nem ellensúlyozhatta a

Szerelem, gyűlölet? Talán mindkettő! Reggel óta lázban vagyok! Nem is élek . . . de azt érzem, hogy ez nem a boldogság. S ha Maurice elutazik? Oh istenem, azt sem tudom többé, mit akarok, mit nem akarok . . . Szenvedek! Ha el tudnék aludni . . . hogy ne kelljen gondolkoznom . . .

A sok felkiáltójel, pontsorozat megannyi jele annak, hogy hol akadt el az író lírai vénája; hol szeretne szólani, de nem tud s a színész játékára bizza a hangulatot.

francia modern drámát kellően. Mindez ma másként van midőn a hét minden napja a drámáé.

Szükséges volt e körülményeket fejtegetnünk, hogy Prielle Kornelia helyzetét megvilágítsuk.

Az új műfaj egy teljesen új ensemble hozott létre, amint hogy a régi drámai ensemble lassan-lassan elenyészett. Oly tehetségek, mint Szigeti József, Feleki, Szerdahelyi, Paulai, Paulainé (Gvozdanovics Julia), Felekiné-Munkácsi Flóra, Lendvayné-Fáncsy Ilka, Szatmáryné, kik azelőtt mind a nem éppen nekik való komoly drámában nem bírtak praegnans művészi alakokká válni, most alig észrevehetően kitűnő előadókká váltak. A drámai középfaj lett terük s éppen ez a műfaj hiányzott addig a drámából. Megszületett a magyar társalgó színészet. Ennek senki sem volt oly hívatott egyéne, mint Szerdahelyi Kálmán és Prielle Kornélia.

Voltak azelőtt is kitűnő társalgóink. László csevegését pl. még Szerdahelyi sem tudta elfeledtetni. De László jóformán elszigetelten állott. Ő megelőzte korát. Mert sem a darabok, a melyekben játszott, sem játszótársai nem voltak segélyére abban, hogy dialogodományát érvényesítse.

Prielle Kornélia ez időben főalakja volt az új színműnek. A modern nő jellemképét társnői megközelítőleg sem tudták hozzá hasonlóan ábrázolni. Addig a színésznő csak mint az érzellem képviselője szerepelt a színpadon. Prielle Kornélia Menneville marquisnője (Tündérujjak) rámutatott azon hölgyekre, kik semmi mással nem jelennek meg, mint elegáns modorukkal

szeszélyeikkel, e mellett fiatalok, vagy fiatalosak s többet beszélnek, mint éreznek.

A művésznő új világitásban megjelent egyénisége annyira megvesztegette a közvéleményt, hogy azontúl nem is akartak benne egyebet látni salondámánál. Juranics Márián (Szigetvári vértanúk) Hermián (Szentivánéji álmom) Trunduzián (Aesopus) kívül azontúl már nem is osztottak neki kosztümös szerepet. Celimene-t (Mizantrop) Elmire-t (Tartuffe) csak néhányszor játszta.

Pedig tény, hogy Prielle Kornélia a könnyű szövetű francia drámában sok oly alakot játszott, mint a minőt tipikusabban Moliérenél és Shaksperenél találunk. Mert a vers nem tesz különbséget s a kivel annyi halavány, muló becsű francia kiadású Cleopatrát, Delilát, Portiát játszottak, mint Prielle Kornéliával, azzal az igazi Cleopatrát, Portiát, Donna Diannát is játszathatták volna. De mi történt? Az, hogy az általa játszott darabok divatjukat mulván letűntek a műsorról és midőn a 70-es években a visszahatás kezdett jelentkezni, ennek egyik áldozata éppen Prielle Kornélia lett. Szigligeti alig hogy igazgató lőn, 1874-ben kezdte letenni a műsorról a francia drámákat s ezzel együtt Prielle Kornéliát is mellőzte. Megtörtént, hogy 4—5 egymásután következő ujdonságban nem kapott szerepet. Megszokták őt szalonszinésznőnek tekinteni s a jelmezes darabokból kimaradt. Mintha a jelmez s nem a szellem adná meg a darabnak a jellegét. Mindenesetre Szerdahelyi 1872-ben bekövetkezett halála is megrendíté a kitűnő salonensemblet Náday egészen más irányú

művészsze fejlődött, mint várták s nem pótolta Szerdahelyit. Szerdahelyi — mint minden igazi művész (s így leszünk Nádayval is) — nem is volt pótolható. Csak arról lehetett szó, hogy méltó társa támadjon Prielle Kornéliának. Támadt is ez Halmiban. Az 1878-ban színrekerült „47. cikk“ Halmi sokáig parlagon maradt genialis iróniáját, élczt napvilágra hozta. De ez előadásban Prielle Kornéliát is új oldaláról ismerte meg a közönség. A modern szenzációs drámában ő oly tragoediát játszott el, minőt sok kosztümös kollegája a valódi tragoediákban soha.

És ekkor, bár kissé későn láthatták a tévedők, hogy eddig a salonszínésznőtől nem vették észre a jellemábrázolót. Pedig ő az lehetett volna már sokkal előbb a klasszikai dráma nem ugyan hősi, de nehéz jellemalakjaiban. És akkor ezeket ma is láthatnók tőle. Így azonban Prielle Kornélia tágabb működési köre addig tartott, a míg a francia darabok élete. Igaz, hogy ő idővel a korosabb szakmára tért át. De ki veszi azt észre, hogy e nagy művésznőnk öregebb nőket játszik? . . . Mikor ő egy Revil herczegnőt, Villemer marquisnét, Ciemenceaunét, Bannainét alakít, ki tagadhatná, hogy ez alakítások mellett szörnyen nehéz az ifjúi szereplők helyzete?! Mert rendesen azt tapasztalhatni, hogy a fiatal szakmának búcsút mondott primadonnákra új, vagyis öregebb szerepeikben rá sem ismerhetni. Sőt ilyenkor tűnik ki modoroságuk, melyet az előbbeni hálásabb szerepkör jobban álcázott. Prielle Kornélia bűvös művészete megaranyozza a legigénytelenebb szere-

pet. Az ő anya- vagy epizód szerepei folyton előtérben állanak. Mert kedv és jellemző képzelem vezetik őt ma is a játékban. Csak ez magyarázza meg azt, hogy Prielle Kornelia a leghálátlanabb, sőt határozottan epizód-szerepekben is telt házakat csinál, ha vidékre megy vendégszerepelni. Ugyan van-e hozzáfogható anyaszínésznő, ki Thauzettené (Denise) Dinati marquisnő (Zilah herczeg) Targyné (Párisi regény), Bannainé (Rang és mód), Grófné (Aranylakodalom), Villemer marquisné kicsiny, szinte epizódalakjaiban a vidéken csak úgy magára irányozza a figyelmet, mint midőn Gauthier Margitokban lépett fel.

Mert az ő örök ifjú képzelmének a tárgy mindegy, melyet feldolgoz. De ő szintily képzelemmel és komolyan fogta föl hivatását már korán. A legfiatalabb szakmában mozogva, nehéz jellemszerepeket oldott meg. A tiszaháti libácskák között ő játszta el a nagyúri, tekintélyes s e mellett kaczer Menneville marquisnőt (Lündérujjak), mely szerep eleinte egy kómikának volt szánva. Ugyancsak képes volt Trundusia és Turmdreispitz baronesse (A bajusz) finom karrikaturáira, sőt Ördög Sára (Toloncz) drasztikus szerepére is, mikor javában játszta a salon fiatal hölgyeit. Ő tehát soha kizárólag nem kötötte magát egy szakmához s innen van, hogy észre sem vette senki, mikor tér át a meglett szerepekre. Méltán nevezhetni Prielle Kornéliát a magyar Marsnak*) ki 62 éves korában még a 18 éves Belleisle Gabriellát nagy

*) A Théâtre français híres színésznője e század első felében.

hatással játszta. Éppen így vagyunk Prielle Kornéliával. Egy hang nem szólalt fel ellene, midőn még 1872-ben Melindát*) 79-ben Leonie-t (Szikra) 80-ban Adélt (A tör) Camillát (8. pont) Semiramínát (Égben) 81-ben a „Két év multán“ ifjú Roxaneját, Autreval grófnőt (Női harc) 1887-ben Gabriellát (Jó hazafiak) osztotta neki az igazgatóság.

Prielle Kornélia éppen nem volt az a színésznő, ki művészi állását, méltóságát kétségbevonó eszközökkel óvta volna érdekeit. Többet türt mint sok más kisebb tehetségű pályatársa. Ő rá határozottan szükség volt s mégis észokokkal könnyen lehetett kapacitálni. Szigligeti könnyű szerrel rábirta, hogy a karrirozott

Turmdreisnitz bárónőt eljátsza. Mert belátta,

*) Melindát, Rózsit Prielle Kornélia 1872-ben úgy játszta, hogy az akkor eltávozott Felekunét pótolta egy darabig.

Melindájáról így írt a Pesti Napló: «A többi szereplők közül csak Prielle Kornélia érdemel feltétlen dicséretet. E művésznő valóban ritka érzelmi anyaggal rendelkezik. A mit ő teremt, az mindig költői, illatos.»

hogy e nem hálás szerepben nagyobb figyelmet kelthet mint egy könnyebb szövetű háladatásban. Ő, a nagy színésznő eltűrte azt, hogy hónapokig nem tűztek ki az ő kedvéért darabot, csak olyankor, ha hirtelenében a már kitűzött helyett mást kellett előrántani, a miben esetleg szerepe volt. Magatartását az igazgatósággal szemben legszebben jellemezte maga Szigligeti, midőn ezt mondta neki: „Kegyed ugyan megtapintja a fájó tövist, de ki is húzza“.

Mindezt csak annak bizonyítására hoztuk fel, hogy ha Prielle Kornélia fiatal szerepeit tovább játszta mint ezt bármely más művésznöknél tapasztaljuk, ez nem szorúl mentegetésre. Ez az ő hervadhatlan geniejének diadala. A bájos, üde hang, tiszta kiejtés, a kellem, mely előadásán előmlik a legritkább csodaszámba megy a színpadon.

No de a példa bizonyít!

1885. nyarán Prielle Kornélia először játszta „Denise“-ben Thauzettenét. Midőn lovaglórúhában, fején czilinderrel megjelent, perczekig nem jutott szóhoz a közönség tombolásától. Annyira szívesen látta ez kedvenczét a kecses jelmezben. És mikor Bardannes gróf udvarias bókjára: „Ön úgy látszik sohasem vénül meg“ — Thauzettené tréfás, derült eleganciával azt felelte, hogy: „Magam is úgy hiszem“ — a közönség újból hosszantartó tapsban tört ki.

Prielle Kornéliának meg van az a ritka adománya, hogy egy-egy szellemes mondatnak hangsúlyával, mimikájával egészen új accentust tud adni.

Említettük már, mily szellemes csevegő Prielle Kornélia a papíron. Persze még inkább az ő az életben. Annak a magyarázata, hogy P. K. oly jó tárcaírói tehetség, az, hogy előadása a rendes társalgásban is kiváló. Ő nem veszi el a fonalat, ha beszél. Ki-kitér, de önmagát visszavezérli a fő themára. Ha leírnák beszédét, az valami kész írói csevegés volna mindig. Es mennyi szellem van az ő csevegésében! Mennyi humor, mennyi megfigyelés, mennyi belátás, mennyi élettapasztalat! Levélírói talentuma jelentékeny. De legmegragadóbb a művésznő humora, mely oly kedves, oly meleg. Ez a humor mindenüvé kíséri a művésznőt s részvevő alakban jelentkezik az elhagyottak, barátságos szeretetben a kis gyermekek iránt, esetleges ellenszenvének pedig enyhítő, irónikus vonást kölcsönöz. A ki Revil herczegnőben látta Prielle Kornéliát, az életben is olyannak fogja találni. Élcelelő, tréfás, ha kell marólag gúnyos: de mindennek élet veszi derült jó kedve. Ebben ő valóságos gyerek, ki hinné, hogy e nagy színésznő, ha kísétál a ligetbe, bizony néha be-betér a Paprika Jancsihoz és nincs az az egyszerű asszony, a ki olyan jókat tudna nevetni a bohókás mókákon mint ő. Ez azonban nem véletlenül van így, hanem tehetségével függ össze. Éppen a nagy tehetségű, szellemes emberek azok, kik soha sem vesznek el fogékonyságukat az egyszerű, gyermekies örömek, az élet primitív időtöltései iránt. Bizony nagyon kérdéses az, hogy ha Prielle Kornélia nem lelné még most is kedvét Paprika Jancsi uram csinyjei-binyjeiben, ha nem szeretné úgy a kis gyermekeket, a nagy

természetet (kivált a hegyekért rajong), ha nem szeretne annyit jóízűen nevetni: nagyon kérdéses, kapna-e tőle a közönség a szinpadról annyi szellemet, mint a mennyit így kap. Mert a szellem nemcsak komoly, hanem tréfás is kell, hogy tudjon lenni. Csak így marad örökifjú. A mi művésznők humora előtt bajos lenne a tetetés. A czeremoniás nagyképüsködés nehezen áll meg előtte. Ezt soha életében sem szerette. Ellenkezőleg a maga módja szerint mindig nagy barátja volt az úgynevezett juxoknak. Ő maga meséli el kedélyesen (Petőfi-cikkében) hogyan fogott ki a nagy-szalontai sáron. Ugy, hogy egy hosszú dorongot szúrt be a sár közepébe s ennek segítségével ugrott át az utcza túlsó széléről Arany Jánosék házába. A legpajzánabb hunczfutadomák keringnek a mi művésznöknkről. Igen mulatságos ezek közül az ő egyetlen kifütyöltetése Debreczenben. No, nem volt ez afféle igazi kifütyöltetés, csak Prielle Kornélia pajzansága kényszerítette éppen egy tisztelőjét a füttyre.

Ő még akkor ábrándos leány volt, ki nagyon szeretett volna szerelmes lenni, vagy legalább annak látszani. Szerette volna, ha sáppadt, ha melléből olykor-olykor az a kisértetszerű köhécselés hangzott volna fel. Ah, ha róla így beszélhetek volna: „Szegény Kornélia. Mellbeteg! Meg fog halni!” — Este a szép holdvilág mellett ki-kinyitogatta a Nánássy-ház (ebben volt akkor a színház) szögletablakát és a csendes éjben köhécselgetett, szomoruan ábrándozott. Mind hasztalan! Nem érezte magát szerelmesnek. Pedig hódolatban sem volt hiány. Ablakában időnként szerelmes leveleket talált, több-

nyire egy diákocskától. Egy este az utóbbi azt írta, hogy ezentúl nem teheti leveleit többé az ablakba, mert egy barátja rálesett s már két levelét lopta el az ablakból. Hanem a kaputól jobbra a falra veres krétával egy keresztet rajzolt; azzal egy irányban a földön lesz a levél a homokba rejtve. Alázattal kéri, méltóztassék a homokot onnan elkotorni. A fiatal művésznőnek tetszett a tréfa s másnap egy bottal elkotorván a homokot, uramfia, csakugyan megtalálta a drága levelet. Persze majd meggyult a papir a szerelemtől. A rajongó fájó szívére enyhítő balzsamúl néhány szál haját kért emlék gyanánt. A pajkos leány másnap egy kollégájával összeesküdt a lángoló ifjú ellen és kerítettetett vele pár szál lószórt s ezt küldé el a seladonnak. Az utóbbi azonban úgy látszik nagy szörszálhasogató volt s rájött, hogy a küldemény nem medaillonba való. Boszút forralt s este midőn a színésznő a színpadon megjelent, éles fütty hangzott a nézőtéren. De a többi diákok közrefogták a fiatal szerelmezt s amúgy debreczeni diákosan jól elpáholták.

Ki ne emlékeznék Prielle Kornélia mesteri Kamillájára a „Csapodár“-ban, hol Champignacot oly humorisztikusan gyógyítja ki pillangóhajlamából? Éppen ez évben (89.) elevenítették fel e darabot. Kamillát egy más színésznő játssza, a ki a naiv szerepkörből most csinálja meg az átmenetet. Sikerül-e ez neki úgy mint Prielle Kornéliának, alig hiszszük. Ő az új szerepkörben is sentimentalis. Már pedig sentimentalizmussal nem fér meg a gúny, a tréfa, az élcz, a mihez az érzelem fölé kerekedő szellem kell

első sorban. Ezt a pajzán Kamillát művésznőnk egyszer az életben is mesterileg játszta. Egy este a férjétől pénzt kért. Champignac úr éppen bóbiskolt s álmosan mutatott az asztalon heverő tárczájára. Felesége kiveszi belőle a pénzt, de még mást is talál ott, egy bájos női arczképet. Nem szól semmit nem fedoráskodik. Ellenkezőleg nyájas, előzékeny, mint azelőtt. Darab idő múlva Champignacnak kedve szottyán a titkos arczképben gyönyörködni. Előveszi, de óriási hahotára fakad. A képen a fej helye ki volt vágva s egy kedves kis pincsi kutyafejjel helyettesítve. Nemcsak hogy nem haragudott meg Champignac úr, hiszen szóba nem is hozhatta az ügyet, de nem is volt kedve rá, mert a kúra használt.

Hiába, a művész-humor magában az élet humorában gyökeredzik. Prielle Kornélia sok genialis nuanceának is meg van a maga előzménye a való életben.

Az embert nemcsak maga, hanem körülményei is nevelik. Bár Prielle Kornéliával vele született a finomság, az elegancia: de az élet helyzeteiből ő tenger sokat vitt át művészetébe. Ő folyton igen sokat érintkezett nemcsak az irodalom, hanem a társasélet előkelőségeivel. Alig van kitűnő írónk, ki Prielleről — vagy hozzá ne írt volna.*)

Hát még a közélet előkelő körei, melyekkel anyi minden alkalommal érintkezett! Az ő

*) Petőfi, Jókai, Szigligeti, Greguss, Vajda János, Szász Károly, Gyulai Pal, Vadnai, Beóthy Zsolt, Rosti Pál, Toldi István, Berczik Árpád, Teleki Sándor stb.

Menneville marquisnői, Delilái, Reville hercegnői mintáit megtaláljuk előkelő arisztokrata hölgyek között, kikkel, mondhatni gyermekkora óta a legbensőbb viszonyban élt, még pedig úgy, hogy ő maga tökéletes demokrata maradt közöttük s életnézletüket csak művészetébe vitte át, oda, a hová kellett.

Művészetében teljesen önállóan fejlődött. Nem másolta, hanem tanulmányozta a jeles mintákat, melyekkel találkozott. Legélénkebb benyomást reá egy olasz művésznő, a jeles Pezzana Gualtieri asszony tőn, ki 1875-ben itt vendégszerepelt. A francia színészettel tüzetesebben 1870-ben ismerkedett meg, midőn férjével, Szerdahelyivel, külföldi tanulmányútra ment. Még akkor Sarah Bernhardtot mellékesebb szerepkörben találta Párisban. Annál jelentékenyebb volt a hatás, melyet Prielle Kornéliára madame Pasca, a „Gymnase“ tagja tett. Kettejük közt van valami közös sajátság. Madame Pasca nemes, finom vonásain ugyanazt az erősen kifejtődött derült jellegű intelligenciát találjuk, mint a mi nagy művésznőnkön. Sarah Bernhardtról szintén a legnagyobb méltánnyal nyilatkozik. Csak némely kicsinyes fogását nem helyesli. Ime egy példa: Prielle Kornélia nem hitte semmikép, hogy az lehetséges lenne, mikép Sarah Bernhardt szeméi Gauthier Margitban maguktól, sírás nélkül kiveresednének. Ő itt azonnal raffinement-t sejtett és ennek nyomába is jött. Észrevette ugyanis, hogy a francia kollega orrlyukait vörösre festi s egy alkalmas pillanatban ujjaire szedve a festéket úgy tesz, mintha a fájdalomtól szeméit

dörzsölnie kellene és: íme a szemhéjak vörösek! Ugyanígy józanította ki azokat, kik szentül hitték, hogy Croizette k. a., a „Sphynx“ híres előadója végül a ciánkáli-mérgezés szürke foltjait arczán tisztán belső játékkal állítja elő! Hát bizony ama rémes foltoknak az volt a nyitjuk, hogy a teás tálczára, melyre egy észrevétlen pillanatban Croizette k. a. ujjait feszítette, hamu volt hintve s alkalmilag hamvas ujjait végig húzta arczán. Egyetlen egyszer egy vendégszínházban kuriózumból utánozta Prielle Kornélia is ezt a fogást, mely különben nézeteivel ellenkezik. Egyébiránt ő is a realizmus híve a színpadon. Hiszen éppen azért általánosabb jellegű az ő művészete, mert minden irányban meri és képes jellemezni az ember természetét. Ha ő az lett volna, a mit salonszínésznő alatt szokás érteni, hatósága akkor, midőn szakmát változtatott, alig tudta volna, mitevő legyen tehetségével. De ő nem volt soha egyoldalú s tehetsége mindig az akarat és képzelem koronája alatt állott.

A közönség ezért nem kísérletezésnek, hanem természetes lépésnek tartotta azt a nagy utat, mely a finom salonhölgyektől Szederváry Kammilla részegségre és Clemenceauné megrázó haldoklásáig vezetett.

Azt azonban nem eléggé sajnálhatjuk, hogy, ha Prielle Kornélia az ephemer művekben annyi lélektani bravúr megoldására képes, miért foglalkoztatták őt a 60-as években oly egyoldalulag? Azért ő királynéja maradhatott volna a szellemes csevegésnek, ha tehetségéhez méltó, örökbecsű művekben teremtett volna és akkor

nem egy régi alkotásában ma is gyönyörködhetnék a közönség.

Ez annyival kívánatosabb lett volna, mert a művészetben ritka szerencse az, mely Prielle Kornéliának kedvez. A nagy fordulót, a félszázad utolsó évét ő nemcsak teljes művészete fényében, de egyéniségének lényegesebb fogyatkozása nélkül lépi át.

Ha időnkint játszik egyet régibb repertoirejából, úgy mindig bebizonyítja, hogy a hanyatlás törvénye alól ő kivételt képez. Ujabb szerepei pedig. miért oly ellenállhatatlanok, oly előtérben állók? Mert az anyákat, nagymamákat bizonyos ifjúi üde színnel vonja be művésznőnk. Hangjának érczét, melyen az idő nem érzik, nem tompítja fogatlan beszédmodor. Testtartása ruganyos, ifjúi, mint volt előbb.

Még néhány eseményt kell fölemlítenünk az utóbbi évtizedek történetéből.

1872-ben ősszel elvesztette Prielle Kornélia férjét, Szerdahelyi Kálmánt, kivel már előbb másodsor is összekelt. Az ujonszületett társalgó színjáték egyik alapvetője dőlt ki Szerdahelyiben s Prielle Kornélia nemcsak az életben, a szinpadon is özvegygyé lőn. Nem volt, a ki az ő genialis dialogjainak a végszót megadja. A szeretetreméltó Kerbriand Richard („Tündéruijak“), Tholosan („Jó barátok“), Carnioli („Delila“) örökre eltűnt. És éppen akkor, midőn művészete még magasabb régiókba kezdett szárnyalni: mikor Tartuffe, Jago, Polilla (Közönyt közönynyel) szerepeiben magvasabb tartalmat keresett művészetének.

Szerdahelyi egyike volt a legritkább tehetségeknek. Kedélye a víg múzsához hajolt, de a sarkastikus gúny által, mely Szerdahelyit kiválóan jellemezte, érintkezett az élet komolyságával. Lirai hangulatot azonban csak derűltségével idézett elő. Maga is tudta ezt és bár jó ideig a komoly múzsának is udvarolt s jutalomjátékul a komor Zách unokáját (Tóth Kálmán darabjában) választá, a 60-as években végleg a vígjátéknak szentelte magát. Ebben bámulatos sokoldalú volt Szerdahelyi. Vontatott beszéde épp oly jellemző volt mint a mily gyors árban pergett nyelve, ha fecsegő alakot játszott. Epp oly szellemdús mint ostoba tudott lenni a szinpadon. Az, a ki Bolingbrokeban („Egy pohár víz“), Carnioliban („Delila“) sátáni gúnyt szórt a filiszterre, következő este magát ezt a filisztert épp oly híven ábrázolta. A bornirt, de áldott lelkű Michonnet („Lecouvreur Adrienne“), az együgyű Miska csizmediainas („Kisértet“), az irtóztató ostobaságában csak a föld által felülmúlt Jóízű Samu („Apró félreértések“) e nemben megkapó alakításai voltak. A könnyelmű, okoskodás nélküli humorban is elragadó volt Szerdahelyi, mert a grácia, kedvesség hozzáfórtt szép magas alakjához, férfias, de azért gyermekes jókedvre, bambaságra is alkalmas, behizelgő hangjához. Jellemző volt e hangban olyas valami, a mit hiszékenységnek tudok csak nevezni. Ez a hiszékenység ravaszszá tette, mikor látszólag jólelkűen gunyolódott; kedvessé tette, ha együgyű helyzetekbe jutott. Szeles ficzkóit (Liliomfi, Kiskopjai) e sajátságával véste emlékünke.

De az ő magas intelligentiája nem állapotott

meg ezeknél, hanem a szellem accentusai felé vágyott.

Igy játszta ő Aesopust, melyhez azonban komoly lendülete nem volt úgy meg mint Nagy Imrének. Gringoiret is ő adta először nálunk. De a hol a lendület humorisztikusan indult, ott magasan szárnyalt Szerdahelyi. Ezért volt mesteri szerepe Polilla („Közönyt közönnyel“), mely hattyúdalává lön; ugyanis e szerepben lépett fel utoljára.

Szívбай vetett véget a 44 éves erőteljes férfi életének.

Ez a geniális élezű ember, a ki nem ijedt meg a szellemnek semmiféle démonától, egy megfoghatatlan démon uralmától nem tudott szabadulni a szinpadon. A tréma gyötörte, ha játszani kezdett. A tréma küzdtere pedig a szív. A közönség, mely fölött Szerdahelyi humora király volt, nem tudta, mennyit szenvedt ez a király, mielőtt koronáját föltette.

1869-ban először játszta Szerdahelyi Jagot. Előadás napján találkozott vele Temesváry Lajos, ki akkor szintén a nemzeti színház tagja volt, mint szerelmes színész. Szerdahelyi karonragadja Temesváryt. „Jöjjön, barátom, nem találok a helyemet, hogy ezt a Jagot kell játszanom . . .“ És kirohantak a ligetbe. Szerdahelyi ott sem tudott megnyugodni. Visszajöttek a városba, söröztek, kártyáztak: mind hasztalan, a művész magánkívül volt egész estig. És ekkor meglepte a közönséget Jágóban!

Valjon egy középszerű, ostoba színész szenved-e annyit mint egy igazi alkotó szellem?

Dehogy! Mert az ostobaság nincs tudatában annak, minő feladatra vállalkozik. A szellemes ember ellenben a feladatnak minden ízében meg akar felelni s bántja az, hogy a véletlennel még az ő világos esze sem számolhat. A véletlen sejtelmek szívébe tolakodnak s szétrombolják azt mint a jeles

Szerdahelyinél tapasztaltuk.

Férje halála után Prielle Kornélia szórakozás végett Olaszországba utazott.

De hazajöve, rendkívül neheze ére esett azon jelenetekben játszania, melyeket csak Kálmánnal játszott azelőtt. Komolyan foglalkozott azzal, hogy lelép a színpadról. Oly szerződést is kötött

akkor az igazgatósággal, hogy bármikor, egy havi felmondásra megválhasson a nemzeti színháztól. De erre szerencsére nem lett szükség. Új erővel fogott művészetéhez. Nemcsak a fővárosban, de a vidéken is számtalanszor megfordult. Például a „47. cikk“-beli szerepét háromannyiszor játszta el a vidéken, mint a nemzeti színházban.

Igy jutott el 1881-ben szinpadra léptének 40 éves fordulójáig. Az egész országban mindenütt méltó lelkesedéssel ünnepelték meg a nemcsak nagy, de igen kedvelt művésznő jubileumát.

Midőn tavaszi körútjából visszatért, a „Tör“-ben mint Adél lépett föl. A kisszámú közönség tapssal fogadta. Ez volt az egész ünneplés. No, de hiszen ma már annyi mindenkit jubilálnak, hogy éppen egy olyan nagy művésznő mint Prielle Kornélia, kit az általa végzett korszakalkotó működés tudata jutalmaz legméltóbban, nem érezte a külső ragyogás hiányát. A nemzeti színház akkori intendánsa, Podmaniczky, más módon iparkodott kifejezést adni a nemzeti színház részéről elismerésének. Éppen akkoriban járt le a művésznő régibb szerződése. Nem volt szerénytelenség tőle, hogy 8000 frtot kért. A burgszínházban egy Wolter még egyszer annyit kap, pedig nem az, a mi Prielle Kornélia. Hanem hát mi minden téren takarékosabbak kénytelenítettünk lenni a bécsieknél. Így történt aztán, hogy Podmaniczky csak 6000 frtot ajánlott. Kárpótlásul azonban egy ékes levélben tudtára adta a művésznőnek, mikép érdemei iránti elismerésül, a rendes szokástól eltérően, a szerződést életfogytiglan óhajtja megkötni. Bár két évvel később egy másik színésznő, ki egy rangban nem említhető Prielle Kornéliával, nemcsak hogy megkapta a 8000 frtot, de azóta el is vesztette szerepkörét: mégis gavalléros eljárásnak nevezhető a Podmaniczkyé s a művésznő jövőjét tekintve a legméltányosabb megoldás, midőn tudjuk, mily csekély a

rendes nyugdíj. Egy Jókainé 850 frttal kellett, hogy beérje, Lendvayné-Hivatal Aniko, Kövérné-Komlóssy Ida még ennél is kevesebbet kaptak. Csak ujabban emelték fel a nyugdíjat 1500 frtra.

No, de eddig, hála Isten, még nincs nyugdíj-jellege Prielle Kornélia szerződésének s adja az ég, hogy még soká ne legyen az.

Van is reményünk erre.

Prielle Kornélia ez év júniusában jut működésének félszázados évfordulójába. Az egész magyar színészet mindössze száz éves. Az újabb magyar színészet fejlődése azon 50 éven nyugszik, a melyben Prielle Kornéliának a legnagyobb alakok mellett hasonlóan nagy osztály jutott munkából, dicsőségből egyaránt.

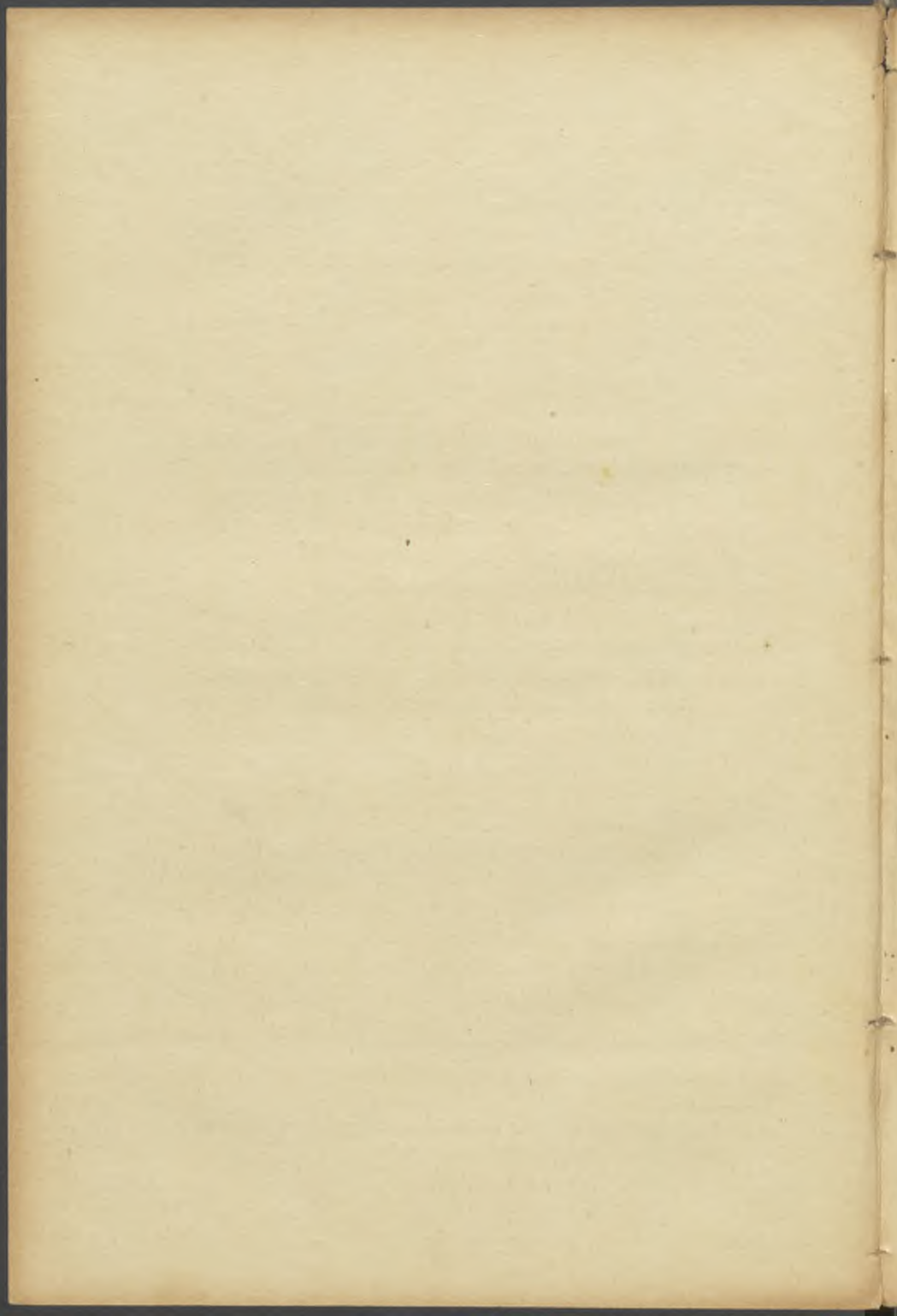
Ötven évet csupán kenyérmunkában eltölteni is nagy tisztesség. De ötven éven át a hazai művészetet nemcsak szolgálni, hanem emelni; e művészetben nem veszteni, hanem gyarapodni: ez a sors kiváló kedvezése, ez szerencse!

És elgondolva azt, mily kevesen részesültek e szerencsében,*) hány fényes név halványult el Prielle Kornéliáé mellett, míg az övé folyton fényben ragyog: nemcsak öröm járja át valónkat, hanem komoly megilletődés, valódi lélekemelő hangulat fogja el sziveinket, midőn tanui lehetünk ily nagy és szép pillanatnak.

A színészet történetírója, ha Prielle Kornélia nevéhez ér, fantáziáját minden időben gazdagnak, tollát szegénynek fogja érezni.

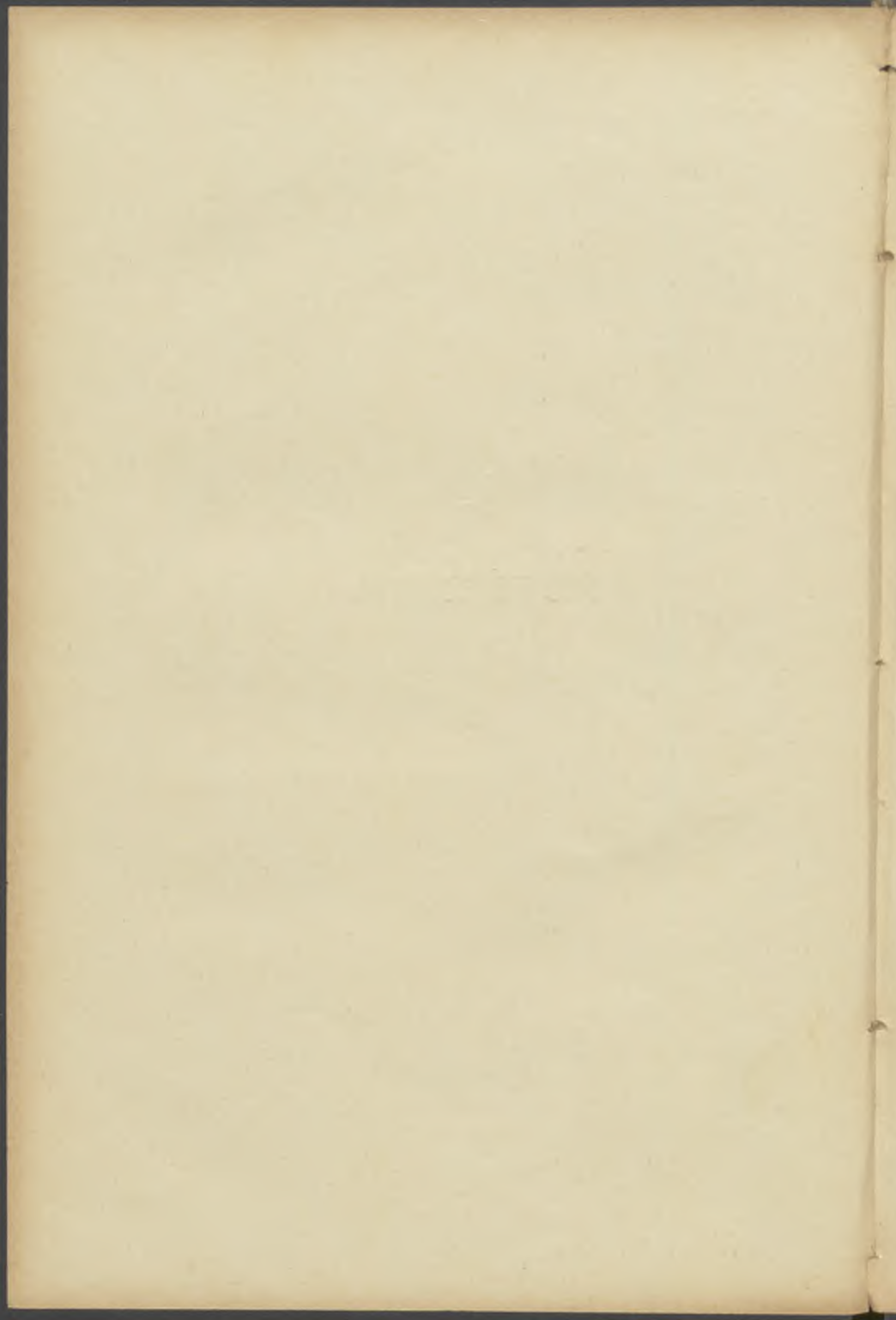

*) Kitűnő színészünk, a szakmájában nagy Szigeti József szintén ez évben éri meg félszázados jubileumát.

MŰVÉSZETE.

Prielle Kornélia mint magyar színésznő.

Felőadtuk, hogy művésznönket egyoldaluan kizárólag a francia salondarabokban foglalkoztatták. De felhoztuk az enyhítő körülményeket is, kiváltkép a dráma együttműködését az operával. A közelből idézhetnénk egy színésznőt, kit ez az egyoldalúság csakhamar lejárattott, úgy, hogy midőn kora kezdett nem egyezni francia szerepeivel, most alig tudják miben játszani.

Szerencsére Prielle Kornélia oly magas művelkekkel alkotta meg költészetben szegény szerepeit, hogy midőn ezek világa letűnt, ő más téren megint csak nagynak mutatkozott. Pedig a legtöbb színésznek bizonyos műfajjal s az ebben betöltött bizonyos szerepkörével örökre leáldozik napja.

Oly megrázó tragikummal adja Corát, Clemencaunét, oly patriarchalis magyaros humorral az öreg Gogánfaynét (Ida), Bannainét (Rang

és mód) Szerémi grófnét (Nagymama), mintha mindig tragikákat, illetőleg jó magyar matrónákat adott volna. Sőt éppen ilyen jókedvvel szállt le a „Tékozló“ fát czipelő anyókájához, kit egy operai díszelőadáson alakított páratlan humorral.

Művésznőnk az idegen jellemeiben is a magyar múzsának szerzett diadalt. Sőt éppen az idegen dráma körül korszakalkotó érdeme van s működése fordulót képez.

„Megállapíthatjuk“ — úgymond *Vajda János* — „hogy a művészet ama fénylő kristályozottsága, melyet ma P. K. szaloni alakításaiban csodálunk, az úgynevezett nagyok korában még egyáltalán lehetetlen is volt, mert voltaképp hiányzott még kellő magasságú piedesztálja az általános izlésben. Hogy egyik műnem nagyobb-e a másiknál, ezt most mellőzve, P. K. asszony mint színpadi jelenség *a legnagyobb elődökkel teljesen egyszabásúnak és bizonyos tekintetben még azoknál is örvendetesebb, meglepőbb* jelenségnek tűnik föl. És pedig azért, mert az a művészi tulajdonság, erény, melynek ő fölülmúlhatatlanságát képviseli előttünk, a modor finomságának ama borotvaszerű éle, melyen őt, feszült figyelem közt, fojtott lélekzettel szemléljük: *ez a sajátság azok közé tartozik, melyekről azt hittük, hogy nemzetünk igenis katonás, nyers és nomád hajlamokkal telített lényéből, ha nem is egészen, de ebben a mérvben legalább hiányzik.*“

Nagy súlyt fektetünk e véleményre, mert oly szemlélő nyilatkozata ez, ki a múlt és jelen színésze, társadalmi világa felett közvetlen tapasztalatok útján mondhat ítéletet és aki — mint láttuk — eleinte nem méltányolta P. K. tehetségét kellően.

Továbbá ez megerősít abbéli föltevésünkben, hogy Prielle nemcsak magának szerzett nevet,

hanem művészetünkben is új lépést jelez. A műtörténetben csak annak van neve, ki a művészeti hagyományt új vonással, sajátosságokkal teremti újjá. Ez azon hatásban nyilvánkozik, melyet a színész 1-ször közönségére 2-szor színésztársaira gyakorol. Prielle K. magának saját közönséget teremtett. Vannak szerepei, melyeket csak tőle néz meg; darabjai, melyeket csakis az ő játéka tart fenn a műsoron. Megjelenése a szinpadon felvillanyozza a nézőt, még ha a darab gyenge volna is. Hatása pályatársaira rendkívüli. Nem azt a hatást értjük, mely utánzásal jár. Mert mentül nagyobb a művész, annál kényelmesebb egy szerepében elutánozni; hiszen az embernek szinte küzdenie kell, hogy önkénytelenül is ne utánozza egy jó színész kész mintáit, a helyett, hogy ujakon törné a fejét. Szinpadi grófnőink, marquisnőink beszéde, modora mind Prielle Kornéliáé. De értjük azt a hatást, mely belső sajátosságok megfigyelésében áll. Jászai Mari, Molnárné, Temesváriné. Maár Julia, Gerő Lina, Szacsvainé bensőbb női és szinpadi kedélye egészen az ő hatása alatt látszott képződni. Egy újabb irány a Daudet-féle demimonde-világ modorát kezdé jó ideje kifejlesztteni. A bizarr, cigarettázó, szabad modorú asszony ideálja sok színésznőnknek. Ez az irány, mely egyébiránt korunk ízléséből foly, nem kapott volna lábra a szinpadon, ha Prielle maradt volna hőse a francia drámának. De ez irány hamar lejárja magát s abban lesz Prielle diadala, hogy ismét az ő megnevesített nőalakjai foglalják majd el a tért. Szinirodalmunk a sentimentalis német drámából táplálkozott

az 50-es évekig. Abban ismeretlenek ama kétes, kalomel nőalakok, miket a francia színmű adott fel a színészetnek problema gyanánt. Ezeknek Prielle lón mestere.

„A „Tékozló apá“-ban“ — mond a „Pesti Napló“ (1860) — „P. K. a demimonde Albertine szemtelenségét oly kellemes alapra hímezte, hogy szinte kibékített magával. . . .“

Ide kell visszaneszednie az iskolának, melyet a nemzeti színház Rislernéje, Odette-je alapított, kit nőietlen modorában szolgálag másol az új nemzedék.

Prielle Kornélia ízről-ízre magyar színésznő. Vádolják idegenszerűséggel. Ez az ő ismeretes végszótag nyújtása, mely egyetlen modorossága, minő más jó színésznek még több van. Azonban művésznőnk tősgyökeres magyar beszédű, kiejtése a legszebb kolozsvári dialektus, tiszta, mély e-hangzókkal. Beszédmodorában — közönségesen — szinte erdélyies. „Játszódik“-ot mond játszik, „megkaptam“-ot mond találtam helyett. Hiszen anyja erdélyi, székely asszony volt. Apai ágról azonban francia eredetű, mint tudjuk. A physiologiai hypothesisek sokszor tévednek, de nála tán ez megmagyarázza azt az új sajtáságot, melyet — Vajda szerint — mint magyarral ellenkezőt szinpadra vitt.

Az oltott ág zamatos, üde gyümölcsöket terem. Sokszor két egészséges népfajból erőteljesebb nemzet származik, mint akárhány más, mely megmaradt eredetiségében. Nem csodálatos-e, hogy Petőfi, Munkácsy nem tiszta magyar származásuak s mégis mily lendületet adtak a magyar szellemnek? A híres Garrick öregapja

még normandiai francia volt. Unokája átvitte a pezsgő francia vért a phlegmatikus angol színművészetbe s ezt egészen ujjaalkotta. Ki tudja, nem ily processus adja-e magyarázatát annak az ujszerű magyar művésztypusnak, melyet Prielle Kornéliában bírunk. . . .

Mert ő teljesen a mienk és nem azok közül való, kik, ha kissé ünneplik őket, szűknek találják Magyarországot s kaczerkodnak a német, francia színészettel. Igazi magyar szerepe ugyan kevés van, de a francia irodalom nőalakjait nemének oly egyetemes sajátságaival tolmácsolja, hogy nem a francia, de bármely nemzet gondolkodásának megfelelők és érthetők azok s mégis leginkább szólnak a mi kedélyünkhöz.

Prielle tisztán művészetével idegen szerepei daczára éppen a hazafias szellemű 60-as években nevet vívott ki magának, anélkül, hogy a közönség kedvén kívül mást keresett volna. Azért mégis magára vont a fensőbb körök figyelmét, a melyek nyelve, szelleme bizony nem volt magyar. Ime, egy példa erre.

Királynénk (akkor még császárné) 1865-ben Magyarországon időzött. Tiszteletére — színházi műszóval élvén — sárga csizmás darabokat terveztek, melyekben Prielle Kornéliára éppen nem került volna a sor. Hogy-hogy nem, Ő felségének kedve jött művésznőnket megismerni s határozott kivánságára „Gauthier Margit“ lett volna adandó. Az előadás ünnepiessé tételére az öreg Duval szerepét Egressynek osztották. Csak a címszerepre nézve akadtak meg, mert művésznőnket éppen kegyetlen fejförcse gyötörte.

Az pedig eltart vagy 24 óráig, ha nem tovább. Maga Radnótfáy intendáns ment el a beteghez. Biz a cseléd nem akarta beereszteni. Hanem az ajtó félig nyitva lévén, a beteg hallotta a kérdezősködést: „Lehet-e vele „bessélni? Pedig kell bessélnem vele . . .“ (Ez t. i. az intendánsok dialektusa.) A beteg kiszólt, hogy csak jöjjön be. Hanem annyira kínoztta a fájdalom, hogy úgy maradt a fal felé fordulva.

— Hát csak nincs jobban?

— Látja, méltóságos uram . . .

— Hm, pedig játszania kellene . . .

— Játszani? Mikor?

— Holnap, édes lelkem . . .

— Lehetetlen . . .

— Tegye meg, no, dzsódzsuljon meg. Ő felése a császárné „Gauthier Margit“-ban kívánja látni.

Hát erre valahogy bizony magához tért „Gauthier Margit“ és el is játszta szerepét. A magas vendég előadás végeig ott maradt s le nem vette látcsövét a szinpadról. A haldoklás jelenetét páholyából kihajolva nézte s ő kezdte meg a tapsot.

A pályatársak közül persze akadt, a ki másnap mohón legelébb is azt tudakolta, hogy kapott-e valami ajándékot. Művésznőnk pedig, midőn elbeszéli e történetkét, ma is büszkén teszi hozzá, hogy — nem kapott semmit.

Magas művészetéről vannak francia bírálatok is, melyek a legelismerőbben, sőt csodálattal méltányolják tehetségét.

Úgy szokás megdicsérni Prielle Kornéliát, hogy valódi francia színésznő magyar kiadásban.

Én ezt nem mondanám többé, bár soká magam is e nézetben voltam.

Először is Prielle Kornélia nyelvében ízről-ízre magyar, úgy, hogy néha hajlik az erdélyies felé beszédmodora.

A finomság meg lényében éppen egészen más természetű, mint a francia nőké. A francia nőben van bizonyos mohó, mondhatni szabad modor. A mi nőink főjellemvonása éppen az a szende tartózkodás, mely oly megragadóvá teszi Prielle Kornélia művészetét.

Én a párizsi nő humorát az életben és a színpadon gyakran találtam kellemetlen, durva, rekedtes hang, férfias arcz, férfias mozdulatok társaságában megjelenítve. Mindenesetre a francia típusban benne van az élez iránti erős érzék. De ez általánosságban nyilvánul csupán. Hogy az egyének, illetőleg a nők mind genialis élezűek volnának, nem áll. A genialitás mégis csak egyének és nem egy egész nemzet kiváltsága. A lángész még a francziák közt is ritka. És soha sem hittem volna, hogy Revil herczegnő („A hol unatkoznak“) éppen Párisban, a „Theatre français“-ban oly szellemtelen előadóra legyen bízva, mint madame Montaland.*) A leghálásabb élczekeket elejtette s legjobb akarrattal sem láthattam benne egyebet egy fátyolozott, kellemetlen hangú, alacsony, kövér asszónságnál. De más színházakban is a valóban kitéűnő Raucour asszony (Odeon) s a leleményes Desclauzas asszony (Gymnase) meglett, humoros hölgyeiket inkább drasztikus módon, mint a kel-

*) Azóta meghalt.

lem sajátságával jellemzik. Éppen a kellemet még a fiatal színésznőkben sem fedeztem fel. Talán csalódás ez, mely onnét ered, hogy a francziáknál a kellem a férfiaknak is sajátsága, mi által a kellem mint specziális női tulajdon veszit kizárólagos uralmából.

És bár mindig hittem, de Párisban időzésem után még határozottabban állíthatom, hogy Prielle Kornélia éppen a francia szinpadon rendkívül feltűnő, magában álló jelenség volna finom egyéniségével.

Az ő dicsérete nem francia eredetében, hanem abban rejlik, a mi számunkra többet jelent: ő tősgyökeres magyar művésznő.

Kántorné, Prielle Kornélia és Jászai Mari.

Mily viszonyban van Prielle Kornélia művészetében híres kortársaihoz, illetőleg elődeihez ?

Dérynét, Lendvay L.-nét, Jókainét a körülmények árja vonta. Fényes egyedek voltak, de elveket alig hagytak hátra. Művészetüket korlátozta a hagyományosság, az egyoldalúság. Déryné nem volt eléggé természetes, Lendvay L.-né gyenge volt a szavaltban s a magasabb felfogásban, Jókainénak meg mindenki csak a szavaltát magasztalta. Rendszere bizonytalan volt. Jókainé egyike volt ama nagy tehetségeknek, melyek megvesztegetik a nézőt, de nem váltják be fényes ígéreteiket. Sem Kántorné, sem Jászai Mari fizikuma nem mérkőzhetik Jókainéval. De míg azok korszakolkotók, Jókainé inkább csak egy jelentékeny érdekesség a műtörténetben. Sokkal flegmatikusabb volt az életben és a szinpadon, semhogy egész lényével mintegy harczot vítt volna a tökéletesedés

csataterén. 1858-ban, pályája delén megérte, hogy Cleopatrában, melyet egyszer játszott, Ristori utánzójának mondták. Én 1868—72. közt többször láttam. De míg ugyanekkor Prielle Kornélia, Tóth József bizonyos konkrét képeket rajzoltak emlékezetembe alakításaikkal, Jókainé bizonyos subiectiv routinenál mélyebb benyomást nem keltett bennem. Volumniája szigorú fölénynyel bírt. De nagy beszédében nem volt realisabb tagoltság.

Prielle Kornélia mindenekelőtt eredeti, sokoldalú s oly tanulságos elveket nyújt játéka, hogy abból — a mi ritka eset — nő-, férfi-színész egyaránt tanulhat. Ő épp oly nagy a teremtő, képzelmes mozgásban, mint a mily kifejező és technikai tökélyű szavalatában. És mindenekfelett természetes. Kortársai csinált idealizmusát ő a pusztán *aesthetikaira* redukálta a keresztet begyeskedésből.

Nem állíthatjuk őt más mellé, csak Kántorné mellé. De hát miben egyezik meg e nagy elődével? — Ő is új, mint amaz. Minden genie újít, reformál. De ő Kántornéhoz képest is új és újító. Kántorné külsőleg és belsőleg a szenvedélyek hatalmassága volt. Prielle Kornélia abban különbözik tőle, hogy gyöngé testben mutatja be az erős lelket. Csevegő hangjával, kisdéd alakjával ő az élet ama szenvedélyeire van utalva, melyeknek kielégítésére végtelen sok benső evődés, arisztokrata megadás vagy önuralom, fájdalmas vagy gyermekes irónia, óvatosság, alattomosság, kaczárság, idegesség, türelmetlenség kellenek, — a szerint, hogy mily erkölcsi okok indítják az illető jellemet cse-

lekvésre. Ily oldalról, ily tökélyvel jellemezve a női természetet a magyar színpadon még nem, s a világ más színpadain is csak ritkán lehetett látni.

A nagy Kántorné az utódok közül neki nyújtja kezét mint első társának:

„Fel, hölgyem, e trón pamlagán helyed :
„A bájnak épen úgy fejedelme vagy,
„Mint az erőnek én, meg kelle lelnünk
„Egymást akárhol . . .”

Nem térhetünk ki azon, esetleges kifogás elől, miért erőszakoljuk a párhuzamot a nagy tragika Kántorné és a különben csakis „kitünő szalonszínésznő“-nek tartott Prielle Kornélia között.

E párhuzam azonban jogos. Nem egy, de hasonló irányt követtek; lényük különböző, de az eszményi képesség, a mivel hatottak, végelemzésileg egy. Semmiesetre sem lehetne Kántornét egy kitünő népszínmű-énekesnővel egy vonalra helyezni. Az fölfelé, ez le a közéletbe, a mindennapiságba irányozza tekintetünket. De Prielle útját azon irányban követjük, a hol a nagy Kántorné trónol. Az összehasonlítás hasonlóaknál nemcsak lehetséges, hanem kell is, mert ez az egyedüli mérvonal. Az emberek cselekedetei különbözőek, de sajátságaik általánosan adottak. Kántorné tragikai jellegű színésznő, de vajjon nem az-e Prielle?

A művészetben a tragikus és a fenséges mindig két alakban nyilvánul. Egyszer az *erőszakos* képviseli, másszor a *gyöngéd*. De mindkettőnek lénye a küzdelem, érzés, szenvedés. A hatalmas Michel Angeloval és Rubensszel a megdicsőült,

szűzies Rafael és Guido Reni áll szemben. A nőies, gyöngéd Racine nem kevésbé tragikus a titáni, realiztikus Shaksperenél.

Ezért, ha azt mondhatná valaki, hogy a hatalmas csak a megfelelő hatalommal, az erő csak erővel adható vissza, tekintenünk kell arra, hogy az élet tragikumának ezen elemek csak egy részét képezik s a másik, t. i. a gyöngébb egyénü, de erős lelkü elhatározás által egyensúlyoztatnak. Az üldözött ép oly tragikus lehet mint az üldöző; a gazdagság magában ép oly kínzó gúny lehet, mint a szegénység.

Gauthier Margit (eltekintve Dumas poézis-szegénységétől) époly tragikus alak, midőn bukása után, mint Phaedra, midőn ez a bukás előtt küzd. Sarah Bernhardt és Prielle Kornélia a tragoediában egy lapon fordulnak elő Rachellal, Kántornéval, Jászai Marival.

Kántorné a tragikum hatalmában tündöklött. A gyöngeséget Lendvay-Latkóczyné képviselte, de tökélyben pendantja mögött maradt; hadart, ismételte magát. Ellenben Prielle Kornélia a passzív tragikum színésznője és ebben oly tökéletes bevégzett, mint Kántorné a gigantikusban volt.

Hogy ne zavarjuk össze e két művészi egyéniséget, meg kell jelelnünk határaikat. Prielle kis alakú, hangja nem kitörésekre való, megjelenése kecses, kifejezéseiben előkelő. Szóval ő éppen ellenkezője annak, a mit a hatalmas alatt szokás képzelni, a milyen volt Kántorné. Az emberi kedély az élet viszonyaiban támadásokat tapasztal s ezeket viszonozza. Viszonozhatja: 1. vagy azonnali erélyes szembeszál-

lással, vagy 2. inkább passive. Az utóbbi esetben a támadás türelemmel, megadással találkozik s a kívülről jött hatás vagy egyszerűen lírai nyomot hagy maga után vagy a reflexio, a humor más, nem közvetlen activ, de mégis ellenálló munkásságát fejt ki. A közvetlen actio tere a nagy tragoedia, a hatalmas egyéniségek világa. Kántornénak ez volt birodalma. Prielle Kornélia ellenben nem a nagy harcok, hanem a másik kategoriában vázolt, de szintén komoly tartalmú diplomatikusabb cselekvésmód alakítója. Az ő fegyverei a kisszerű, de biztosabb eszközök arzenáljából valók. Ezért oly utóléphetetlen és eddig példátlan ábrázolója ő a nőnek, kivált a modern nőnek, kit a társadalom annyiszor kényszerít megalkuvásokra. Kántorné az erős, ő a gyöngé nő harcában nagy. Ő nem a hatalmas királynők színésznője, kiknek egy kézmozdulata életet vagy halált jelent; a kik félelmesen kitombolják magukat s egyik végtéből a másikba csaphatnak át. Ő inkább egy hercegnő, ki annak a királynőnek az uralmát elismeri s mégis — ő uralkodik a fölött. A végleteket kerülve, ajkába harap s az ész labirintjain át talál kibuvót, vagy elbukik. Amannak adott hatalma van, mely koronájához van kötve, emez maga teremti helyzeteit, melyekben bájai, szellemdússága, humora tartják a láthatatlan bilincset. Kántorné az érzelem hősiességét, Prielle Kornélia a tettetés, fékezett érzelmekeket képviseli. És e két alakban benne van az egész női kedély oly tökélyvel, mint a színészet története ritkán mutatja. Bátran elmondhatjuk, hogy Kántorné kiegészítője Prielle Kornélia.

Viszont P. K. oldalán ma Jászai Mari képviseli Kántorné hagyományát egészen új alakban. A női kedély két irányát tehát ma e két művésznő tárja föl előttünk.

Éppen az mutatja Prielle Kornélia korszakalkotói jelentőségét, hogy 50 éves pályáján csak most akadt hozzá méltó társa, ki, ha nem volna Prielle Kornéliával tökéletesen ellentétes tehetség, vetélkedhetne vele. Pár év előtt még azt mondhattuk Jászai Mariról, hogy vállalkozásában nagyobb mint a kivitelben. Ma már a kivitelben is méltó Prielle Kornéliához. Mióta nagyobb a tere, több alkalmá is van magát képezni. Az önképzés pedig egy oly genienél mint Jászai Mari — tökéletesedés.

A mi korunk szerencsés, hogy két ily hatalmas alkotót egy időben színről-szinre láthat a színpadon. És a ki e ritka jelenségnek tanúja lehet, ne késsék csudálatának kifejezést adni. Az utókor csak az egykorúak tanúsága után jöhet tisztába az iránt, mint vélekedjék az elmúlt idő jeleseiről. Prielle Kornélia nagyságának csalhatatlan mérvonala az, hogy jó időre volt szükség, míg Jászai Mari melléje emelkedhetett.

Soha sem felejttem az estét, midőn a „Mau-croix gróf“-ban e két nagy színésznőt két anyaszerepben egymás mellett láttam játszani. A kis alakú Prielle Kornélia épp oly magasnak látszott, mint Jászai Mari. És mivel egyenlítette ki a testmagasság különbözetét? Azon lelki tulajdonokkal, melyek által fönnebb Kántorné és Prielle Kornélia egyénisége közt párhuzamot vontunk. Mind a ketten rendkívül imponáltak

méltóságukkal, mely mégis egész eltérő kifejezést ölt a két művésznőnél.

A ki a női kedély világát szinpadon egyszerűen két oldaláról eszményítve óhajtja látni, ma még megláthatja. Nézze meg egyik este Jászait, hogy tombol, hogyan búsong „Elektrá”-ban, és nézze meg másnap hogyan évődik és hal meg Prielle Kornélia „Clemenceau”-ban. Ha még harmadnap is színházba megy, akkor bepillanthat abba a tündérországba, hol a humor ragyogó ege alatt Prielle Kornélia a korlátlan királynő, mióta magyar színészet él és létezik.

És ki hinné, hogy ez a két nagy szellemtárs mennyire érti egymást?

Jászai Mari mindjárt kezdetben ösztönszerűleg húzódott Prielle Kornéliához, ki tehetségének legőszintébb tanácsadója és barátja lőn. Hány kisebb művésznőcske távolról sem oly naiv csodálója Jászai Marinak, mint a nagy Prielle Kornélia!

Érdekes, mint vélekszik ő Jászai Mari Elektrájáról.

„Ujra meg újra megnézem. úgymond s mikor elkezd játszani, mindig azt hiszem, hogy én talán ezt, meg azt nem így csinálnám. De mikor látom hogyan hajtja végre azt, a mit akar; mikor játéka hatása alatt egy éjjel nem tudtam aludni: elismerem, hogy igaza van...”

Bizony csak a kis emberek torzsalkodnak egymásközt; a rokonszellemelek megértik egymást. Senki sem tiszteli úgy a jeles hadvezért, mint éppen az ellentábor szintoly jeles hadvezére.

Mikor a legnagyobb német színészt, Schrödert († 1816.) rellingeni magányában ifjú pályatársa, a geniális Devrient Lajos meglátogatta, oly meleg fogadtatásban részesült, oly őszinte méltánylással találkozott, hogy ez élete egyik legszebb emléke lön. Egy egész kor lelkesedése közepette Jászai Mari számára is Prielle Kornélia kézszeritása fokozza a közelismerést.

Prielle Kornélia szakmája.*)

Nem úgy kell értenünk az ő szakmáját, mint a legtöbb színészt, kik véletlenül töltenek be valamely szakmát. Van például színész, ki mivel szép alakja, szép hangja van, fiatal szerelmeseket ad; mire megvénül, lesz belőle apaszínész, inas, vagy ruhatárnok, sőt jegyzető.

Minden kiváló művész szellemet képvisel, mely bizonyos kört von maga körül s ezen belül működik. Az igazi színész sohasem kizárólagosan szalonszínész, vagy intrikus, szerelmes, hős, komikus, hanem játsza mindazt, a mire egyénisége képes és a mit szelleme megbír. Saját emberi egyéniségén kívül külön művészi egyénisége van.

Semmiféle művészetben sincs más szakma, mint a mit a művész, önszellemtől vezérelve, teremtett magának és — a műtörténeti fejlő-

*) Ezen cikket Bodnár Zsigmond a Petőfi-társaság 1887. júniusi ülésében olvasta fel.

désnek. Csak a középszerű, alanyias színészeknél, kiknek nincs határozot akaratum, tudatum az irány felől, melyben haladniok kellene: csak ezeknél járja az osztályozás a szokott chablonok szerint. A napi gyakorlatban persze szinte nélkülözhetetlenek az a fajta osztályozások, minőkön színházi ügynöki rovatokban mulatum: pl. „Kerestetik hős-szerelmes, havi gage 60 frt.“ „Ajánlkozík kedélyes apa és cselszövő; neje komika, esetleg sugó, — mindketten együtt jutányos föltételekkel. Rögtön mehetnek,“

Prielle Kornélia tehetségét lehetetlen az ily-fajta chablon-osztályok valamelyikében megnevezni. Hiszen neki minden szakmából vannak szerepei. Annyi a szakmája, a hány szerepet játszik, a hány helyzetet, tulajdonságot, állapotot jellemez. Naivság, erő, cselszövés, idealizmus, karrikatura, fölületesség, mélység, egyszerű érzés, komplikált kedélyállapot, vidor, ép szellem, elmekórság: mindez és még számtalan más teremtő művészre talál benne.

Rendesen azzal szokták őt megdícsérni, hogy kitűnő szalonszínészű. Ez arra nézve kitűntető ítélet, a ki más szerepekben nem olyan jó, mint a salonszerepekben. Ilyen volt pl. — jelenleg visszavonult — kedves művésznők, a felejt-hetetlen Molnárné, ki rendkívül bájoló tudott lenni a párisi elkényeztetett hölgyecskék ábrázolásában. De ha hasonló lényegű, versben irt szerepet játszott, gyöngébb volt, szavalatában még a vers ütemes lábait sem tűntetvén el. Nehezebb monológok megoldása s a szerep mélyebb felfogása is hiányzott nála. Ellenben Prielle Kornélia — nem sokkal erősebb fizi-

kummal, a mennyiben hangja csak kevésbé mélyebb és erősebb — mennyi mindenre képes! Mindegy neki a vers és próza; természetes mindkettőben. A jellemet tekintve pedig bájos, rut, torz, gonosz, jó, komor, víg, csapodár is tud lenni, ha akarja. Ez az akarat különbözteti őt meg azoktól, kik csak akkor kiválóak, ha könnyű szerrel alkothatnak.

Legtöbb színész bármely szerepében minden tulajdonságát egyszerre tárja ki. Hangjának ércét minden jelenetben, minden mondatban egyformán bámúltatni szeretné és mindenütt szaval (modorosán szaval), énekel és hőieskedik. De az előnyös tulajdonokat időnkint megtagadni és — ha a jellemzés kívánná — a kevésbé tetszetőseket felhasználni: ez az igazi művészet. Prielle Kornélia sohasem adja egészen, teljében az érzelmet, már t. i. azt, a melyik az életben sajátja. Vagy fokozza, vagy visszatart belőle valamit; sohasem használja mindenütt egyformán. A ki csak egy szerepében látta, az őt még nem ismeri; ellenben van elég színész, kit egyetlen szerepe után is alaposan megítélhetünk.

Azonban térjünk vissza annak taglalására, miért nem mondhatjuk Prielle Kornéliát kizárólag szalon-színésznőnek. Vajjon szalonalak-e a paraszt Bannainé, meg Ördög Sára? (a „Rang és mód“ s „Tolonc“ színművekben.) Szalonias állapot-e Cora örültsége? A „szalon“ nevezet mindenekelőtt nem is művészi fogalom. Mindössze bizonyos sajátságokra, a modorra s nem a lelkületre vonatkozik Szalonias egyének létezhetnek ott is, a hol szalonnak híre-hamva sincs: viszont sok salönhölgy vagy ur bízvást

parasztszámba mehet. Ügyes bókolásokkal, divatosan öltözve, címeikkel, predikátumokkal meg-
rakodottan még senki sem szalon-ember. Az igazi
szaloniasság, helyesebben mondva lelki finomság
a mívelt türelemben, továbbá önfékezés-, nagy-
lelkűségben, a gyöngék kíméletében, belső nemes
büszkeségben áll. De mindezzel a kunyhóban
is találkozhatunk s bárhol megköveteljük a sza-
lonon kívül is. Midőn a színész szerepét bon-
colja, számítja, a hang és mozdulatok kritikai
beosztásában, ép oly alkalmazkodó és óvatos,
mint a szalon-ember, ki vigyáz minden szavára
és mozdulatára. A színésznek más szerepében
is épúgy fékezni, idomítani kell indulatait, mint
az úgynevezett szalonszerepekben. Minden valódi
színész egyszersmind jeles szalonszínész is szo-
kott lenni. Mi annak egy modern könnyűszö-
vetű szalonserep, a ki egyéb klasszikai jellem-
szerepekben megtanulta a részletezést, kedélyt,
alkalmazkodó mérsékletet, tempóbeli változa-
tosságot?

A tulajdonképeni szaloniasság megkülömböz-
tető jellege a grácia. Mert a magatartás korrekt-
sége nem elég, fesztelen kellem is kell hozzá;
a tapasztalat bizonyítja, hogy ez nemcsak ve-
lünk született, hanem főleg gyakorlat által
kiképzett sajátság, mely táncz, művelt körökben
való gyakori társalgás által fokozódhatik. Van-
nak kitűnő tragikai színészek, kik e gyakorlat
híján darabosak szalonszerepekben; de ezért —
ha ugyan egyéniségük nincs teljes híjával a
kellemnek — maguk felelősek, mert fölületesen
foglalkoztak szalonszerepeikkel.

Voltakép tehát Prielle Kornélia azért oly

förlülmúlhatatlan salonszínésznő, mert érzelmeinek felhasználásában mindig és mindenütt ugyanazon óvatos, mértéket tartó, ítélő eljárást követi. A mint hogy az életben át kell alakítani magunkat, hogy a szaloniasságot megtanuljuk s ez már egy kis színészkedés: a színésznek nem csak szalonszerepeire, de bármely föladatára át kell magát alakítania, ha nem akarja mindig önmagát játszani a szinpadon. Nagy művésznők nemcsak szalonszerepeiben egyszerű, nemcsak ezekben él a csekélyebb arányu hanggal vagy mozdulatbeli eszközökkel. És a mi a fő: tőle nem csak szalonszínész tanulhat, hanem mindenki, a ki igazi jellemszínész akar lenni, nő és férfi egyaránt.

Ő azért nagy szalonszínésznő, mert mindenekelőtt mint drámai jellemszínész nagy. Ez még férfiak közt is nagy ritkaság, nők között még inkább az. Színésznővé többnyire bájai és élnéksége következtében lesz valaki. E tulajdonok kiválóan testiek, — tehát változók. Legtöbb színésznő felfogás, szellem híján, nem maga teremti szakmát, hanem üde kellemei véletlenül szabják meg azt neki. De határoz az idő a tehetséges, sokszor egekig magasztalt primadonna helyett és lesz belőle anyaszínésznő. Még ez nem baj. Az anyaszerepek is az embert, a jellemet ábrázolják. Egy Haizinger Amália, Frieb-Blumauer asszony, a mi páratlan Szatmárynének ezekben is háttérbe szoríthatja a legszebb s legfiatalabb naivákat. Mert, ők humorral, szellemmel dolgoztak, míg vannak birodalmukat vesztett naivák, kik a mamaszerepekben is hajdani kellemeikkel kívánnak hódítani s még a jubí-

leum után is abban a hitben vannak, hogy turbékolásuk, begyeskedő mozdulataik csábítók.

Kétségkívül első feltétel a színésznél a tehetőség, vagyis alak, hang, érzelemvilág, kedély. Ez az alap arra nézve, hogy minő lesz szerepköre. De a második feltétel szellemi képessége. Mert az egyéniség úgy, a hogy van, csak szűk körben állbat meg a szinpadon.

Prielle Kornéliánál mindkét feltétel egyenlőben van.

Lénye a báj harmóniája. Alakja kicsiny s ha kell, még is impozáns; hangja végtelen kellemes érczű, gyermekded és mélyebb regiszterre egyaránt képes. Érzelve nyugodt, normális állapotban teljes összhangot mutat. Elfogad bármilyen benyomásokat. Képes víg, derült, komoly, szomorú, lehangolt, tartós, mulékony állapotokra, melyek bármily jellegű átmenetekkel összhangzó akkordban záródnak. Láthatjuk ezt nála a jó kimenetelt kedvelő modern dráma viharos küzdelmei közepett, hol az engesztelődést, az érzelmek gyógyulását világos és arányosan hanyatló fokozatokban mutatja meg. Lényében egyes érzelmek nincsenek túlsúlyban mások felett s ez az aeszthetikai szép feltétele. Sem túlszigorú vagy komor fenségű, de nem is oly könnyed, hogy kizárólag víg lehetne.

A színész úgy, a mint van, saját természetét nem viheti át a szerepre, mert ennek lénye elüt az övétől. A ki e nehézségen átsiklik, nem alkot tökéletest. A színész a szerepnek csak bizonyos rokonelemeket juttat a maga természetéből. No, hát az ál Zikka grófnő („Dóra“) szélhámossága rokonelem volna-e Prielle Kor-

nélia természetével? Pedig ugyancsak mintaszerű szélhámós és tolvaj a színpadon. Lássuk a magyarázatát. A jó és rosszra való hajlam összes elemeivel minden emberben megvan. Csakhogy a jellemes embernél a selejtes elemek önállóan, elhatározólag soha, vagy csak ritkán lépnek föl. A legjobb ember is jöhet olyan hangulatba, hogy képes olyan dühre gerjedni, akár egy gyilkos; a legerkölsőbb ember is képes hiuságból vagy más okból oly maró közönyre, vagy önző élczre, mint akármely tolvaj vagy sikkasztó. Mégis miért más a jelleme, mint a gyilkosé, a sikkasztóé? Mert itt a düh, a tomboló önzés nem alakul tetté, hanem a nevelés és erkölcsi meggyőződés által már a tett pillanatában megsemmisül és aztán nem is nyilatkozik egyébben, mint pl. a düh egy kis káromkodásban, nemes haragban; a gerjedő önzés meg többé-kevésbbé csipős élczben. A színésznek elég ily kedélyállapotokban önmagát megfigyelnie. A szenvedély csírája mint harag, mint élc benne, a higgadt, becsületes emberben megvan, kombinál, kissé tulozza, fokozza ama tulajdonokat és íme: ad egy rettentően tomboló Othellót, vagy szemenszedett gazembert, anélkül hogy ő maga az életben sokat tombolna, vagy a Fortuna kabinetjeiben otthonos volna.

Prielle Kornélia egyéniségében jellemző tulajdonok: meginduló részvét, gyönyör a nemes élvek, unalom a próza fölött; szórakozottság a nagyképüsködés ellenében, éles kritika minden iránt, a mi következetlen, zavaros; könnyed át-siklás a fölött, a mi egyhangú; rajongás az eszményi hatása alatt; türelmes szájalom a nyo-

morú önzés ellenében; egész lélekkel odaadás a védtelenek ügye iránt; tréfás szeszély, sőt mókázás az élet gyermeteg kedves helyzeteinek közepette. Ilyen ő egészében, ahogy él. De mind e tulajdonaiból mindig csak egyet-egyét visz szerepébe. Ha mind bevinné, akkor olyan lenne, mint akárhány társa, ki ugyanegy szerepében szellemeskedik, naivságot affektál, erős, gyenge, síránkózó, kaczagó, durva és finom egyaránt: szóval egész önmagát játszsza, a helyett hogy csak egy-egy tulajdonát alakítaná át uralkodó jellemvonássá. De mit tesz Prielle Kornélia? Egy-egy lelki sajátságát ruházza át a szerepre s ő, ki az életben minden elemével egyetemben érez és gondolkodik: Villemer marquiséban kizárólag részvétteljes anya; Revil hercegnőben semmi egyéb csak unatkozó, szellemes, csipős, könnyed érzésű víg nagynéni; mókázásra is képes az életben, ha igen jókedvű és ime: Trundusiában egész este oly bohókás tud lenni, hogy a leggenialisabb komikus megirigyelhetné sikerét.

Szakmája e szerint érinti a tragikust, idillit, a nyugodt, száraz életet, a homályos erkölcsöket s a karrierozó komikumot. Művészete komoly és víg hatásokra egyaránt képes. Pedig egyénisége annyira összhangzatos és egyensúlyozott, hogy első tekintetre — nem valami erős fizikumát nézvést — csak naiv, nem mély kedélyű, ideális nőalakokra tartanók képesnek. Színésznőkben oly ritka sokoldalúságát tekintve színészetünkben Kántornét, id. Lendvait, Megyeryt, Egressyt említhetjük csak az ő neve mellett. Mert hiszen gyakran különben nagy mű-

vészek egyoldalúak. A híres Keannek Othellon, Richardon, Shylockon kívül alig volt tökéletes szerepe. Vígjátékban egyáltalában nem játszott. Nem tudott nevetni.

Prielle Kornélia nemcsak lelkiismeretes művésznő, úgy, hogy sok elbízott kezdőt megszegyenít mindenre kiterjedő szorgalmával, hanem sokoldalú is. Tehetségével a hagyományos chablon-osztályozás nem tud mit csinálni.

Ha mégis szakmáról nála szó van, ez oly nagy szellemi kört jelent, melyben csak saját rendszere tartja össze az egységet. „Szakma“ rendes értelemben véve burokratikus fogalom. A hivatalnok mehet, hivatala marad. De az, a mit egy jeles író, festő, színész betölt, nem is annyira szakma, hanem saját alkotásának összege, vagyis rendszere. A színészetben szomorú epocha az, midőn hősnői, lírai szerelmes, gazember, szelid apa, lármázó apa, hős apa, antik anya, polgári anya, cigány, zsidó szakmába kergetik, mint valami ketreczbe azt, a kit színésznek neveznek. Ellenben műtörténeti pillanat az, midőn a színész hányódásai után elérte az időt, mikor Egressy-szakmát, Prielle-szakmát, Halmi-, Szigeti-, Náday- s Jászai-szakmát kezd a kor emlegetni. Ez megannyi művészi rendszert jelent, mely saját tapasztalatokon, saját elveken épült föl; mely eddig nem volt s ezután sem lesz; mely önálló, független, mert a képzelem teremtette meg.

Tapasztalat és elv — e kettő még az elismert művészek közt is rangkülönbséget vonhat. Tapasztalata ugyanis minden színésznek van, de a legtöbb tanulásáikat elhanyagol-

ják. Tapasztalat alatt routine-t érthetünk. A színész azáltal, hogy folyton szinpadon van, megtanul hangosan beszélni, magát maszkirozni, társaitól eltanul bizonyos attitudeöket, néha még utánoz egy-egy feltűnőbb alakot, kit az éleclapok lerajzoltak és azután megáll. Tisztán szép hangjára, jó humorára bízza magát, hisz rajta már előre nevet a közönség, mielőtt megjelennék, szerepét a próbán csak elmorogja. Ha nehéz szerepet ad, s az nem sikerül, a kritika ráfogja, hogy a szerep háládatlan s a művész újra könnyebb szerepeit veszi elő, melyekben nem kell fáradoznia, hogy átalakítsa magát. Játsza bennök egész magát, úgy a hogy az életből ismerjük. Különös, hogy ezeket a kritika is többre becsüli. Pedig ha nézzük őket a kávéházban, ott ugyan oly komikusan gombolják be télikabátjukat; az utczán ép oly komikusan ingva járnak, vagy vonszolják egyik lábukat; az életben ép úgy fintorgatják az orrukát s elébb körülnézdelik annak az arcját, a kivel beszélnek: tehát a pongyolaság, vagy az aggkor szüli e mozdulatokat, nem a művészet. A művészetnek annyiban van jelességükhöz közété, hogy nekik véletlenül is jobban sikerül minden, mint másnak. De csakis véletlenül! Ez szab nekik határt. Mert egy kissé komplikált jellemben örökös ellenmondásokba keverednek. Véletlenül lehet rajzolni egy jó torzképet, lehet írni egy szép lírai verset, egy humoreszket, lehet játszani egy nagybácsit, menyecs két; de nem lehet véletlenül, terv, munka nélkül festeni egy nagyszerű kompozíciót, nem lehet írni egy jó regényt vagy szin-

művet, nem lehet megteremteni egységes, egész szinpadi jellemet, csak jelenetet.

A tapasztalat nem elég, hanem tanulni kell tudni abból. Az önálló szellemű színész nem is majmol senkit, hanem maga teremt s így észre sem veszi, hogy szerepei mellett elveket teremtett; holott a taláalomra játszóknál kevés az, a minek hasznát vesszük, ha csak egész játékukat le nem másoljuk. Csak apróságokban leleményesek, de nagy jellemi feladatokon nem törrik a fejüket és szegényesek, elvtelenek. Jellemző, hogy az ilyenek, ha személyesen oktatnak is valakit a színészet tudományában, lelketlen modort erőszakolnak növendékeikre. Nehány másoktól eltanúlt, vagy nekik kedves mozdulat, nyakatekert hangsúly az, a mivel tanítványaikat egész életükre megnyomorítják. Ellenben az a művész, ki az életből és szinpadról elvont tapasztalatoknak okait is kutatta, képes tanítani, a nélkül, hogy személyesen érintkezniénk vele.

Ilyen oktatója jelenleg nem egyeseknek, hanem az egész magyar színészetnek Prielle Kornélia.

Utánozzák őt is társnői. Valamennyi többé-kevésbé utánozza, ha grófnőt játszik. Épen úgy kérdezetnek, mint ő, pl.: „ugygyee? nem-dee? iggaasz? (sic)“

Vagy ahogy néha szintelenül csicseregve közép hangon kezdve, magasra emelkedve s mélyre szállva alá kérdezi:

— Ugy-e megbocsátja ön ezt nekkeem ?

Vajha ne ezt utánoznák, hanem tanulnának tőle. Mentül jelentékenyebb a művész, annál

kevésbé szabad utánozni. Mert egy nagy művésznél mindig készen találjuk mindazt, a mit — ha eredeti alkotók akarunk lenni, — magunk vagyunk kötelesek megteremteni. Prielle Kornéliának a fönnebb jelzett példa olyan kisebb modora, a milyen minden nagy művésznek van, hol beszédében, hol kézjátékában, hol járásában, magatartásában. Mert a színész is ember és senki sem lépheti túl az árnyékát. Prielle Kornélia, igaz, a végszótagokat nyújtja, föl-fölemeli, de ez érzelméből folyik. Minden színész a szónak, mondatnak más-más helyére támaszkodik érzelmével. Nagy Imrénél igen zengzetes, ahogy az a-t és az r-t hangoztatja. Prielle Kornéliánál jellemző, hogy ha büszke, ha fitymál, ha megvet, ha feljajdul, ha elszomorodik, ha unatkozik. sokszor a szó, mondat végtagjaiba bizonyos nyöszörgő ah-sohajt olvasztva, alászáll hirtelen. De ezt mindig változó arczjátékkal, annyifélekép teszi, hogy a komikumtól a tragikumig minden hatást előidéz vele. Az utánzók persze nem ezt a folyton változó sajátságot tekintik, ők egyszerűen csak nyújtogatják a végszótagot, holott Prielle Kornéliánál ez csak a legnyugodtabb momentumokban puszta nyújtás. Az épen az utánzó sajátsága, hogy ítélet nélkül csak a külsőséget tekinti és siet utánozni. Pedig a művészet az eredetiségnél kezdődik. Nem különös-e, ha lapjaink sokszor így dicsérnek meg egy-egy színészt: „kiváltképen érdeme, hogy Halmit, Szigetit sikerült másolnia“. Régi dolog, hogy utánozni a majom is tud, de tanulni csak az ember képes. a művész pedig köteles. Az igaz, utánozni ké-

nyelmes és hasznos egyaránt. Mert a többség csakúgy az utánzónak tulajdonítja azt, a mit lát, mint azének, a kit szépen meglopott. De az ilyen aztán nem számíthat névre a színészet történetében. Csak a modorosságtól elijesztő példaképen szerepel neve.

Prielle Kornélia főnnebbi modorán kívül nekem, de hiszem a t. olvasónak sincs tudomása arról, hogy őt valaha modorosságról vádolták volna. Ezt röviden tisztázhatjuk. A modor öntudatos, alkotó művésznél csak a legcsekélyebb dolgokban mutatkozik s ott is változatosan. Ő csak elveket ismételt, de nem hangsúlyt és mozdulatokat. Mennél jelentékenyebb az érzélem, annál újabb a művész, holott a közepszerű színésznél fordítva van: mennél nagyobb a feladat, annál inkább ismétli ismert, régi fogásait. Ez a modorosság.

Ha ezt elfogadjuk a közepszerűség, elvtelenség ismervéül, úgy kevés színész közelíti meg Prielle Kornélia tanulságos játékát, egy rangban pedig jelenleg — tökélyét tekintve — egy sem áll vele, csak Jászai M. közelíti meg újabb idő óta.

Lássuk fő elveit.

Tárgyához, melyet a szerep jelleme kíván, szorosán ragaszkodik. Ha érzelmes szerepet ad, abban a gúny is szelid. Ha gonosz a jellem, ha még oly csábítók is a költő szép szólamai, akkor sem érzeleg. Ilyenkor ő mindent negatívra fordít; érzelme hideg, kegyetlen. De viszont az úgynevezett hideg jellemeiben is más; itt sem érzelmes, sem érzéketlen. hanem nemes vagy közönyös. Ha fölületes jellemet ad,

nyoma sincs nála az érzelemnek s a mély gondolkozásnak. Az üresfejű, piperkóc Menneville marquisnőben („Tündérújjak“-ban) szállong, repdes kecesesen, folyton csacsogva, kellemesen, némileg egyhanguan, nyomaték nélkül darálva, pillanatra sem indulva meg, de nem is valami vígan. A vidám Revil herczegnőben ellenben oly élczes, víg, hogy nem hiszszük játszi hóhortnál egyébire képesnek. Tudja Prielle Kornélia, hogy helyenkint más módon még nagyobb külső hatást csinálna. De abban példányképünk ő, hogy inkább egy kisebbségnek kíván tetszeni; vagy pedig — senkinek. Megtagadja, elfojtja hangját, ha kell; haját parasztosan kétoldalt lesimitja, vörös barnára festi magát a paraszt Bannainéban; mérsékelt szemölcsöket fest orrára, állára Trundusiában és széles piros ajkakat, mert nem tetszeni kíván, hanem kifejezni. Nem törődik a közönséggel, hanem jelleme tárgyához ragaszkodik. Így teremtette meg Prielle Kornélia a tárgyiasság elvét.

Másik főelve az egyszerűség. Ő sohasem dagályos, áradozó, avagy eszközeiben fölösleges. A mit kevéssel kifejezhet, ott nem alkalmaz nagyobb körű mimikát, hangsúlyt. Ha elegendő a parancs kifejezésére a kézfej, nem emeli föl egész karját; ha az akarat jelzésére elég a szem merev nézése, nem rángatja szemöldökeit, nem integet fejével. Ha elég egy-egy hangzó vagy szótag kiemelése, nem kiáltja hangosan az egész mondatot. Ha elég a mosoly, nem kaczag. Ezzel a művészi takarékoszággal, mely egyszerűségének eredménye, művészetének sok titka világosodik meg előttünk. Innét van, hogy

sohasem látszik fáradtnak, fokozásra mindig képes és nem jár úgy el, mint sok színész, kinek mozgását már az első felvonásban ismerjük és várjuk. Nem értjük e helyen azt, mint ha csupán mérséklettel, egyszerűséggel nagy művész lehetne valaki. Fantázia kell a művészethez s csak ott lehet egyszerűsíteni, mérsékelni, a hol van mit mérsékelni. És Prielle Kornélia fantáziája a leggazdagabb. Hogy nem nagy költők műveiben játszik, az nem gátolja képzelme szabad és magasröptő működését. Igaz, hogy az egyházi, mythikus és történelmi festészet adott és számtalanszor feldolgozott témái úgyszólván próbakövek a nagy festők számára, de például egy Rubens nem bibliai tárgy képeiben is Rubens tudott lenni. Szintílyen téma a színész számára a szerep. A férfiak részére Shakespeare, a nők részére Racine a próbatűz. De ha a színművész képzelmét más tárgy is hatalmas alkotásra ingerli, Shakespearet és Racinet félre kell tennünk. Sarah Bernhardt „Phaedrá“val nem boldogul, ámde a szegényesen megírt „Frou-Frou“-ban oly lángot vet genieje, hogy ép úgy a tragédia hatása alatt borzadozik az ember, mint Rachel és Jászai Mari Phaedrájánál. Kár, hogy Prielle Kornélia nem méltatta vésőjére és ecsetére Cleopatráat vagy Racine tragikáit; ámde a „47. cikk“ Corá-jában oly jellemzési mesterművel gyönyörködtet, mely őt Melpomene választott papnői közé emeli.

Visszatérve fejtegetéseink kiindulására, összegezzük szemlélődéseinket abban, hogy: Prielle Kornélia szaloniasága, kimértsége nem külön

előkelőség, hanem egyenesen művészetéből származik, a szenvedélyek egyszerű, takarékos fokozatain alapulván. Ő azért előkelő urnő, mert egyszerű és ugyanazért kedves parasztasszony, mert egyszerű.

Összefügg ezzel ízlése is. Ez mindig szorosan a helyzethez alkalmazkodik, a legközelebb, a legegyszerűbb okokhoz tartva magát. Ezért Prielle Kornélia épúgy tud fényes, cziczomás, elegáns, mint igénytelen, szegényes lenni. Az elegáns ízlést meg épen ez uton találja meg legbiztosabban, miután ennek éppen a czél-szerű alkalmazkodás az alapja. Úri nők tanulmányozzák a színházban ízléses öltözékeit.

Helyzethez alkalmazkodása azonban nagyon is külső lenne, ha ezekből állana csupán. Némely színész mindent máshoz mond. Ezért, ha egyedül van, a közönségből csinál játszótársat s ehhez diskurál.

Az ily színész nem az életből indult ki. Az élet egyéne időkint inkább önmagához, mint társához beszél. Ezért gyakran maga elé nézve, sőt nagyobb kedélyi emócionál társától elfordulva beszél. Prielle Kornélia ezt leste el az életből, mint kivüle kevesen. Ezért ő sok helyen elmereng, ábrándozik, a hol más játszótársához vagy a közönséghez diskurál. Kedélye így mutatkozik mélyebbnek. Kivált ha elbeszél valamit, rendesen elmereng előbb és nem kezdi minden átmenet nélkül elbeszélés-t, mint sokan, kiknél az elbeszélés egyszerű betéti ária csupán, melyet nem készítenek elő, hanem a karmester jeladására rákezdik énekelni. Ő vagy szünettel, vagy bármi más módon jelzi, hogy s mikép ha-

tározza el magát az egyén az elbeszélésre. Ez elbeszélő módban soha sem jár el egyformán; az okadatolást mindig változtatja. Észre sem vesszük, hogyan csap át az elbeszélésbe. Mint a nemrég visszavonult jeles francia színésztől, Delaunay-ról mondják; „az elbeszélte eseményeket mindig az emlékezet szűrőjével képes meghalványítani, hogy a jelenről a múltra irányozza figyelmünket.“

Természetes, hogy a kinek játéka ennyi tanulságot tartalmaz, az a legkisebb partieban is elsőrendű. Játéka vagy pusztá jelenléte a drámának oly részleteit varázsolja kiemelkedőkkel, melyek különben jelentéktelenek. De mivel kisebb szerepeire is annyi gondot fordít, megszereti azokat is és — állíthatjuk meggyőződésünk után — nem kicsinyli a csekélyebb feladatot sem.

Nem hirdeti ő elveit sem iskolában, sem könyvben. A szinpadon ő a magyar színészet oktatója. Igazán életrevaló indítvány volt nemrégiben az, mely őt a színésziskola tanárnőjeként javaslatba hozta. Vannak színészeink, kik előszóban, könyvben szintén oktatgatnak, de a szép szabályoknak játékukban semmi nyoma. A mi nagy művésznőnk képzelmes, ragyogó művészete azonban csupa tanulságot rejteget magában. Midőn élvezzük játékát, eleinte nem is gondolnók, hogy midőn busong, sír, örül, mókázik, tréfál: az nem önkénytelenül sikerül, hanem mivel ő akarja. Ha ugyanazon szerepében többször látjuk, rájövünk, hogy nem véletlenül találta el, hanem mivel úgy akarta. Akarat csak ott lehet, a hol szellem van. A szellem-

nek nem kín, hanem szükség, gyönyör a munka.*)

Szerepeit úgy tudja, hogy mint a szerepüket tudó kis gyermekszínészeket, őt, a mestert, mint maga mondá, a sugó zavarja. Kedvencz nyaralóhelyén B.-Füreden hónapokkal előbb készül azon szerepeire, melyeket a következő téli saisonban kell eljátszania.

Midőn évekkal ezelőtt súlyos betegsége egy egész nyáron át pihenésre szorítá, egy leveleiben így sóhajt fel: „Ennyi nyugalom! llyen tétlenség!“

És a ki dolgozott s nem fárad belé az élet akadályaiába, nem is lesz pesszimista. Prielle Kornélia pályája sem volt oly rózsás, mint gondolnók. Sok szép szereptől elesett, sokszor

*) E mellett lelkiismeretes színész. Legjobban bizonyítja ezt az, hogy akárhol vendégszerepel, mindenütt kedvelik, de kivált az ügyelők dicsérik nagyon. Nem utolsó ám az ügyelő dicsérete. Mert a vendégszereplő hölgyek és urak rendesen igen fontoskodók, szeszélyesek és mindent úgy kívánnak rendezni, hogy főleg az ő játékok nyerjen. Ezért mindenféle csipp-csupp kellékre (ami vidéken bizony nem mindig szerezhető meg) megkötik magukat. Jaj aztán az ügyelőnek, ha a párna nem bársony, hanem posztó; ha a szék nem karos stb. mintha nem a hangsúly és mimika volna a fő művészet. Sokat kifogásolnak és semmi jobbat nem ajánlanak. Megszégyenítetik a rendezőt. Ez, meg az egész zaklatott társulat aztán a szegény ügyelőn tölti boszuját. Pedig rendesen maga a vendégdívá is majd elkésik a jelenetéről. Persze az öltözőben a hódolatokat fogadja s jelenetét eldiskurálja. Ehhez volt szokva az az ügyelő, ki — jövőn a jelenet — csengetyűjével kezében, rémülten lötött futott, keresve Prielle Kornéliát. Keresi az öltözőben, minden képzelhető helyen, míg végre megtalálja a kulisszák közt, kellő helyén pontosan, jelenetére várva. — „Sohse törődjék velem, édes fiam!“ — mondá nevetve a nagy művésznő — „itt állok én már rég és várom a jelenetemet. „Így szoktam“ . . . — Ha vendégszerepel a vidéken a próbákban a legéletrevalóbb utasításokat adja a játszóknak, de mindig a legnagyobb diskreczióval, hogy meg ne szégyenítsen senkit. Affektált és igazi idegességnek semmi nyoma az ő magatartásában. Említsd Prielle Kornélia nevét a vidék színészei, rendezői, ügyelői előtt és kiderül minden arcz!

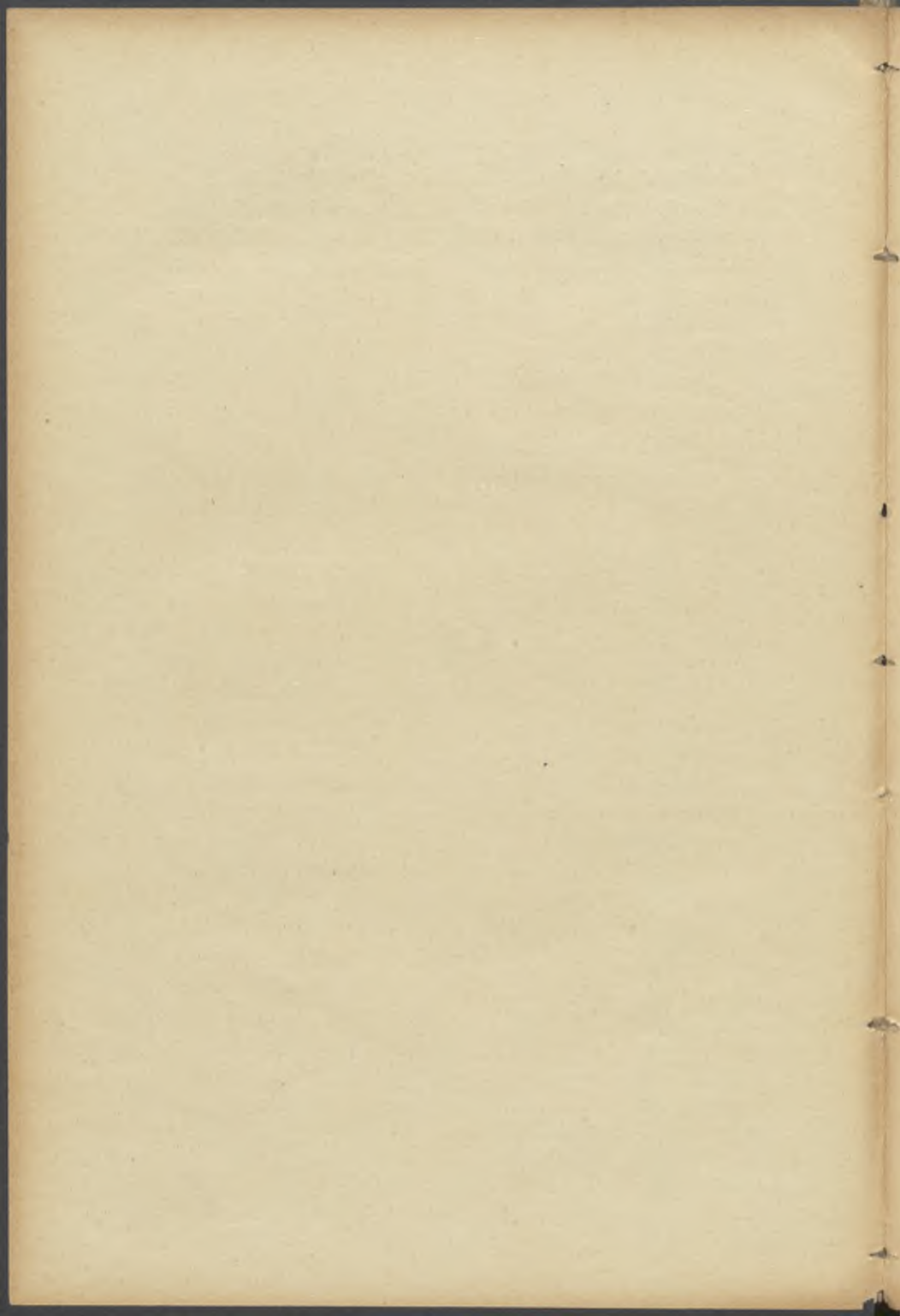
mellőzték, művészi alkotó vágya még most is sokszor szenved tantalusi kinokat: még sem veszté el kedvét a nehéz művészethez, melyben történeti alakja lett a magyar színészetnek. Dehogy bánja ő az első lépést, melyet a deszkákra tett! . . .

Ellenkezőleg.

Egyszer pályájáról beszélvén, könnyek gyűltek szemeibe, lelkes ábránd vonúlt át arczán s így sóhajtott fel:

„Ah, ha még egyszer lehetne kezdeni!”

Lady Tartuffe.

— U. e. című 5 felv. színmű. Irta Madame Girardin. —

Asokat kétségbevont, vállvonva nézett darab színrehozatala fényesen volt igazolva az által, hogy nehéz és problematikus szerepét Prielle Kornélia játszta; sőt — nem a darabot (melynek érdemét fölösleges vitatni), hanem azt tekintve, hogy az általa képviselt szakmának magyar színpadon ő az alapítója s jelenleg is kizárólagos uralkodója: csakis így van igazolva.

Maga a színmű nálunk a sajtó részéről csekély méltánylásban részesült. Azt mondják, nincs cselekvénye, nincs technikája, nincsenek jellemei . . . De Blossac Virginia, a kétes származású nő „már-már fulladozik a polgáriasság porában“ — s a magasba vágyik. Hiúság, rangvágy sarkalja — még pedig annyira, hogy ifjúi szívéen erőszakot tesz s egy előkelő agastyánnak (D'Estigny tábornagy) szerelmet hazudik. De éppen a természetes érzelem alárendelése, elfojtása buktatja meg. Ő, a büszke, óvatos és csodálatos önuralmú teremtés nem olt-

hatja el a lángot, mely az ifjú De Renneville Hectorért lobog. Szenvedélye folytán vigyázatlanná válik és merészen koczkára teszi másik törekvését. A bonyodalmat és katastrophát az idézi elő, hogy Virginia Hector házasságát Clairmont Jeanne comtesseszel megakarván hiúsítani, ezt rágalmazza. E rágalom valódisága felől Hectort éppen Virginiának iránta való elkeseredett szenvedélye világosítja föl. Midőn tehát erről V. őszinte vallomásai meggyőzik, könnyű őt leálcáznia, ki így mindkét törekvésétől elesik. Virginia tehát maga buktatja meg magát. Czelt tűz ki maga elé, de attól minden öntudatossága daczára eltéríti a szenvedély, eltéríti szive. És miért ne lehetne ez aljas nőnek szíve? Még Tartuffe is itt-ott rokonszenvet kelt: hát még lady Tartuffe, a ki nő, még pedig szép nő, s a ki előbbi bűnét siratja . . . A női rossz jellem sokszor nemesebb, mint a férfi rossz jellem; ha önmaga rossz is: a természet fölruházza egy-egy enyhítő vonással (a szépség bájai, gyöngédebb kedély). Lady Tartuffe a mellett, hogy számító, tud szeretni is; e kettő nem fér meg együtt s azért vall kudarcot — kell-e ennél természetesebb következés?

Ime röviden a dráma cselekvénye; azt hiszem 5 felvonás számára elég momentumot szolgáltatató cselekvény.

Hát a bonyodalom?

Ez szintén jelentékeny s annyival érdekfeszítőbb, a mennyiben a szerző szándékosan megnehezítette föladatát, a bonyodalom kifejtését az által, hogy Jeanne gyanúsításában a való-

színűség ellene vall, a drámai kérdőjel egyre nagyobbodik, míg a 4. felvonásban a néző irány nélkül áll és a legkomolyabb összeütközéstől tart.

És mily gyönyörű itt a megfejtés!

Az érdekelt fél, Jeanne naiv, ártatlan természetű a válságos helyzetben kulcsot ad a kínos kérdés megoldásához.

Hanem hát jaj annak a drámaírónak, kiről tudjuk, hogy írói hírnevét nem a dráma terén szerezte.

A regényíró Sand „Villemer marquis“-ja sem képes honpolgári jogot kivívni — nem a színpadon (ott már meghonosult), hanem a kritika előtt.

Szintígy Girardin asszony „Lady Tартuffe“-je sem.

Vádolják, hogy fejlődése nagyon is regényyszerű, túl van terhelve mindenfélével.

Talán az támogatná e vádat, hogy a drámában sok az elbe-zélő elem?!... A mintadramákban milyen hosszú beszédeket hallunk sokszor, azért még sem panaszkodunk drámaiatlanságról. Mert a leghosszabb beszéd is drámaiává válhat a helyzet által. És ilyenek „Lady Tартuffe“ hosszú elbeszélései is. A színpadi és nézőtéri hallgatók szeme rajta függ az elbeszélőn, keblük izgatottan hullámszik. Épen e hosszú beszédeknél tapsolt leginkább a közönség színészeinknek.

Lehet-e rossz compositiója a darabnak, melynél az érdekeltség felvonásról felvonásra növekszik? A mi pedig technikáját illeti, ennek igazolására szolgáljon pl. egyik epizód ügyes

beszövése. De Renneville szerelmi viszonyáról Virginia nem hosszú elbeszélés által értesül, hanem egész véletlenül, a legfrappánsabb hatással. Renneville ugyanis a háttal ülő V.-t nem ismerve, építészével a lakást nézi, ezt bírálgatva a kényelemre, családiasságra, ebből aztán egész nyugodtan (Virginia is nyugodtan?) következő családi életére tér át s ez alkalommal igénytelen rövidséggel mondja el az építésznek — és tudtán kívül Virginiának — az előzményeket.

Egészen más az, a mi e mű menetét lassítja, kitérésekkel terheli. Ez a darab már nem a régi Scribe-Bayard-Dumanoir-féle egyszerű drámák közül való, melyeknél az író drámai hatásnál egyébire nem törekedett. Itt a szereplők sokszor egész tárczahasábokat mondanak el, sőt egész jelenetek irányeszmék közbeszurásával vannak okadatolva. Az új társadalmi dráma modora ez: a drámába hirlapi hasábokat toldani, a színpadot irányeszmék szószékeül használni.

Ha van színész, ki ez eszmék nagy műveltséget igénylő tolmácsolására képes, akkor a darab ama túlterhelt helyei sem tűnnek fel hosszadalmasnak.

Már pedig színpadunk éppen e nemben legerősebb jelenleg. Színpadi tárczaczikkezőink élén Prielle Kornélia áll. A mondatrészt, szót, szótagot*) mindig annyira ki tudja emelni, hogy az eszme súlypontját képező szó-, avagy szótagra hangsúlyozása által a néző époly figyel-

*) Sőt hangzót! Azt mondja, hogy: gondolat-tól.

mes lesz, mint midőn nyomtatásban egyes jellemző szavak ritkított betűkkel válnak ki a szövegből. Példaképen: „Midőn tegnap reggel elindultam agg szegényeim látogatására“ ezt, hogy „agg szegények“ kissé megnyomja — de világért sem valami képmutató kenetteljességgel. Mindjárt tudjuk, hogy e két szónak rendeltetése van. És íme Des Tourbières csakhamar él az alkalommal, midőn gúnyosan mondja: „— alig hinném, hogy azok az aggok szegények és hogy az ön szegényei aggok . . .“ Itt tehát Prielle Kornélia mintegy láthatóvá teszi azt a láncz-szemet, melybe a dialog következő láncz-szeme beléillesztetik.

Ő a finom részletezés színésznője. Egy pillanatig sem szünetel. Des Tourbières leczkézésekor csendesesen ül, karjait átkulcsolva, arczán finom árnyalata van a gúnyos közönynek s szórakozottan néz maga elé, inkább hiúság foglalja el, a mennyiben egyik keze hüvelykujjával a szomszéd ujjakon gépiesen tolongálja hátra felé a körömbőrt. — (Ézt a szerepében előirt mozzanatot a felvonás elejéről ide tette.) De nézzük általános felfogását. Kifogásolják nála, hogy nem eléggé gonosz. De hiszen ez az alak nem is olyan értelemben vett gonosz, mint pl. lady Macbeth, Goneril avagy lady Marwood (Miss Sara Sampson). A modern dráma jelleme nem is tűnhet fel annyira gonosznak, mint az idealis drámáé. Korunkban az ember uralkodik érzelmein s válságos avagy diadalmas körülmények közepette — egyaránt tartózkodással, enyhébb hangon ad azoknak kifejezést.

Lady Tartuffe-öt akárhány kitűnő tragikai

jellemszínész, ki esetleg szalonszerepekben nehézkes szokott lenni, elejtené: mert a szenvedély telje e mindenkép modern alaktól idegen. Itt az u. n. szürke színezés jogosult. Épen ezért való e szerep művésznőknak. Ő már hangjánál, gyöngéd szervezeténél fogva sem alkalmas erőteljes alakokra. Szenvedélye nem tomboló, kárörvendésében nem kaczag, nem habotáz: hanem azért szárazas, odavetett hanghordozásában, mérész arczélében, a nyugodtnézésü, de lappangó tűzű szemekben és a finom, ironicus mosolyban, mely legtöbbször a szájszegletek csekély félrehúzásával van jelölve, meg van a démoniség sejtelme és bűbája. A legclassikaibb tragoedának, Rachelnek, ki más modernebb (pl. Molièrei) szerepekben nem volt otthonos, Lady Tartuffe azért sikerült, mert „a jellem gyűlöletességét annyi természetességgel és öntudatlan módon tüntette föl, hogy szinte kétlettük, mikép ez a nő csakugyan oly gyűlöletes-e. Képmutatásában került a túlzást és a kegyetlen irónia nála nem volt kelleténél sem hidegebb, sem kegyetlenebb, mint a hogy ez az efféle asszony természetéből következhetik“ . . . (Lewes). E jellemzés tökéletesen talál Prielle asszony alakítására is. Mint egy fönnebbi mozzanatánál már érintettem, I. T. képmutatása mellett nem akart tüntetni. Annyi jósággal mondja ő el Jeannera vonatkozó rágalmait, gyanúsításait; („Igazán örülök, hogy férjhez megy, legalább valahára vége szakad annak a sok mendemondának“ . . .) olyan futólag, egykedvűen mentegeti magát Des Tourbières előtt, a ki képmutatását szemére hányja; olyan igénytelenül ejti el a szavakat,

mikkel a tábornagyot csitítás helyett ingerli rokonai ellen: hogy Jago színésze sokat tanulhat ott e kimért, lappangó-czélzatu játékból.

Még akkor is, midőn Des Tourbières arra, hogy a tábornagyot ujabban esténként nőrokonai látogatják, azt jegyzi meg, hogy: „hja szerencsétlenség“ . . . Virginia hirtelen bizalmatlannúl, gyanakodva kérdi; „miért szerencsétlenség?“ — e gyanakvás óvatos, s az arcz csakhamar nyugodt kifejezést vált.

Kitűnően sikerült P. K.-nak a csábitó, a szirén. Hogyne?! Hiszen Leonorája (Delila), Corája épen azért mesteri alkotások. Még csak itt tűnik ki igazán finom mérséklete és nem fogadhatjuk el azt a véleményt („Föv. L.“), mely több hevességet látott szükségesnek. P. K. itt is azon látszólag száraz, igénytelenül odavetett szavakkal imponál, a milyenekkel Sarah Bernhardt büvöli el a nézőt. Az V. felv. légyott alkalmával egyszerűen leül, ölébe teszi kezeit, és oldalt néz Hectorra. Nézi őt folyton, nyugodtan maradva, csak néha emeli föl összefogott kezeit. Bizonyos monoton alaphangon szól, de szól folytonosan; e hang azután nyöszörgővé válik, halkul, koronként meg-megáll lázas szüneteket tartva, aztán még halkabban folytatja beszédét . . . Ellenvetheti valaki, hogy hát P. K. őszintébb, naivabb pillanatokban sem mindig jó tűzbe. Itt is egészen rendén jár el, midőn kerülí a zajosabb kitöréseket. Az erélyes, számító Virginia sokkal büszkébb, hogysen némi feszességgel, megdöbbenő tartózkodással, kézmozdulatok nélkül ne mondaná el ideáljának, hogy ő az egyetlen, a kit szeret, ki őt meg-

nemesítette stb. . . . Nem szavalhatja páthosszal s csak mintegy mellékesen említi: „az erény nem sajátom“ . . . Másutt van az, a hol az ő Virginiájának természete elemies érzelmekben tör ki. Ugyanis egyedül ott, a hol e síma, rafinált lényben önkénytelenül a nemesebb természet, őszinte megilletődés kerekedik felül. Itt tünteti föl a költő ama célzatát: Virginia enyhítő vonását, hogy szeret. Minő sugárzó tekintettel néz ég felé, csendes elfogódással mondva: „Oh, Hector, mi boldogító szép érzés a szerelem!“ . . . És valahányszor a végzetes bokkrétára, bűne ez emlékeztetőjére Des Tourbières célzást tesz, pillanatra elveszti önuralmát, összeborzad, mintha álomból rettenne föl. Szinte megszánjuk, midőn a hidegen odavetett szavak után: „az erény nem sajátom“ keserűen mondja: „Az erény nem valóm, csak eszményem. Hibám-e, ha eszményem szép, természetem nyomorúlt? Bűn-e, ha arra vagyunk kárhóztatva, hogy az iszaból (két kezével mintegy mutatja) tekintsünk föl az égbe?!“ . . . Szinte megnyer bennünket a maga részére és jelen mivoltában kikerülhetlenséget, sőt némi jogosságot látunk, úgy, hogy hamarjában a belépő Clairmont grófnő ellen, ki megszegyeníti, érzünk ellenszenvet. De ekkor csakhamar megkönnyebbülünk azáltal, hogy Virginia maga is megkönnyebbül Prielle Kornélia, miután előbb fuldokolt és ájultozott, ellenfele beléptekor visszanyeri hidegségét és azután váratlanul üde hangon, nyugodt, elegáns hetykeséggel veti oda a grófnénak: „Ne legyen olyan büszke asszonyom. Rólam azt mondja a világ, hogy kedvesem van;

önről is azt mondja, pedig nincs!“ . . . és ezzel hirtelen távozik, magával vive nehéz érzésünket, melylyel a közelgő tragikai válságra készültünk.

Ahogy P. K. ez egy szót „nincs“ hangsúlyozza (nincses . . .) abban oly gúnyos, javíthatatlan frivolság van, mely megnyugtatta a nézőt, hogy lady Tartuffe maga könnyített helyzetén és többé nem törődünk vele.

Revil hercegnő.

— A hol unatkoznak. Vigj. 3 felv. Irta Pailleron. —

A néhai bécsi Stadttheater (mely leégett) személyzete Laube vezetése alatt Budapesten vendégszerezelve, előadta Pailleron szellemdús mondásokban bővelkedő, de alapjában szegény cselekményű vigjátékát. Ez előadásból hiányzott az a genialisan kigondolt alakja a darabnak, a ki ennek folyamán leginkább unatkozik és a ki fölött mi legkevésbé unatkozunk.

Ki ő? Nem nehéz kitalálni.

Képzeljék olvasóim, mintha Revil hercegnőt úgy ismerték volna először, mint a hogy a Stadttheater szinpadán görnyedten idestova tőtyög — ha ugyan nem ül, lábaival vánkosát igazgatva — fején borzadalmas reggeli fejkötővel, homlokán körös-körül fehér kecskeszőr-vuklikkal, felvont szemöldekkel, alattuk az örökösen jámbor kedélyességgel pislogó szemekkel, hüvelykujjait egymás körül forgatva. Tehát képzeljék, mintha jó darabig ezt a kotkodácsoló

anyókat tartották volna a párisi hercegnőnek, míg egyszer csak elszörnyedve rájuk támad Pail-
leron ur: „Mon Dieu? hogyan tévedhettek any-
nyira? Oda nézzenek, az az igazi Revil hercegnő!
— és rámutat egy halvány lilaszín selyemru-
hás sugár kis alakra, a mint befelé lebeg köny-
nyedén székbe veti magát és szürcsölgeti kávé-
ját... Ennek is van fejkötője, de legkevésbé
sem borzadalmas és nem a czúg elleni védő-
készülék; finom fodrai közül bátran nyomul elő
a nem annyira ősznek, mint inkább erősen pú-
derozottnak mondható haj, kecses toupéba föl-
fésülve, rokokós, csinált szürkéségével graciaióz
ellentétet képezvén a finom ívű fekete szemöl-
dőkökkal, melyeknek különböző állásait még
mindig ifjúi szenvedély igazgatja; e mellett bi-
zonyítanak az érzés, humor, akarat élénk szí-
neiben játszadozó sötétes pupillák, melyek ré-
szére a márványmintázatú, Eugenia-orra csipte-
tett aranyfoglatatú czvikker inkább tetszetős
keretül, semmint szükségpótlékül szolgál. A ró-
zsás pír az arczon meg éppen elmaradhatatlan
a mellett a hang mellett, mely ma is oly
enyelgő hullámocskákban tudja körülhizelegni
füleinket, hogy a legujonzabb primadonna naiva
is megirigyelhetné.

De már most képzeljék megfordítva: azaz,
hogy egy ideig ezt a ninon de l'enclos-i alakot
tartották Revil hercegnőnek, míg aztán nagy
dérduzzal rájuk ront a Stadttheaterbeli Paille-
ron: „Hohó, nem ez a Revil hercegnő!“ — és
rámutatva a fönnebb leírt Iffland korabeli grosz-
mutterra, ránk parancsolna, hogy ennek csókol-
junk kezét. Brr!... Erre még álomban sem

lenne jó gondolni. Szerencse is, hogy nincs így, mert a jámboran pislogó groszmutter csak egy estén át kísértett bennünket rémkép gyanánt és a rettenetes álomból fölébredve, újra Ninon de L'Enclost látjuk mosolyogni.

Feledjük is el a kulcsárasszony-grószmuttert. Azaz mégis, mielőtt elfelednők, hasonlítgassuk egy kicsit össze a kettőt. Hát mindig csak az egész gyöngysort bámuljuk, külön az egyes szemeket sohasem?! . . . Pedig eddig mindig csak az egészben gyönyörködtünk; hanem hát most, mikor egyszer elénk adtak egy fonalat, melyre egy pár szem hamis kaláris volt fűzve, mindjárt eszünkbe jutott a másik gyöngysor minden legapróbb szeme.

Lám ilyen mérhetetlen haszna van éppen az aránytalan összehasonlításoknak: figyelmünk az apróbb érdekességeket is elemezi és élvezi!

Hát az igaz gyöngysor szemeiből egy sincs ezen a hamis gyöngysoron! . . . Láttuk ezt mindjárt eleinte, mikor a vuklis anyóka legelőször szólalt meg szörnyű fejkötője alól; már az első gyöngyszem élettelen, fény- és játéknélküli volt. És eszünkbe jutott Ninon de L'Enclos, a mint Raymondné bemutatása alkalmával a Toqueville és Joubertből idézgető menyecskeitől kelleetlenül, blazirt gúnynyal fordult el . . . Vagy később, mikor unokaöccse, Roger mentegetődzik, hogy keleti útjában „oly részletekkel“, mint a nők nem foglalkozott, meglepetve kedves komikai megütközéssel mondja neki: „Részletekkel!“ (az utolsó e-t föl-le énekelve).

A pislogó és somolygó grószmutternél már itt az első gyöngyszemekből is hiányzott a hu-

mor, irónia tündöklő játéka. Azután még inkább hiányzott s csak annál több alkalmat adott arra, hogy minden szavánál eszünkbe jusson — sohaj kíséretében, — hogy valjon az a másik, hogy is mondta csak! Mert hiszen beszélt, trécselt eleget ez az ifflandi anyóka, mókázott és tréfás is akart lenni — de hát az olyan légynek sem ártó tréfásság volt és legkevésbé sem szolgált a szeretetreméltó csipősség szeretetreméltó álarczául. Mert éppen ehhez az álarczos játékhoz ért nagyon az a másik Revil herczegnő.

Mikor anyja vádolja Rogert, hogy leveleiben költőies kitételeket használt, a gonosz nagy-néni a legkomolyabb czélzattal mondja erre: „Igen — leveleid csaknem mulattatók voltak“ A mama persze mellőzi a sajátképeni czélzást, de a néző azonnal észreveszi, hogy a gyöngyszem rózsás tűzében pillanatra szúrós irónia zöld színe csillant föl. A kék harisnyás miss, a pápaszemes Lucy — a kit ki nem állhat — még kevésbé veheti magára a czélzást, olyan ártatlan jósággal mondja neki, bosszúságát, fitymálását csakis az utolsó szó utolsó hangzójában perczegtetve kissé: „Ugyan mondja csak édesem, miért teszi föl ezt a csunya szemüveget?“ (szemüvegeett).

Szegény grószmutter! Azaz, hogy mégsem olyan szegény, mint a Ninon de L'Enclos nagy-néni, a ki nem szundikál az unalmas felolvasások alatt, hanem arisztokratikus türelemmel és derűltséggel adja meg magát a sok ostobaságnak. Csak nagy ritkán árulja el magát körüljáró tekintetében az együgyűség bizonyos neme által, mely a szellemes embernek csupán olyan

kor sajátja, mikor ránézve érdektelen dolgokat kénytelen robotban meghallgatni. Ilyenkor látjuk, mennyire unatkozik és sajnáljuk szegénykét. De ki sajnálta volna a szundikáló anyókat, hogy magát elunta? Volt-e neki joga unatkozni, neki, a ki senkit sem mulattatott és a Pailleton által rábizott elménczségeket mind a kullisszák között felejtette? Nem! Ez a mámi nem nevetteget meg, csak kinevettük — kivált mikor még azt sem átallotta mondani: „En magam körül mindig csak szép és mulatságos fiatal embereket szeretnék látni; még pedig a legszebbeket s a legfiatalabbakat“ . . . Oh csöpögő jámborság, a hogy szegény ezt mondja és végül magának még helyeslőleg int fejével, mintha most mondta volna az igazit! Ugyan Revil nagysám, mondja csak ön ugyanezt! Hallják, hogyan mondja? Bevezetésül nagyot lélekzett, olyan formán, mint a kit éppen egy friss ital fölűdített, aztán derült, bájos kényelemérzettel mondta el az első szakaszt, azt pedig, hogy: „a legszebbeket s a legfiatalabbakat“ — víg akaratossággal . . . Hja, de hát nem is öreg ez az „öreg herczegnő“ — csak annak tartják a darabban, mivel nagynéni; de ő maga is tudja magáról, hogy kedélye, szelleme örök ifjú olimpusi láng. Azért mondja ő öszülő hajjal is czvikkerébe mondogatva szavait, azokat mintegy maga is éldelve, bohókásan: „Csak egy dolog van, a mit soha meg nem ununk: „A szerelem — szerelem — a szerelem! . . . *) Szóval az a

*) Mily semmit mondóan ejté ki e három szót madame Montaland, a párisi Revil herczegnő! Kővér kezével, mint zászlócskával gesztikulált a levegőben.

mámi ennek a Ninon de L'Enclosnak öreganyja lehetne.

Hanem azért bármilyen pezsegve gyöngyözik is különben ennek az ifjú „öreg“ hercegnőnek a kedélye: ha kell, tud ő gyöngéd, mély érzésű, sőt ha kell, szigorú is tud lenni.

Ő nemcsak elménczkedő, unatkozó asszonyka, hanem egyuttal arisztokrata — ő Revil hercegnő!

(Na itt, a hercegségnél lévén, végleg nyugalmazhatjuk a grószmuttert).

Mert pl. szereti ő nagyon unokahugát, a kis Viviers Suzannet, és mikor ezt gyámja, a grófnő annyira megsérti, odavonja magához, czirógatja, mint egy kis galambot, és szelid szemrehányással mondja; „Na hát mi szükség volt ezt a nyulat a bokorból kiugratnod?!...“ De azért, mikor egyszer látja, hogy a kis galamb levelet dugdos el, szigoruan kérdőre vonja, mint valami iskolás gyermeket: „Mi van nálad?... Es épp oly szigoruan (no de olyan nem-rideg szigoruan!) küldi szobájába. És ekkor a fölfedezés egész komolylyá, eszélyesen aggódóvá teszi.

Hja: igazgyöngy-sor!

Játszik szelid, csábos, behizelgő színeket, de ha rákerül: szilárd, nem törik el...

És a másik gyöngysor?

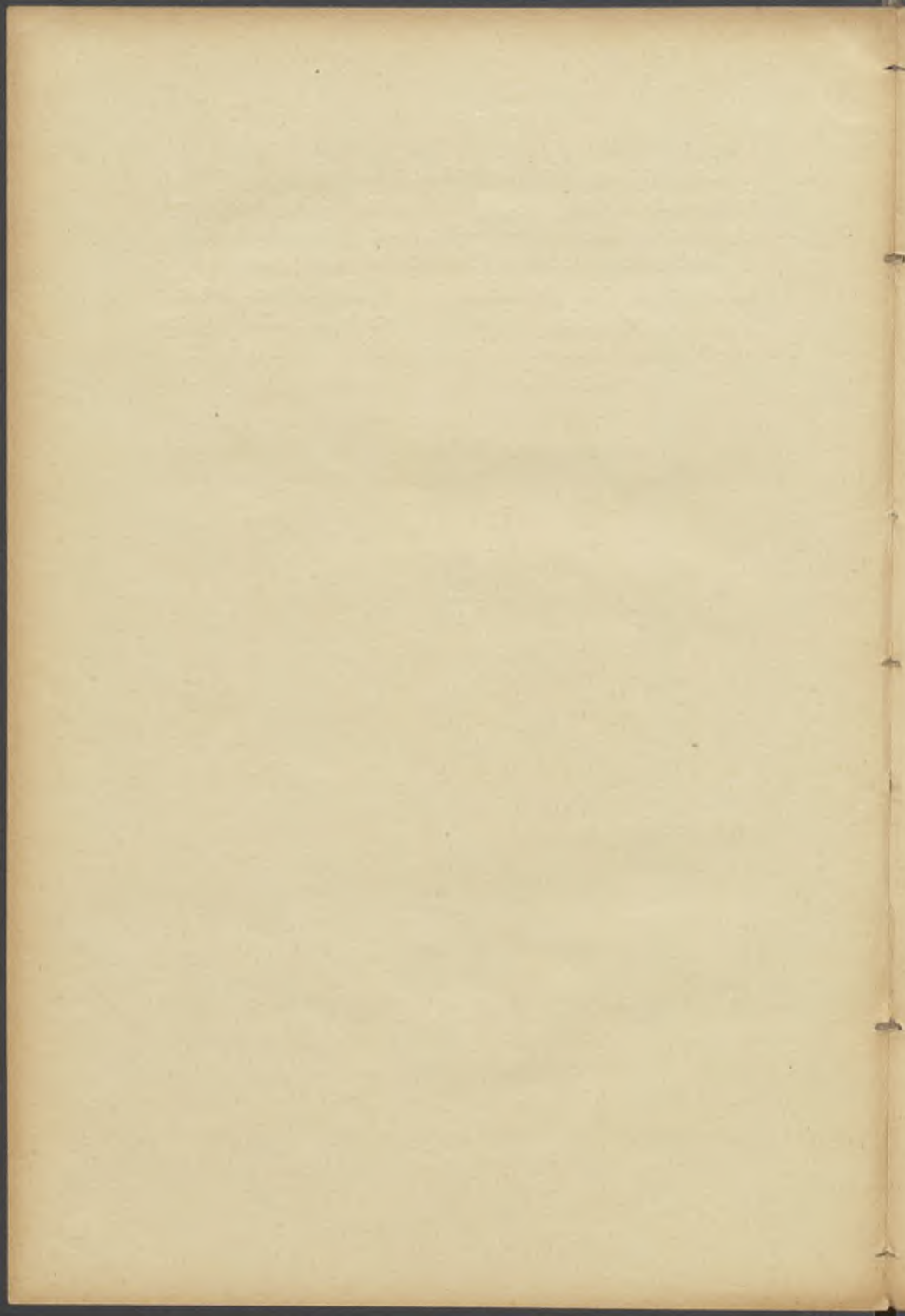
Annak a szemei olyan egyszínűek, a milyenre éppen befestették, és ha rákerül, vagy öszszelapulnak, vagy eltörnek.

Némely névnek végzete van!...

Én nem tudom, de mikor megláttam a német színlapon, hogy: Herzogin von Revil — Fräulein Galster — — a tulajdonos ismerése nélkül is bizalmatlan lettem e név iránt.

Meg vagyok győződve, hogy Pailleron, a nélkül, hogy tudná ki az, — kellemesebb sejtelemmel olvasná a színlapon ezt: Revil herczegnő — Prielle Kornélia.

Gógánfay grófnő.

(«Ida.» Vigjáték 5 felvonásban. Irta Rákosi Jenő).

Malóban sajnálatraméltó dolog, ha a két te-remtő művész: az író és a színész közül az előbbi alatta marad az utóbbinak. Mert ha a dráma jó, de a színész rossz, az nem baj, mivel a dráma megmarad. Ámde ha a dráma rossz és csak a színész jó: az előbbi az utóbbit is magával rántja a feledés tengerébe.

Ilyen fölemelő bukás sorsára jutott Rákosi új darabjának egy szerepe, a melyet Prielle Kornélia művészete tartott egy darabig a víz fölött; ha ő nincs: az öreg Gógánfay grófné már az első este menthetlenül alámerült volna. És lelkünk mélyéből sajnáljuk a tisztos öregmama grófnőt — a ki Prielle művészi szellemében megfürödve olyan ifjává születik, mint a mesék öreg vénasszonyai, kik a csudatévő vízbe ugorva tündérszépekké változnak.

Mert már ahhoz hozzá vagyunk szokva, hogy öregasszony-szerepeket a naiv, soubrette, hősi,

vagy más efajta fiatal szerepektől fájdalommal búcsút vett érdemes hadastyánnők adják keserű kényszerűséggel. Hogy ezeknek ambíciója ritkán az, hogy öreg szerepeikben jók, hanem hogy most is szépek legyenek, az természetes. Ezért hát nem is adnak többet, mint csupán magukat: t. i. öregeket.

Néhány éve a nemzeti színházból Delila, Cora, Julia, Riz asszony, lady Tartuffe éltök diszében, teljében egymásután eltűntek és egyszerre ugyanazon ifjúi friss hangjukkal, mozdulataikkal, rugalmas szellemökkel csakis tisztos öregek képében üdvözölhetjük őket újra.

Prielle Kornélia úgy tréfálja meg a szereposztást, hogy a közönséget ujabban az öregmama-szerepek kezdik érdekelni. Az öregmamák a primadonnák a darabban. Most akkor néz a közönség nagyfigyelve és akkor tapsol, mikor más körülmények között letették a gukkert és nagyot ásítottunk: t. i. a mikor az öregmama a karosszékba ül és egy-egy félórára lekötelez bennünket.

Pedig ne higgye senki, mintha Prielle Kornélia nagymamáit elixir-szerekkel iparkodnának ifjabb kort hazudni megjelenésükben és mozdulataikban. Ez az öreg grófné épen nem szégyenli az ősz haját, a melyet elválasztva középen szerényen lesimít! arcza is halavány, hervatag. De még mozdulataiban, modorában sem erőlködik fiatalabb lenni. Nem! Ököltre szorítja kezét és úgy egész öklével argumentál, öregesen, a régi jó időkről — ő, a ki ha pl. holnapra Delilát adnák, egy csábító pillantásával, vagy legföljebb az ujjahegyével fordítaná ki a szívek sar-

kait helyükből. Egy dolog azonban mindig megvigasztalja a nézőt és tanulmányozót a miatt, hogy bizonyos szakmában Priellet ujabban nem igen van alkalma élvezni: ez az, hogy ő bármely szakmabeli szerepében egyformán gyönyörködtet, ugyanazon bájjal, ugyanazon tanulságokkal, ugyanazon gondos és szellemesen kitervelt munkássággal. Minden szerepében az az alapelv látszik jelentkezni: kiindulás a részletekből, a szerepet megtanulni aprójáig s a legcsekélyebb részletet is külön, gondos munka tárgyává tenni. Nem ismerem Prielle tanulási módját, de nem hiszem, hogy ez nála másképp lehetne. Hogy lehetne különben, hogy annyi egymáshoz hasonlító alaphangú szerepben mozzanatról-mozzanatra ujszerű érdekeltséget kelt maga iránt? Mai szerepe pl. egészen az öreg Villemmer marquisné, Revil hercegnő alakjaira emlékeztető egyéniség, csakhogy ő még ezeknél is öregebbé tette. Az öreg grófné hasonlóképen már eleve részt vesz a dráma megindulásában, midőn Öreglaki grófnak tanácsolja, hogy vegye el az árván maradt Idát; az öreg grófné a főnebbiekhez hasonlóan magára vállalja mintegy a felelősséget és végül is ő rántja ki Idát és férjét meg a többieket a válságok útvesztőjéből. Hogy ez az alak nagyrészt másolat és nem az író tehetségében megfogamzott eredeti költői egyéniség, mutatja a durva eltérés a mintáktól. Ott mindenütt finomság, egyöntetűség: itt egy darab Villemerné, egy darab Revilné, de azután az író által történt kiegészítés ropant lerí a francia mintákról összetákolt töredékekről. A mi azoknál elménczség, itt sok he-

lyütt hosszadalmas bölcselkedés, ujságírói iránymondásokkal telítve. A házasságközvetítői közbenjárás meg épen olyas valami, a mire a főnnebbi marquis- és herczeghölgyek alig vállalkoztak volna.

Ilyen reminiszccenciákból áll Prielle szerepe; de azért ha az író másolt: ő nem volt sem marquisnő, sem herczegnő, a mi pedig részére kényelmesebb lehetett volna; Prielle Kornélia az volt, a mi Rákosinak kevésbé sikerült: özv. Gógánfay grófné. Nem maskarázott, nem volt a fölismerhetetlenségig elváltozott. Ugyan az a szavalat, előkelő modor, mindenki ráismerhetett: ez Prielle Kornélia. De nem is abban áll a színészi alakítás, hogy egészen mást lássunk, csak másfélét. A színésznek csak egy érzelme van, mert csak egy ember. Ez az érzelem maradhat mindig ugyanaz, csak merevség változatlansága ne legyen, — hanem alkalmazkodó. Innen van, hogy mi látjuk, halljuk Priellet, mielőtt még a színpadra lépett volna; tudjuk, hogy ő kezdi szerepét, ámde hogyan fogja folytatni, azt hiába számítgatjuk. Mert ő nemcsak routine-nal dolgozik, hanem képzelmével, a mely minden új mozzanatnál szakít előbbi sikeres fogásaival és újakat alkalmaz. Ez különbözteti meg a tárgyias, részletek szerint dolgozó művészt a pusztá rutinierőtől. Az utóbbi csak azon van, hogy bizonyos általánosan előforduló momentumokban helyt álljon és ügyetlenné ne váljék. A mint pl. vannak fogásai, hogy ügyesen töltsse el idejét bizonyos behatások alatt: megállapodik és azontúl kényelemből mindig ezt a fogást használja. A jelenlegi naivánál pl. már tudjuk, hogy

milyen bambácskán fölhozott szemöldökkel mondja majd el a zárdanövendékek közt szerzett tapasztalatait és hogy hogyan fog fölshikoltani, fuldokolni, siránkozni. Nincs eset, hogy a néző ne tudná előre, hogyan fogad majd pl. Ida személyesítője (Helvei Laura) valamely rossz hírt. Előre tudjuk már, hogy mikor pl. leendő fogadott leányát ennek apja, az ő férje, bemutatja, Ida kettőt oldalt fog lépni, előre fog fordulni a közönséghez, szívéhez kap, ajkába harap, nagy savanyuan fölnéz és ezek után a ceremóniák után férjéhez és a kisasszonykához fordul. Szinte csudálkozunk ilyenkor, hogy ezek miért nem kérdik meg tőle, hogy vajjon mi baja?

Prielle Kornélia nem ilyen rutinier.

Neki is csak egy öröme, haragja, humora, jósága van, a Prielle Kornéliáé, de valamint egy ember az életben nem fog mindig egyféle-kép örülni, haragudni, sat., úgy ő is minden momentum alkalmával másféle mennyiségét, természetét, árnyalatát adja érzelmeinek. Hányszor láttuk már őt pl. élezni s ebből átesapni más hangulatba, és mégis ma, egy múló becsü szerepben, oly dialog-játékot adott, a minőt legnagyobb szerepeiben sem adott eddig. Nem hallgatja ő mindig egyféleképen a vele beszélőnek beszédét. Az elébb még fagyos, arisztokratikus iróniával élezelt Öreglakyval szemben, midőn ez előadja, hogy leánya van, a kit eddig elhanyagolt, és izgatottságában elakad a szava: Prielle a beszéd alatt észrevétlenül lesz nyugodttá, figyelővé, sőt kissé meghatottá. Tudjuk, hogy most ő lesz a tanácsadója Ö.-nak. Arisz-

tokratikus fölény és józanság van még megindulásában is és higgadtan, de a helyzet ünnepelességét rendkívül fölhangolólólag halkán kérdi egy kegyes, de gracieuse szempislantással: „Látta már a leányt? . . .“ Hanem azért még mindig birói fensőbbiséggel dül karszékébe. Mikor aztán Ő. azt mondja, hogy leányának anyát keres, hirtelen előre hajol, odafordulva és a legnaivabb örömmel, kedvesen kérdi: „Ön házasodni készül? . . .“ Ebben a pár momentumban Prielle egy fajképet ad, egészen újat, ő, a ki már anynyit adott: egy előkelő, eszes, szellemi felsőbbségű, nem épen megközelíthető, de mély jóságú nőt.

Szintigy ismerjük már Prielle elragadó iróniáját, melynek varázsa a nőiesség, frissítő, villanyos hatása pedig a tettettet szándéknélküliség, a melylyel annak kifejezést ad. S ez mégis mindig új és változatos. „Menjen, kedves barátnóm, igaza van“, — mondja szinleg leereszkedő jószággal — „mert meg talál hűlni a leves . . .“ Az utolsó szót azonban már úgy megnyomja, mintha azt mondaná: jobb is lesz, ha megeszed a levesedet, mintha itt vagy a nyakamon. Vagy mikor arra a kérdésére, hogy minő anyát óhajt Öreglaky a leánya számára, ez azt mondja: „No, ne legyen se éppen testvérje, se öreganyja a leányomnak“ — Prielle nagy komolyan, igazat adó fejbólintásokkal hallgatja végig Ő.-t és midőn ez elhallgat, akkor vonulnak szét mosolyra a szájszögletei, nevetését akarja elfojtani, illetőleg tetteti, mintha elfojtaná, zavarba hozva hallgatóját, végre folytonos finom nevetgérezés közt derekával körben ingva a nevetéstől, mondja

zajtalan öniróniával: „E szerint én már ki vagyok hagyva a számításból.“ — Az ember tudja, hogy a finom, diskréten szűrő fullánkocska büntetés Ö.-ra nézve, hogy miért szólta úgy el magát; hanem csupa tréfásság és derültség ám ez a büntetés, a melynek kómikuma végig hullámzott a nézőtéren. (Prielle mondásai általában ily hatással vannak víg szerepeiben; az ő beszédei megannyi humorisztikus fölolvadások, őt magát teszik központtá.)

Még más árnyalatokban mutatja be iróniáját az utolsó fölvonásban, midőn Ö. leányát, a kit unokája, Andor, elbolondított, kémleli, szive baját ügyesen kifürkészi. Már itt fölcillámlik mély részvéte a leányka iránt; de azért olyan teketória nélkül bánik el vele, mint az orvos a betegséget affektáló gyermekkel; nagy komolysággal tudakolja baját s ugyanúgy anyai jósággal tanácsolja a kicsinek, hogy írja ki a szakácskönyvből a czitromfölfűjt receptjét. Iróniája itt játszi parodizálás, a melyet Andor gróf megjelentével mintha kettévágnának. A művésznek ebben a rövid jelenetben érezteti a válságok eldültének pillanatát. Egyszerre magába száll és ebben a mozzanatban tárja föl egész közvetlenséggel alakja jellemében az eddig nyugodt nőt. Itt már ő is küzködik, nemcsak kritizál, — minden tőle függ. Megáll, lelóggó, összetett kezekkel Andor előtt és rövid, lakonikus szavakban parancsolja neki, hogy nőül kell vennie a kis leányt. Andor egészen megvan rökönyödve e katonás ukáz által és kész mindenre. Priellenek ez a föllépése szinte elfogadhatóvá teszi a darabnak azt az abszurdumát, hogy Andor azt a

leányt, a kit eddig semmibe sem vett, ily hirtelen feleségévé akarja tenni. Ebből a parancsoló, kemény hangból aztán Prielle megint olyan mesteri átmenetet csinál a gyöngéd elfogódásba, mint a mit fönnebb említettünk az első fölvonásban. Kettős szeretet szól szavaiból: szeretete unokája, Andor, és részvéte a leány iránt; az ily közvetlenséggel mondott óhaj megint elfogadhatóbbá teszi azt, hogy Andor egyszerre halálosan belészeret a kis leányba. Ez a kettős szeretet mint két ölelő kar nyúlt ki ez egyszerű szavakból: „Hozd őt haza!“ — és oly melegen járta át a közönséget, hogy tombolva hívta vissza a könyvek közt távozó nagymamát.

Fölréneke-e ezek a művészi összetettséggű könyvek ama siránkozással, melyért a közönség a kis leányt is kitapsolta nyílt jelenés közben? Jó közönség, — ha tudnád, mennyi művészi becse van a siránkozásnak és ama könyveknek! Amabban egy paszsziv érzés, emebben kettősen jellemzett érzélem, egész történet. És ebben van annak a nyitja, hogy miért primadonna Prielle mellékesebb szerepeiben is. Neki nincsenek érzélem-chablonjai, a miket kényelmesen kritika nélkül akasztana alakjai nyakába: ő minden szerepében előlről kezdi a munkát és árnyalatokat keres. Nála egy érzés, egy lelki sajátság csak egy estén át is számos vonatkozásban jelentkezik: mély, száraz, zárkózott, gyermekes, fenyegető, kómikai, stb. vonatkozásban. Nála a hang egyszersmind hangulat, a mely egyszerre hat látó, halló, tapintó érzékeinkre. Nemcsak ebben a hangban van Prielle hatalma;

még ilyen természeti eszközzel megáldva is nem egy színésznő hamar lejárta magát. Különösen szentimentális és naiv színésznőknek, a kiket épen az állít meg útfokban, hogy csak szép hangjukra bízzák magukat, ajánlatos megfigyelniök Prielle hangbeli művészetét! Ő a hangját nemcsak használja, hanem ha kell, megtagadja. Erőssé, gyöngévé, csengővé, tompává, szinessé, szintelessé teszi, futamokat, enyelgő kis triókat játszik vele, mint a zongorán, vagy monoton beszélgeti. Hangjával fest, zenél, alakot ad, szóval előadása csupán a szóban annyira foglalkoztatja mindenrendű érzékünket, hogy megteremtí a hangulatot, a képet? Szint, hangot és tért képzeltet el velünk. Úgy tetszik, hogy őt hallva környezetet, helyet változtatunk. Rideg palotába lépünk, onnét csipős léghuzamú folyosóra, sötét lakóhelyre, szürke, ködös udvarra, vagy játszi, verőfényes ligetbe . . . Nemcsak Priellenél, hanem minden nagy színésznél úgy van az, hogy igénytelen eszközükben, a szóban dekoratív perspektivális és plasztikai képekkel foglalják el az érzéseket. És erre az eredményre az a teremtői munka viszi a színészt, ha a szóban, a szótagban, sőt a hangzóban is ki tud fejezni valamit. Részére így lesz hálás, kimagasló minden szerep, mely ily aprólékos kidolgozásban sajátja lesz, a mikor is, ha még oly mellékes: megszereti és megszeretteti.

Rákosi gyöngé darabjában a többi szerep hálásabb, vagy legalább nem hálátlanabb: ám előadók vagy csak kevésbé, vagy épen nem tarthatnak számot elismerésre konvencionális fogá-

saikkal. Ezek a routine-nal lejátszott szentimentális, naiv, bonvivant, sat. szerepek elmosódtak az egyszerűen kiegészítő szerep mellett, — miért? Mert ez megvolt teremtvé, ennek előadója egyuttal segédkezet nyújtott a drámaírónak.

Az utóbbi maga is hálásan érzi ezt át, s azért írta a Budapesti Hirlapban (ő rejtőzvéne lapnak — ő — jegyű kritikusa alatt) „Mind az öten egyaránt ragyogtak (?) generalisszimájuk, Prielle Kornélia vezetése alatt . . .“

Való igaz: most ő a magyar színészetnek generalisszimája! . . .

Igaliné.

— „A protekció.“ Vigj. 3 felv. Irta Berczik Á. —

K darabot Csikinek kellett volna megírni. Csiki, ha egy kórságot nevetségessé tesz, minden oldaláról kiforgatja s nem kímél senkit sem. Mosolyognunk kell, ha Berczik, a protekció roppant korszerű témáját oly világításba helyezi, mintha abban a kormány lenne a legártatlanabb. Az is igaz, hogy még nem élünk oly világot, a hol ez a kérdés művészi-
leg megrostáltathatnék. A protekciót legegőbb is ott kellene ostorozni, a honnét kiindúl, a legfelsőbb helyeken. Bercziknek jó komikai ere van. Sajnáltuk e darab néhány jó alakját, milyen pl. a handabandázó Mócsing Fábíán, ki — ha lustasága folytán kiteszik a hivatalból — megvetően mondogatja: Ez a rothadt társadalom!... Berczik kizárólag azokat gúnyolja, kik a protekciót keresik, de nem azokat, akik azt szükségessé és kikerülhetetlenné teszik. Műve így a legfőbb

mértékben népszerűtlen, szolgai jellegű. Valóban hamis tükröt mutogat szerző, midőn miniszteri tanácsosában a rendületlen, hozzáférhetetlen bürokratát magasztalja. Egy-kettő van mindenestre, de a többség! A protekció és nem a képesség teremti a mi bürokracziánkat. Mindenütt ott van a protekció, a hol a tehetségnek kellene érvényesülni. Hogy mégis itt-ott protekció nélkül, nagy tehetsége folytán bejuthat valaki: ennek egyszerű oka az, hogy mégis csak van szükség olyanra, a ki a munkát elvégezze; a dicsőséget persze a protegált prédikátumos, 7—9 ágú sinecurá-sok rakják zsebre.

Berczik művében mulatságos ötletek és durvaságok váltakoznak. Női jellemei nem rokonszenvesek. Külső technikája van, de a személyek jövőse-menése erőszakolt. Sőt van rá eset, hogy az emberek egymás monologjait kihallgatják; holott a monolog csak a közönség által hallható tűnődés.

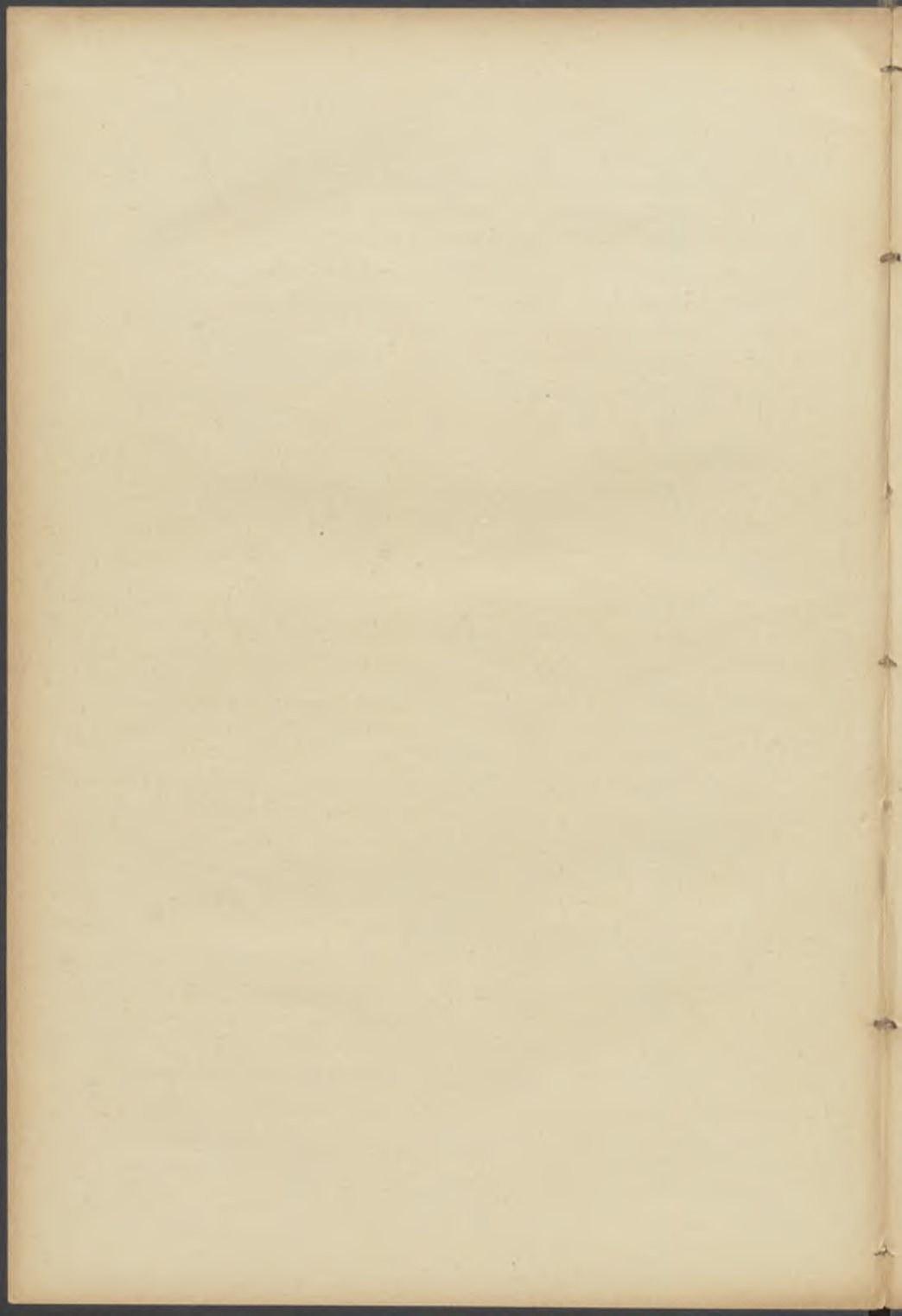
Prielle Kornélia is ilyen mindenütt ott termő pletykás, kotnyeleskedő hölgyet ábrázolt. Ő az alak izetlenségét annyira enyhítette, hogy néhol a hibákat kedvesekké tudta tenni. Pl. mindig érezte, hogy a zavarosban kedvencz Gusztikája iránti jóságból halászgat. E jóság felcsillámlása alkalmasszerűleg többé-kevésbé könnyed, ritkán mély, szinte felületes. De folyton vidor, fürge, gracióz.

Mikor kérdi Gusztitól, hogy miért nincs ott benn a táncsteremben, „mert hiszen nem itt kellene lennie. meg *itt*, meg *itt*: hanem *ott*“ — e helyhatározóknál köröskörül a légbe bökdös,

mintha Gusztikája nem a teremben, hanem egy kis darab papiroson szerepelne.

Nagyon kedves bohóság volt könnyed fenyegetésében, midőn Patakira azt mondja: „jaj, összemorzsolom“ . . . Sokan ezt szószerint véve pathoszszal, vagy parodisztikusan mondanák. Ő félig vidoran, félig neheztelve mondja s az ilyenekben oly kedvesen cseng hangja, mintha hajdani naivszerepeinek echoját hallanók.

Csiky darabjaiban.

Prielle Kornélia és Csiky Gergely!

Ez a két név nagyon egymáshoz forrt 1880 óta, mikor Csiky Gergely első igazi diadalát ünnepelte a „Proletárok“-ban. A „Proletárok“ . . . Fényes este volt az. Még a harmadik előadáson is tombolva hívta a közönség a szerzőt. A magyar társadalmi színmű megteremtőjét üdvözölte akkor a közönség Csikyben. Pedig hát igazán, egész valójában nem születhetett meg akkor a társadalmi színmű, mikor még a magyar társadalom is csak csirádzott. A költő nem rajzolhat olyat, a mi még nincs. Mert ha a társadalom alatt szűkebb körben a magyar szalon-életet értjük, úgy bizony még ma sem beszélhetünk szalon-életről, mely a magyar társadalmi színmű forrása.

No de Csiky nem is a szalon drámaírója.

Őt inkább érdekelte az utcza és azok a szégyenes szobák, hol az emberek hajdani nagyzolásaikért lakoltak.

Fájdalom, ez a magyar társadalom s Csiky ezt rajzolta műveiben, mint előtte senki más. És mint az éleclap rajzolója, nem festéket hasz-

nál, hanem tust: Csiky is irtóztató sarkazmusába mártotta tollát, hogy szín nélkül, fekete árnyképeket rajzoljon. A humor az ő alakjaiban nem a jókedv, hanem a kényszerű gúny szülötte, kinövése az emberi érzésnek, mely nem neki való helyekre van elzárva s ott terem, a mit terem. Mosolygó, Csoma bácsi, Erszényes Miska nevetése mind olyan keserű, a milyent a nagyváros nyomora bír csak fakasztani. Bármily lehangoló is ez a nézőre nézve, de igaz. Ezért volt oly korszakalkotó a „Proletárok“ estéje.

Ez este sikerét Csiky azóta sem bírta fokozni. Ennek lélektani oka Csiky dramaturgiai vénájában rejlik.

Csiky példátlan mestere a drámai expozíciónak. Vegyük csak új darabját, a „Nagymamát“. Ennek első felvonása egy teljesen bevégzett valami. A mester itt abban is új, hogy életnézetével a legidillibb világot kereste föl. Egy leánynevelő-intézet beléletét festi a legvidámabb, a legsugárzóbb színekkel. De a következő felvonásokban megeszappan az érdeklődés. Csiky valamennyi művében legkitünőbb az első felvonás. Hogy erre mennyi gondot fordít, mutatja az, hogy az első felvonásai szertelen hosszúak, 30—40 jelenetből állanak és mégis fokozott érdeket keltenek. Ért ahhoz, hogy egy eseménycsoportból különösen melyik alkalmas arra, hogy a többit mozgásba hozza.

A „Proletárok“ maga Csiky drámaírói pályájának első felvonását, vagyis expozícióját jelenti.

Mert azóta, bár több jeles művet alkotott, mindnél el kellett hogy mondja a „Toldy“ írójával:

„Oh, ha még egy olyat énekelni tudnék!“ ...

Első modern színművében oly gazdag anyagot ölelt fel a költő, hogy előbb-utóbb ki kellett magát írnia.

Nem, ő nem írta ki magát!

Csiky egy költői Janus-fej. Nemcsak a jövőbe néz, hanem a múltba. Midőn a modern élet sáfarkódásain kilegeltette szeméit, az antik világba menekül s ott ugyanoly modernnek érzi magát; csak hogy az eszménynek hódol, a mit modern darabjaiban nem tesz. Én roppant csudálom, hogy „Spartacus“-a oly hamar letűnt a műsorról. Pedig erőnek erejével fönn kellene tartani e költői művet a nemzeti színház repertoirejában. A mit fönebb Csiky exponáló képességéről mondtunk, az e műben rendkívüli hatással érvényesül. A rabszolgavásár lefolyása és következményei, különösen a két első felvonás a legizgatóbbak s a költészet fenségébe folynak észrevétlenül a darab további pályáján. Csiky e művében szívhez szóló lírikus.

Plagizáló hajlamát is tanulmányozhatjuk „Spartacus“-ban. Mert az, hogy a fogoly Spartacus szabad nevére, Justinára, a rabszolgakereskedő ráteszi kezét, az a „Tamás bátya kunyhója“-ból vett motivum. Spartacus = György rabszolga; Justina = Eliz; Sinister, rabszolgakalmár — Harris. Igen ám, de hogy át van eszményítve ez az egyszerű motivum! Azért is, ha még úgy rábizonyítjuk is Csikyre, hogy ezt vagy azt máshonnan vette, ez csak valódi dramairói temperamentuma mellett bizonyít. A drámairó feladata az elévültbe, a nyugvóba lelket önteni, a hanyatló életet újra jelenvalóvá tenni. És

erre mindig jobb, ha a meglevőt használja föl, úgy, hogy teljesen új valamit adjon. Ez a nyitja annak, hogy épp a legjobb drámaírók rendszerint azt szeretik elvenni, a mi nem az övék. No de ezen a körülményen kívül sok más is bizonyítja azt, hogy Csiky legjobb drámaírónk közé tartozik.

A „Proletárok“ első felvonásában, midőn folyton nőtt az érdeklődés az újdonság iránt, a játszó főalak Prielle Kornélia volt, Szederváry Kamilla szerepében. Ez a szélhámos nő, ki meglehetősen drasztikus színekkel van rajzolva. finom, tisztán lelki vonásokkal ecsetelt alakká nőtt a művésznő kezében. Az utókornak fogalma sem lesz Szederváry Kamilla eredeti alkotásáról. Találgatni fogják kómikai, drasztikus ábrázolásokkal, de arra nem jönnek rá, hogy ez ellenszenves alakot valaha a kellem színébe tudta egy művésznő öltöztetni. Tényleg a szerep eredetileg egy kómikának volt szánva. És bizonyára sokat döntött a darab sorsán, hogy Prielle Kornélia játszta.

Csikynek még egy más ellenszenves alakját tette elfogadhatóvá Prielle Kornélia. Szidóniát a „Buborékok“-ban.

A „Buborékok“ Csikynek egyik legegységesebb, satírikus tekintetben is igen sikerült műve. Az egész kritika Prielle alakítását helyezte előtérbe. bár a darab szerint nem egyedül uralkodó és a legkevésbé hálás szerep a Solmaynéé. Biz a közönség sem igen érzi meg, melyik föladat könnyebb, melyik nehezebb. Egy helyen különösen kitűnt ez, midőn művésznőnk játszótársának. Vizvárynak szerzett tapsot. Azt mondja a

nagyzó, fényűző Szidónia papucshős férjének : „Van akaratom — van — van — van ; én nem megyek Pankotára, nem — nem — nem“ Komikailag változtatja ez ismétlést Az első „van“-ból a másodikra mély hangba, a harmadikra megint magas hangba száll föl ; a „nem“-et aztán férjének hátat fordítva ellenkező skálában szavalja. Igen mulatságos, karrikírozott apróság ez. A közönség azonban nem Prielle-t. hanem az ezt utánzó színészt tapsolta. Általában külső sikere ez alaknak nem nagy volt. Hanem a nuance-ok kisebb közönsége nagy derűltséggel kísérte a finom karrikaturát, melyet művésznők Szidóniában ad. Erkölcseleg is síma volt ez alak, mert a színésznő minden jellembeli végletre természetesen tudott átlépni. Így pl. ez üres lelkű házsártos alakban is bizonyos jóságot elfogadhatóvá tudott tenni, leánya iránti felületes meleg érzés csillámlott át néha kedélyén ; ez a felületesség a színpadon sokszor nehezebb az igazi mélységnél. Mesteri volt az ügyvéddel való jelenetben a mozdulatlanság, csendesség és mély alázat alakjában kifejezett tettetése. E meglepő szelídség, a váratlanul türelmes hang rögtön arra enged következtetnünk, mire a darabban szóbeli vonatkozás eddig nem volt, hogy Solmayné már itt azért színlel angyaliságot jó előre az ügyvéd előtt, hogy, ha netán valóperre kerülne később a dolog, a jó úr szelíd jó feleségnek tartsa őt s csak ilyen adatai legyenek róla Pedig ugyancsak sárkány. Mikor később az ügyvéd kérdezi, ha belé egyezik-e a válásba, itt éri magát először sarokba szorítva. Egyet jár, iszo-

nyúan forrongva, visszamegy az ügyvédhez és öblös hangon, lázasan kitörve mondja: „nem egyezem!“ . . .

Különben folyton csacsogó, csicsergő beszéde, idestova szállongása a léha alakot kellemessé teszik. A finnyás, gyermekes és előkelő „ah!“ — „óh!“ — és „jaj!“-ok, könnyedén odavetve, magukban is jellemzőek és komikusak. Midőn egyszer valaki öregnek nevezi, az elkényeztetett delnő oly hirtelen támadó és elmuló komikus sikolyra fakad, mint (nincs más hasonlatunk rá) mikor egy kis öleb lábára lép valaki s felsívít. A vígjátéki jellemzés titka ily apróságokban áll.

Prielle Kornélia Szidóniában egy kedves Harpyát ad, a mi ugyancsak nagy ellenmondás — de Prielle K. játékában bájos igazság.

Bájos!

Ötven éve színésznő Prielle Kornélia. Biz ez szép idő. És ime, folyton csak azt hallani róla, hogy csupa kellem, csupa báj. Tessék elolvasni a legutóbbi bírálatokat az ő „nagyamájáról“ (mert az egyik Csikyé, a másik Prielle Kornéliáé) és mindenütt csak azt olvashatni, hogy a nagymama csupa kellem és szeretetreméltóság volt. És ez nem kicsikart bók. Mert most Prielle Kornélia is azon szerepkörben játszik, melyben a kritikusok szigorúbbak és hidegebbek a színész iránt. Nem hiába vonakodnak a színésznők oly sokáig az öreg szerepektől! Azonban Prielle Kornélia bámulatos kivétel. Még folyton valami csodálatos üdeség, ifjúság ömlik el egész lényén. Mintha csak kaczerkódnék avval, hogy ő öreget ad, ősz baja alól villogó szempár lövelli tüzes

tekintetét, ajkairól tökéletes tiszta kiejtéssel oly kedves érzü hang csendül füleinkbe, hogy azt akárhány ifjú színésznő megirigyelheti ma is. A „Nagymama“ első felvonási nagy jelenetének, melyben Márta és Szerémi grófné egymásra ismernek, ez a csodálatos ifjúság a titka. Csillag Teréz elragadó, szép organumával szemben nem valami rozoga, reszelős, fogatlan beszédet hallottunk a nagymamától, hanem olyan hangot, mely konkurrált az unokáéval. És a mély érzelem, az egyszerű, filigrán eszközök, melyekkel Prielle Kornélia itt hat, mily elütők azoktól a szokásos lamentációktól, miket az ily fölismelési jelenetekben anyaszínésznők mívelnek. Már mesterien vezette be az egész jelenetet azzal a kedves gyermekes modorral, melyben a kis lányt a madárra, pálmás szobára emlékezteti. De arczán epedő sejtelem ül, hangja elhalkul, aggályosan rezeg, szeme folyton Mártán tapad. Az egész lefolyását az öröm kitöréséig hasztalan próbálnók leírni. Csodálatos adománya Priellenek még az érzelem pillanataiban is az előkelőség. Pedig épp ezekben a perczekben marad ez el az úri embertől is gyakran. De ez páratlan specialitása Prielle Kornéliának. Mert nemcsak a ruhában, nem a bókokban válik meg a finom modor, hanem az érzelmek eleganciájában. Midőn Szerémi grófné az általa fentartott intézet látogatására jő, úrias finomsága végtelen szeretetre méltó valami. Itt a nemes jóságban, melylyel az iránta mutatott szolgálatkészséget viszonzozza, nyilatkozik eleganciája. Kimért, de egyúttal szívélyes. Már a mód magában véve fiatalos: a peczkes helyzetet szívvel helyettesí-

teni. És midőn selymes hangján kéri a kis leányokat, hogy ne álljanak feszesen, hanem mulassanak, tánczoljanak előtte, nem csodáltuk, hogy ez a demokratikus kérés a kis leányokat a közönséggel együtt extázisba hozta.

Mindenütt ilyen nem várt új módokkal, eszközökkel alakítá Prielle Kornélia a különben egyszerű és nem éppen hálás szerepet. De tőle látva, nem anya-, hanem műszerepnek tetszik. Még egy példát arra, hogy eleganciája mennyire összeesik a drámaiassággal. Midőn Örkény báróval, ki végzet folytán nem lehetett férje s ki reá neheztel, először találkozik, mily egyszerű és mégis meleg volt szívélyes közeledése a mogorva báróhoz, ki a szoba egyik végében marad. „Nem jön?” — kérde Prielle Kornélia az ő gyújtó humorisztikus, de valóban naiv hangján, melylyel a sors jó kedvében ajándékozta meg. És mikor végre szemben ülnek és Szeréminé elmondja önigazolását, hogy nem ő volt a hibás, hogy mennyit szenvedett, talán a szívéhez kapkodott, felugrált, rimánkodott mint annyiszor látjuk? Nem! A grófnő egyenesen ülve maradt, kezei ölében voltak, csak szemeit lesütve kissé félrefordítá fejét a bárótól, mintha feszélyezné az önvallomás és hangja mindjobban rezgett addig-addig, míg a vén báró szíve meglágyult. Már most mi volt ez? Külső elegancia, vagy egyszerű, finom eszközökkel dolgozó színész-kedés-e?

Mind a kettőnek összege, azaz — igazi művészet.

Trundúzia.

— „Aesopus.“ Vigj. 5 felv. Irtta Rákosi Jenő. —

Derek aesthetikusunk, *Greguss*, szokta volt az egyetemen mondogatni, hogy: „Dumas Alfonz úr-jáért odaadnám az összes magyar vígjátékirodalmat...“ Merész mondás. Nem is számítva Kisfaludy hatalmas komikai erét. Csató Pál „Fiatal házasok“-ja, Szigligeti „Mamá“-ja (ez különösen!) „A király házasodik“, „Nők az alkotmányban“ Tóth Kálmántól évtizedeken át tartó folytonos hatásukkal megczáfolják a kicsinylést, melylyel általában vígjátékunkat illetni szokás. Molière-je csak egy nemzetnek jutott. A többinek főnnebbi darabjaink is becsületükre válnának. Van egy vígjátékunk is, mely nemcsak komikumával, hanem költészetével az ideális dráma körébe emelkedik: Aesopus. E mű közel 25 éve egyformán mulattatja a hétköznapi és vasárnapi ízlés embereit. Realisztikus és költői egyaránt. A cselekvény határozottan a hősből indul ki,

ő körül fejlődik s ő is állítja meg érzelmeivel. Aesopusnak, a rabszolgának Apollo megígérte, hogy a mese királyává teszi. És geniális mese-költői tehetségével segít helyzetén, határoz mások sorsa felett, talál szerelmet. Drámailag, költőileg egyaránt szerencsés, ihletett mű ez az „Aesopus“ — melyben költője szinte kiírta magát; „Endre és Johanná“-ja is ritka magvas alkotás: de oly tárgyat, minő Aesopus-é, nehez Rákosinak újra találnia. A főalakon kívül teremtetett a költő még egyet, melyben a klasszikus görög-világ egy — hogy úgy nevezzük — kulturalis torzképben lép elénk. Ez Trundúzia, a szenvedő, hőbörtös poéta-hölgy.

Prielle szerepe, ő játszta legelőször s játsza mind maig.

Bevégzett alkotás ez, mely uralkodik azon felvonás felett, melyben szerepel; sőt — bár Trundúzia nem okvetetlen jelleme a vígjátéknak — ugyancsak jó legyen Aesopus, hogy ne Priellel tekintsük a darab főszemélyének. Szavaira, miket mond, alig figyel a néző. A humor, kedély, szín, hangulat annyira Prielle Trundúziáját idézi elénk szüntelen, hogy a költő Trundúziája csupán e remek alak czimének látszik.

Már külsőleg is mily történeti fogalom ez a Trundúzia! Sáfrányszín sárga, görögzsabású jelmeze azon alakokra emlékeztet, miket Aristophanes gúnyol vígjátékaiban Mennyi komikus és jellemző öntetszelgés és pedanteria szól álkecses, csónakázva libegő járásából.

Művésznők ez alakja a külföldön hódító lenne. Mert csak a férfi-színész adja rá magát karrikatúrára. Hogy egy színésznő, a ki más-

különben soha sem ad kómikákat, rátérjen ennyire kivetkezni lényéből, arra ritkán van eset. Hiszen Prielle itt semmikép sem önmagát játssza; pedig a színésznők az önmagukat játszásnál nem mennek tovább. Ő a kecs, az érzelem nője. Trundúziában mind ennek fonákja. Prielle után ez alakot képzelni lehetetlen. Ez annyi volna, mint abban bízni, hogy egy új Prielle születik, ki oly elveket teremt a művészetben, mint ő; ki nő létére a színészi tárgyilagosságnak oly megalapítója, mint Prielle Kornélia.

Trundúziában a karrikaturának egy igen ritkán élvezhető nemét mutatja meg; nemcsak mulatságos, hanem szinte kedves ez a torzkép. Pedig a szerep igen-igen túlzott. A lelemény, melylyel művésznők torzít, sajátja. Ott alkalmaz egészen új vonást, a hol a költő nem is gondolt hangsúlyozásra. Nála természetes, hogy — midőn Erot a mondja neki, hogy szemével csíptet — mindig más-más módon ismétli megütközését: „Csíptetek? Csíptetek? Csíptetek“ . . . (Először az utolsó e-t fenyegető, méltóságos megütközéssel föl-le énekelve; azután mérgesen, utoljára fájdalmas megütközéssel helyben hagyva.) De midőn elhadarta cím- és műfaj szerint költeményeit, kérdezve Aesopust, ha olvasta-e, Prielle Kornélia mindezt színtelenül recitálja, hanem azután váratlanul a következő odahevenyészett szavakat, a „satöbbi, satöbbi, satöbbi“-t emeli ki oly kecses, dicsekvő éldelettel, mi azt látszik kifejezni: hát még ha ismernéd a többit! — Midőn férjhez meneteléről van szó, kezeivel a magasban olyan ör-

vendező mozdulatokat tesz, mintha repülni akarna s örömturbékolások közepette lót-fut föl-alá a szinpadon. Az egész alkotás egy mindenkép emberies karrikatura. Valószínűvé teszi a monologforma. Nem törődik senkivel Trundúzia, mindig mintegy magában beszél, még ha más-hoz szól is. Jellemezve van így a torzlények fővonása, hogy t. i. kizárólag magukkal vannak eltelve. Mutatják ezt vénleányos, szemérmetes, lapos, elégedett pillantásai és örökös mosolygása. Érzeleg csupán megszokásból, melegség nélkül. Ha gúnyolják, nevetik, észre sem veszi; vagy ha neheztelne is, nyomaték nélkül teszi. Így van megmagyarázva, elfogadhatóvá téve ez alak a képtelen helyzetek közt. Szóval, határozott és mégis emberies torzkép Prielle Kornélia Trundúziája. Hozzá kell tennünk, hogy a művésznő ez alakot évről-évre geniális jó kedvvel játsza. Ez a jó kedve valóságos festékes láda, melyből minden előadásra új meg új színeket tud elővarázsolni.

Speráta.

(A csalhatatlan. Vigjáték 3 felvonásban. Irta Ábrányi Kornél.)

Míg Trundúziában a rút karrikaturáját adja P. K. mesterileg, Speráta szerepében tisztán a szép és kellem határai között torzít.

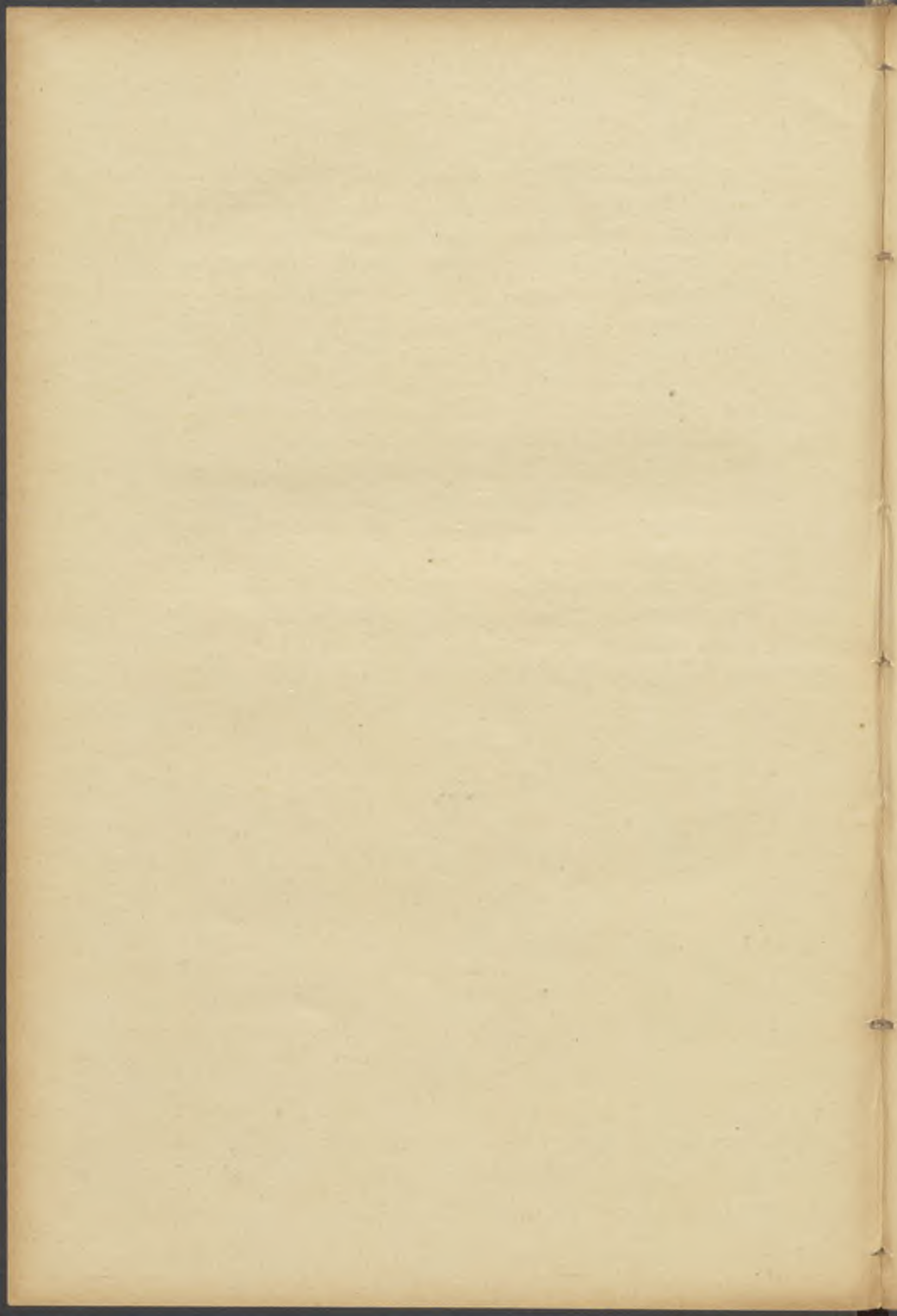
Speráta egy nagyzó nő, ki a szélhámos Trisztánt óhajtja vejéül, mert ez őt előkelőségével egészen behálózza. Ezért Speráta kezére dolgozik Tristánnak, hogy leánya Izoldé az ő és ne Pál neje legyen. De e szándéka megghiúsul. Tristán kudarczot vall s Izolde Pálé lesz. Tristán bukásával tehát a gögös Speráta is megérdemelt leczkében részesül.

Színészetünkben, ez idő szerint, a vigjátéki, még pedig alsóbb vigjátéki stíl uralkodó. Tragédiában az egyén uralkodik a helyzeten s így az eszme csakis a színész bonczolva magyarázó szerkesztő egyéni működésében érvényesül. A hangsúly és mimika nagy alkalmait, a szakaszokat, szüneteket a vigjátékban nem tanulhatni meg; a színész sokszor nem is meri érvényesíteni önállását és sietve halad végig mondatain. Az eredeti és önálló fejlődésre a

vígjáték sohsem oly alkalmas mint a tragoedia, hol a velejátszó játéka nem sokat segít a színészen, ha elébb maga nem élte bele magát helyzeteibe. A „Csalhatatlan“-nak, Ábrányi Kornél ez ambiciózus vígjátékának előadásán, mely magasabb alkalomnak nevezhető, a modern színészi stíl kirívóvá vált. Legkitünőbb színészeink is — miután folyton vígjátékban és könnyed szalondarabokban gyakorolják magukat — csak az ensemble-t tartották szem előtt, ez pedig a „Csalhatatlan“-ban nem minden; itt az emberek ráérnek beszélni. A rímek — kivált a rövid, egysoros mondásoknál, melyeket nagy feladat az élet hangjából, mimikájából bevezetni és lezárni — sűrűen kelepelték. A közönségre nézve ez szokatlan, szinte furcsa volt, mert a szinpadot az étellel szokta azonosítani s a rím ez illuziójából kiábrándítja. A verses forma a magasabb vígjátéknak mondhatni kelléke, ámde a természetesség határai között. Aristotelestől tudjuk, hogy a görögök a jambust azért választották, mert az ő nyelvükben közbeszédben is a jambus volt jellemző. Leszámítva a rímnehézségeket, Prielle Kornélia és Náday erőltetés nélkül csevegtek versben is. Kivált Prielle, ki a jellemzést, a kevésbé öntudatos érzelemnek eléje teszi, ma is akadály nélkül alkotott s játékában megvolt a tartalom súlya — afféle lenge, könnyed súlyocska, a milyennel az ő derült szelleme szállong az illuzió verőfényében, melyet pusztá megjelenésével maga idéz elő. Sohsem telhetünk el Prielle elegantiájával, mert ez elegancia csupa természetesség, csupa báj; még ma is, midőn karrikaturát adott. Karrika-

turát anélkül, hogy azt torzítani, avagy szelídíteni iparkodott volna. Speráta affektált kényeskedő ömlengéseit inkább önmagának, mint a környezetnek mondta el (melytől többnyire kedvetlenül elfordult). A szenvelgés második természetévé látszott válni. Semmisem előbbkelő, semmisem kényeskedőbb — és mégis gyöngéd és kedves — mint a finom irtózat és összeborzadó büszkeség, midőn a nyers Bódi föl meri tenni, hogy Izolde talán mégis szereti Pált: „Szereti? Nem! Csak az kéne még!“ ... Vagy a kihívó, dicsekvő és mégis előkelően mérsékelt elégtelenség, midőn a rokonoknak bemutatja Tristán, s nevét kiemelve mondja: „Tristán!“ ... majd meg a rokonok neveit, a Tristánének büszke utóhangzása alatt, szintén derülten, de némi előkelő megvetéssel darálja el.

Zikka grófnő.

(«Dóra.» Dráma 5 felv. Irta Sardou.)

A darab érdekes és új romantikainak mondható. A véletlen benne oly rúgóíul szolgál az emberi cselekedeteknek, miket most értünk, de a jövő kornak magyarázat kell megértésükre. A jövő e mű és minden társa iránt oly igazságtalan leend, milyenek mi vagyunk a tör, méreg, titkos ajtók romanticizmusával szemben. Midőn, ma már forgalomból kiment élettelen tárgyak a múltban lelki elhatározások alapjául szolgáltak: azt képtelen regényességnek szoktuk nevezni. A régi romanticizmust oly tettek, elhatározások eseteiben, lefolyásában találjuk, miket a mai közbiztonság, a viszonyokkal megalkuvás a czélszerűséghez alkalmazkodás korszakában nem hiszünk el. Nem hiszünk abban, hogy a gyermeket felnőtt korában jelekről ismerjék meg. Pedig hajdanta ez szinte szabály volt. Pl. Irlandban csak a múlt század óta vezetnek anyakönyveket. A gyermek születési ide-

jét ajtófélfákra, kőbe, fatörzsekre sőt a gyermek karjára metszették. Hány dráma és regény fordult meg ily jeleken s ma képtelen ostobaságnak bélyegezzük.

Valamikor — pl. a Plato, vagy „az ember tragoediája“-beli phalanster idejében a mi társadalmunk hány jelensége: pl. az arisztokratikaszt, rendjelviselés, váltón, kard élén lebegő becsület szintily hihetetlen dolgok lesznek. Akkor majd a lopásnak parfüm útján felfedezése is (mint Dorá-ban) romanticizmusnak lesz elkeresztelve.

Zikka grófnő regényes alak s mégis háládatlan szerep. Még inkább hálátlanná teszi — Prielle Kornélia művészete. Egy szélhámos, magyar grófnőnek tartott angol nő ez, a kiben voltak nemes hajlamok, de a társadalom ragálya megfosztja erkölcsi érzékétől. Az étellel való harc, a tévesztett pálya bánatos tudata már kifárasztották. Így adja őt Prielle Kornélia. A világért sem lépne ki e hangu'atból, melyet mindvégig megtart. Mások talán egyéb szerepeikből koketteriát, pikánsságot vinnének bele s még más mindent összevissza. Ő nem keveri össze szerepeit s azok mint berámázott képek a képtárban külön, önmagukban léteznek. Inkább egy kisebbségnek kíván tetszeni, avagy — senkinek.

Fásult, egykedvű ez a szélhámos asszony, bár a szédelgés, rosszaság második természetete. Egykedvűen lapoz a hirlapok közt, vesz részt a társalgásban, esze meg másfelé jár — tán tévesztett múltján. Majdnem szánnivaló; de csakis „majdnem.“ Mert ime, mikor régi bűntársa, fő-

nőke Van der Krafft „báró“ (bárósága épp oly alapú, mint Zikka grófnősége) valami tervet említ, előtör elpusztíthatatlan, rendőrelleues lel-külete, az asszony odakapja a fejét s kipattanós hangon kérdi: „Mi az?“ . . . Mikor pedig V. d. Krafft megbízza, hogy lopja el Moriac író-asztalából az állami iratokat, máris elemében érzi magát s gyakorlott tolvajszemekkel für-készi messziről, (hogy az esetleg belépőnek fel ne tűnjék) az íróasztal zárait. Midőu aztán Dora anyja a kulcsokkal elhalad mellette, végtelen szeretetreméltóság alá rejti kémlelődését; ez csak annyiból áll, hogy közömbösen odasétál, a nő karpereczének szemlélését véve ürügyül, arra, hogy futólag a kívánatos kulcsra kancsalítson. Ez oly gyorsan és igénytelenül történik, hogy a gonosz jellemek színészei sokat tanulhatnak belőle. Mert az élet gázságai mind ily föltűnés-nélküliek és gyanútlanok. Jellemző később az az idegesség s ennek mégis az edzett tolvaj-temperamentum által való fékezése, midőu az iratok közt keresgél; majd a villámszerűen ma-gára erőszakolt nyugalom. Ezt a machethi tet-tetést uj oldaláról mutatja, midőu más alka-lommal (V. felvonás) megint az íróasztalon ku-tat, az ajtó nyílik s hirtelen háttal ül az ajtó-nak s ujságot kezd olvasni.

Érzelmi mozzanatok vonulnak át játékán. Midőu elbeszéli múltját. Mily igénytelenül, ész-revétlen válik ki az epikai részlet játékából! Itt látjuk, mint kell elbeszéléseket a helyzetből folyókká tenni szinpadon. Van der Krafftnak háttal ülve már elébb mindenkép éreztetve vele, hogy csak megtűri őt, kezd elbeszélésébe, kezei

ölben. Észrevétlenül mereng így el, önmagához beszélve inkább (monologalakot alkalmazva a dialogban). Lassan, önkénytelenül kel föl s megy át a túlsó oldalra. E helyzetváltoztatást az az önmagának előlegezett diadalérzet indokolja, melyet Dóra megalázása fölött fog érezni, ki őt Moriac szerelmétől megrabolta. (Mert Moriac később az iratok eltüntetésével csakugyan nejét Dórát gyanúsítja). „És aztán?“ . . . kérdezi száraz gúnnyal Van der Krafft. „Aztán?!“ — ismétli önkénytelen, az első szótagot idegesen lökve, villanyos fejrángással kísérve, még mindig belé élve magát diadalába. De Van der Krafft jelenléte kijózanítja, a bosszú lángja elhomályosul vonásain, karjai lehanyatlanak, szünetet tart s tompa fásultsággal, mégis megható, szomorú, csendes hangon teszi hozzá: „elmegek egy szegletbe meghalni“ . . . Mily közjátékot teremtett itt azáltal s mily meglepő fordulatot, hogy az „aztán“-t még az előbbi bosszúkitöréshez csatolta!

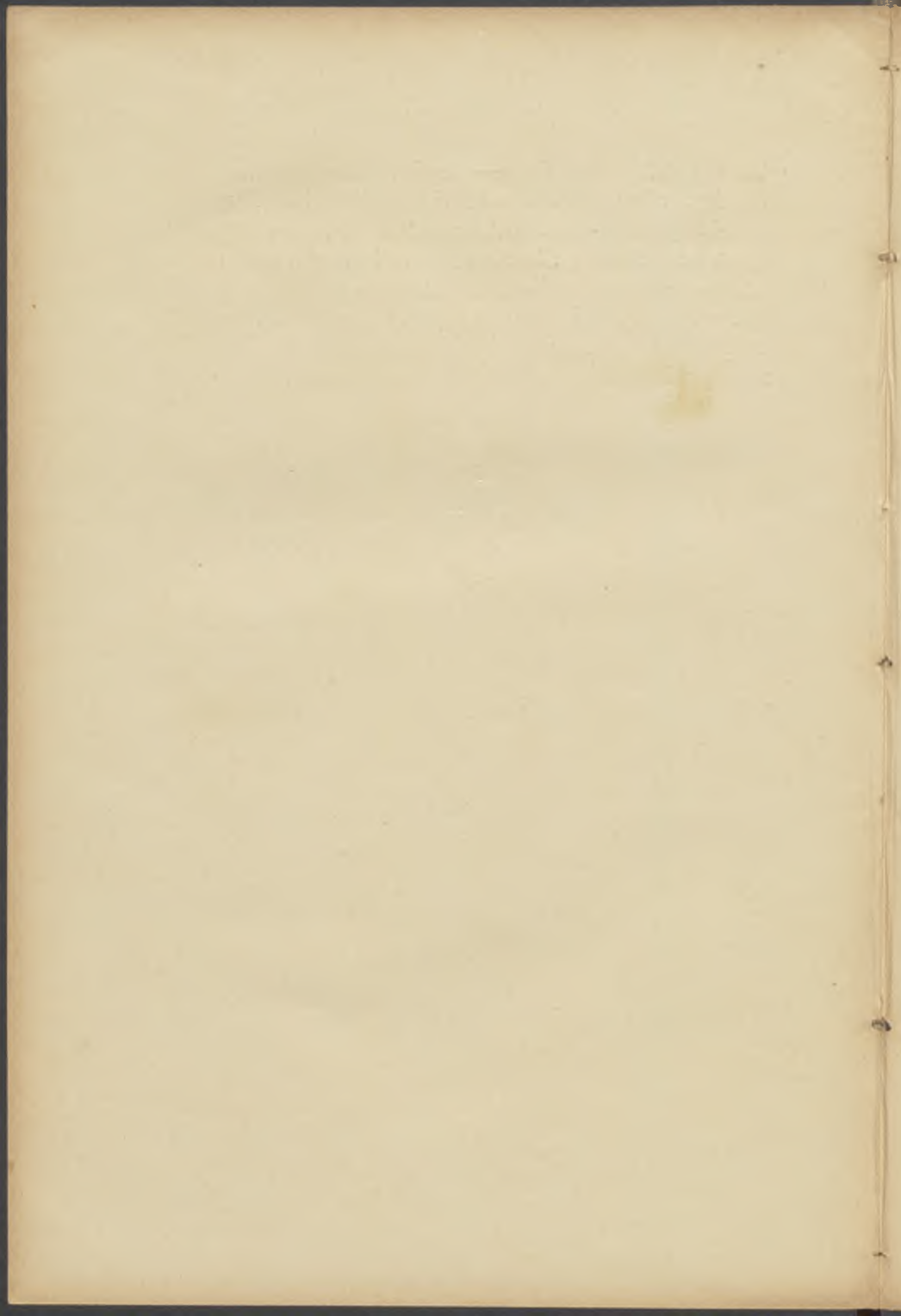
Valóban a tragikai borzalomhoz jár közel játéka, mikor második tolvajlásánál (V. felvonás) tetten érik.

Itt az ijedtség, a lélekjelenlét gyengülése úgy kihozzák sodrából, mikép azt hiszszük, bele kell örülnie. Ebben adott művésznőnk nagy leleménnyel ujat a szerephez. Mert a szerepben voltaképp csak annyi van, hogy Zikka végre törbe kerül. Ő ellenben a rendőri helyzethől pillanatra tragikai szánalmat teremt. Az öblös, inartikulált bős szólamok, megkezdvé, megabbanhagyva, majd áticsapva erőltetett vidám társalgóhangba, — a kapkodás, pillanatnyi fé-

lelmes hülyeség itt — egész más módon — éppúgy rémítgetnek a lelki katasztrófával, mint a „47. cikk“-ben. Mikor aztán Dóra nagylelkűen megbocsát Zikkának s ő lopva kezét csókolva kisurran, szinte fellélekzünk.

Ez elhatározás oly művészi, hogy szánalmat, megvetést és megkönnyebbülést érzünk a regényes kalandornő nyomorú sorsa iránt.

Evrardné (A szép Armand), Chabreuil marquisé
(Georgette), Clemenceauné (Clemenceau).

Mielőtt könyvünket azon szerep leírásával zárnök be, mely Prielle Kornélia művészetének mintegy chef d'oeuvre-jét képezi, meg kell emlékeznünk néhány kisebb szerepéről. Ezekkel úgy van ő és a néző, hogy a kevésben sokat adás példáját juttatja eszünkbe.

„A szép Armand“-t még gondosabb előadók sem tudták volna megmenteni, mint a milyekkel színre került.

Prielle Kornélia szerepe, Evrardné jelentéktelen volt és csak pár perczre adott neki alkalmat arra, hogy a szerzőt és játszótársait háttérbe szorítsa. E pár percz a művészet örökpillanata volt. Mily könyfakasztó fájdalom volt magatartásában, midőn Fabricet a párbajtól visszatartaná. Gyanutlan, igénytelen módon kezdi rábeszélését — mint a hogy a tűz lassan melegíti át a jeges vizet. Nyugodtan, csendesen ül

a kereveten — míg egyszer csak térdenállva látjuk fia előtt — de a nyugodt ülés és kérésbeesett térdelés közti átmenetből csak azt tudjuk megjegyezni, hogy lassankint mind idegesebben teszi össze kérően kezeit és selymes lágy hangja emelkedik, keményedik, mind erősebben rezeg, míg a letérdeléskor megtörik. Csak ezt leshetjük el a nagyszerű játékból, hogy belőle tanuljon a jelen és utókor: a többit a nagy művésznő megtartja magának s nekünk csak a leverő tudat jut, hogy azt nem adhatja át az utókornak is. Az élv elillan, szerencsére a tanulság megmarad. Ily tanulságot nyújtott ma P. K. két momentumban, a midőn egy kifejezést kétfélekép adott. A magát bemutató La Rochenak mondja: „Oly szerencsés vagyok“ — könnyedén, előkelően, derűlten, érzelem nélkül. Mily ellentét ezzel szemben a boldogság meleg érzete, melylyel ugyan-e szavakat, a hugát tőle megkérő Andrónak mondja. Hány színész tudná a felületes és valódi érzelem az alig látszó és mégis észrevehető árnyalatát így megkülönböztetni!?

„Georgette“-ben, Sardou e léha darabjában a szeretetreméltó, de büszke Chabreuil marquisnét játszta. A marquisné már-már beleegyezik abba, hogy fia Georgette leányát vegye el. De ekkor Clavel marquis óvatosan közli vele Georgette hirhedett múltját, hogy Georgette chansonette-énekesnő volt, a kit egyszerűen Georgettenak szólított boldog-boldogtalan. Évek után is emlékezetemben maradt az ezen közlés által gyakorolt hatás megdöbbentő, frappans kifejezése Prielle Kornélia játékában. Addig csupa

szeretetreméltóság, nyájasság volt. A való felderítésére, mint villámütésre tökéletesen elváltozott arcza. Nem rángatozott, nem tüntetett nagykorú mozdulatokkal. Hanem ott, ültében mintha álarczott tett volna, olyan más lett ábrázata. Szemeit lesütötte hosszú ideig és a legengesztelhetlenebb keménység ült ki vonásaira. Addig kedves, kedélyes nőt, most egyszerre hajthatatlan arisztokrata hölgyet láttunk magunk előtt, kivel szóba se próbáljon állani senki fia.

Mig szokva vagyunk ahhoz, hogy Prielle Kornélia képezi a színpadon az elegancia központját, Clemenceaunéban fordítva az ő igénytelen egyszerűsége van ellentétben a többiek fényűzésével. E szerepében ő egy egyszerű, jóságos, beteges kinézésű öregasszony, semmi más. Csak fiában él, kit szeretete nem menthet meg Iza iránti végzetes szenvedélye örvényétől. Fülünkben cseng még a szelíd, jóságos hang, mellyel fiához szól oly hangulat keretében, melyet csak egy életből elköltöző kedves alak bir előidézni. Anyi bizonyos, hogy oly egyszerű és megható eszközökkel kevés halál volt még előkészítve a színpadon, mint Clemenceauné Prielle Kornélia ábrázolásában. Jellemző volt bizonyos szorongás, félénk előérzet, mely magatartásán előmlött. És mentül közelebb jön a tragikus mozzanat, annál borzalmasabban bontakozik ki a legréme-sebb realizmus e megkapó játékból. Kínos föl-emelkedése a székről, meg visszarogyása, hal-kuló, szakadozott beszéde halotti csendet teremtettek a nézőtéren, mely egy óriási haldokló szobává varázsolódott. Idegrázó volt egy hirtelen

mozdulata, mellyel fiát és Izát magához inté. Mintha már nem is látna többé, csak úgy vak-tában a puszta légbé lökött két kezével valami ölekezést jelképező gestust s karjai tehetetlenül hanyatlottak alá.

Minden emléke kiujult annak, a kinek van halotta; a kinek pedig nincs, az a halál borzalmát láthatta odafestve a megmerevült tagokon, kivált midőn egy élethű szörnyű pauza után Náday az ő oly igaz, csendes hangjáu, könyfacsaró kimélet-és részvéttel mondá:

— Az ember azt hinné — — hogy — — alszik.

Cora.

— „A 47-ik cikk.“ Dráma 5 felv. Irta Belot. —

Kora Prielle Kornélia föllép, annak, a ki még soha sem látta, úgy tetszik, mintha rég ideje ismerné; annak, ki nem először látja: mintha most ismerkednék meg először művészetével.

E sajtóságos jelenség titka abban áll, hogy Prielle Kornélia soha sem szorítkozott csupán arra, hogy azt bámúltassa, a mit a múzsától kapott, hanem folyton dolgozik: tehát folyton halad. Ezért új ő minden fölléptekor; ő csak megállapított művészi elveiben ismétli ön magát: kivitele mindig üde képzelemre vall. Ebben van dicső múltjának titka. A művészet ama ritka kegyenczeinek egyike ő, kiket a géniusz születésük pillanatában gyermetegséggel és érettséggel tüntetett ki egyszerre. Már pályája kezdetén komoly tartalmat rejtegettek bájai és örök ifjúság lett jutalma. A miben más színészek- és színésznőknél mindent kimerítettünk,

pl. a hang, alak, benső hév és kellem élvezésében, az nála mind csupán mint eszköz válik tényezővé.

Észre sem igen vesszük, hogy behizelgő, gyöngéd (mezzosoprán) hangjával, mely tömör is, mennyire elbájol bennünket, mialatt arra figyeltünk, miféle új, a szerepből magából ki nem olvasható pointekkel s minő jellemegésszel lep meg mozzanatról mozzanatra. Prielle Kornélia a művészet értelmében birtokába ejti szerepét. Saját képzelmeiből új lelki indítékokkal, motivumokkal látja el azt s az író által nyújtott tárgynak saját jellegszervezetet adván, a szerepet többé nem régi írott alakjában, hanem mimikailag és hangsúlyban átalakított eszmény gyanánt mutatja be a nézőnek.

A színészet részére annyiban nagybecsű tanulság játéka, hogy ő érzelmein épen úgy tud uralkodni, mint a hogy magát azoknak átengedni képes. Ezért szerepköre igen nagy; sokkal nagyobb, mint azon — tán ünnepeltebb társnőie, kik mindig csak subiectivitásukat ismétlik s ha a szerep helyenkint nem talál ahhoz, azonnal kapkodókká, határozatlanokká válnak. Az érzéseket épen úgy tudja nyíltan kifejezni, mint azokat elpalástolni vagy affektálni. Igazán érezni csakúgy tud, mint az érzelmet tettetni. Ép oly gyöngéd és naiv tud lenni, mint hajthatatlan vagy kérkedő. Kizárólag jó vagy gonosz tud lenni és azt a jellemet is, mely e két tulajdon közt ingadozik s hol egyik, hol másiknak a színébe öltözik: a csapodárságot utólérhetetlenül ábrázolja. Valóságos varázsa van Prielle csevegésének, mely a

jókedy, gúny, hízelgés. bókolás, fitymálás, unalom, becsülés, megvetés változatait színben a csillogótól a homályosig, szürkéig, tempóban a nyomatékoltól a madár csicsergéseig egyaránt bírja. Ha kell, nem kevésbé igénytelen, mint imponáló; uriasan tartózkodó és a kicsapongásig túlzott. Elég néhány főbb szerepére gondolnunk, hogy az imént mondottakat igazoljuk; ha ugyan annak, ki őt csak egyszer is látta, ily igazolásra szüksége van. Tehetsége az emberi kedély minden helyzetét tárgyává teszi s a szaloni, idilli, polgári vígjáték, dráma és tragédia műfajában egyforma könnyűséggel végzi feladatát.

Van egy szerepe, mely egymaga alkalmas arra, hogy sokoldalúságát bemutassa. Ez Cora a „47-ik czikk“-ben. E színmű sokkal jelentékenyebb, mint a minőnek a színműgyártás mai árjában, mely mindent elsodor s épen a legkönnyebb cikkeket tartja fenn legtovább, gondolnók. A szerelem, önzés helyzetei annyira schema szerint készülnek manapság, annyira egymástól (és nem az életből) tanulják az írók, hogy darabjaikban ritkán emelkedik ki egy-egy újszerű, az egész drámán uralkodó jellemalak. Az adósságcsináló fiúk; házasságtörő, féltékenykedő férjek; megbotlott feleségek; csapodár nyárspolgárok és marquis-k; klastromból hazakerült növendék-leányok annyi különböző helyzetben, színműben mind hasonlók egymáshoz. Mert ma csak a szituáció újsága kelt érdeket, a jellemzés írásához, élvezéséhez sem az írónak, sem a közönségnek nincs türelme. A „47-ik czikk“ Corá-ja azonban olyan megfigyelőre vall,

ki a szenvedélyeket nem drámairó kollégáitól, hanem az életből lesi el. Már aztán akár az örültek házában, a touloni gályarabok közt, a kreolok hazájában kereste-e az élet eseteit: de új jellemtypust adott, mely — ha a dikézió is oly jeles volna — méltó lenne Phaedra, Orosman typusához; de így is epochalis. Cora szenvedélyében az a tanútság, (s e tanútságot eddig mások nem igen bolygatták), hogy tettekre az agy túlesigázottsága készíti, mely később valódi örületbe megy át és ez az erkölcs elleni minden támadását kimentí.

Nálunk egyáltalában nincs s a külföldön is alig akad színésznő, kit e lelki rajzra annyi minden képesítene, mint Prielle Kornéliát. Ha a festő bizonyos eszmetárgy megvalósítására vállalkozik, azt a bírálatot hívja ki először is maga ellen: vonzotta-e érzelem tárgyához, az ebben rejülő indulatokat megértette-e, adott-e ezekhez a magáéiból s az életéiből? Ha aztán művével kész, akkor rámondjuk, hogy ez az ő műve, az ő sajátja; noha az eszmetárgyat magát tán a történelemből, hagyományból, irodalomból merítette. S mégis az övé e mű. Csak a színésztől vitatjuk el, hogy saját művel lép elének és az írónak tulajdonítjuk a dicsőséget. Pedig a színész többet ad a maga érzelméből tárgyához, mint a festő. Ha Belot, a dráma szerzője látná, mivel és mennyivel gazdagítja Prielle a themát, mely Cora jellemében van, bizonyára úgy tenne, mint a nagy Voltaire, ki Gaussin kisasszonynak azt mondta, hogy: „Zairát én írtam, de öné az, mert ön tette széppé! . . .“ Cora excentrikus alak, vérszomjas, akár egy szultána, de a mai társadalomba van

illesztve. Ezért volt rá hivatva a mi nagy színésznőnk, hogy megteremtse. Az érzelem minden időben megvolt és meg is lesz, de a mai kor embere jobban uralkodik magán, mint a hajdankoré. Nevelés, társadalom arra utalják az embert, hogy ne csak magát kimélje, hanem másokat is. Ez a különbség a modern s az antik tragikai pathos közt. Ma is csak úgy képes az ember végletekre, mint hajdanta, de az illem és udvariasság sokszor elfojtja vagy hazugságra készteteti érzelmeinket. Prielle Kornélia ép úgy győzi a végleteket érzellemmel, mint a hogy ért az azok közti átmenetek művészi határozatlanságának és színvesztettségének jellemzéséhez.

Midőn a törvényszék előtt panaszt emel, hogy kedvese, Du Hamel György, állkapcsát lelőtte s így örök életére el van rútitva, romboló bosszú tüzében forognak szemei és tehetetlen idegességgel, alig fékezhetve dühét, mondja e pár szót: „Nem tudják önök, mi az, egész életemre rútnak maradnom“. De ennyi is az egész, még csak a kezét sem jártatja; nem tesz vad mozdulatokat, szónokoló gesztusokat. Mert Cora tudja, hogy törvényteremben van. Györgyöt gályarabságra ítélik. Midőn nyolcz év múlva véletlenül megjelen Cora szalonjában, mindketten megütköznek. A közellévők miatt, Cora csak ezt súghatja György fülébe, azon ürügy alatt mintha elmenne mellette: „Beszélnem kell veled . . . kell!“ Valóban észre tudja művésznőnk vétetni azt, hogy elmenetele György mellett csak ürügy. Az egész mimika egyhelyben maradvá egy észrevehetetlen odahajlásból áll, mintha látszólag tréfásan súgna Györgynek va-

lamit. Sebesen és halkán mondja közlését, csak az utolsó „kell“-t nyomja meg oly ellenmondást nem tűrő, parancsoló éllel, hogy sem György, sem mi nézők, nem felejtethjük el. Csak Cora felejtí el, mert nyomban e szó után mosolyogva fordul egy másik egyénhez. Természetesnek találjuk, hogy György szépen megvárja Corát egy kerti padon. Természetes és művészi az, hogyan szólítja meg. Ő a bűnös és a legnagyobb bűnös is habozva ingerli áldozatát. Észrevétlenül lép háta mögé, de meggondolja magát, a túlsó oldalra kerül s onnét szünet múlva csendes elfogultsággal kezd beszélni. A ki e jelenetet látja, azt kell mondanía: „Ilyen bizonytalan az élet, midőn nagy érzelmek készülnek összeütközni; így kívánom, hogy a művészet valószínűvé tegye!“ . . . „Gályarabságra került miattam! — mondja azután és elbeszéli, hogy midőn Amerikában együttéltek, Cora mulatt rabszolgánőjét megkorbácsolta s György kérlelte, ne tegye, holott valójában „ki kellett volna a nőt körmeim közül ragadnia s engem megkorbácsolnia!“ . . . Az egész hosszú, forrongó tartalmú beszéd alatt Prielle Kornélia csak a megjelölt 4—5 szót emeli ki különösebben. De azt a két szót, hogy: „Gályarabságra került“, bár röviden, de borzasztó éldellett mondja.

„Ragadnia s engem korbácsolnia!“ — — —
Mint midőn a tigris martaléka után kap s nem foghatja el, oly mohó szájrángással és rohamos hangsúlylyal mondá e szavakat, melyekből kiértett az a fájdalom is, hogy bosszújának, mely Györgyöt gályarabbá tette, még sincs haszna.

„A férfiú, ki könyörgött, midőn parancsolnia kellett volna, elveszté fölöttem tekintélyét“. — mondja tovább megvetéssel, melyben ismét a fájdalom jellemző. De mindez idő alatt mozdulatlanul áll. Miért kell ezt fölemlítenünk? Mert ebben tűnik ki, mennyire modern alakban jellemzi Prielle K. a szenvedélyt. Az ó-korban, midőn hiányos volt a világítás, midőn csak emberszámba nem menő rabszolgák lehettek volna meg úrnőjüket a szabadban, lehetséges volna tán hevesebb gesztus: ámde ma az úrnő még ott, a kert fái által fedezve, önkéntelenül is uralkodik magán. Ezt nem tanulják el mesterüktől színésznőink és színészeink. Nekik mindegy, társaság, nyilvánosság: egyremásra tántorognak, valószínűtlen sétákat tesznek, szívükhöz kapkodnak. A pathos civilizáltságát még különösebben a jelenet végén tünteti ki. Diadalmasan, kegyetlenül parancsol rá Györgyre, hogy ezentúl minden este jelenjék meg nála, különben feljelenti a rendőrségnek, hogy álnév alatt él. Elmegy tőle, meg visszazár s közel hozzája idegesen lökve minden szóttagot, mintha tüvel szúrkálná, mondja: „El fogsz jönni, el kell jönnöd“ — mi után hidegen elsétál a kastély ajtajáig s onnan nyugodtan, finom éllel ismétli: „Nyolcz nap alatt elvárom“. Ez a hirtelen nyugodt járás és hang mind arra van számítva, hogy nemcsak a néző látja a színészt, hanem a színpadi helyzet is esetleg a kertben időző személyeket feltételez. A darabban sokszor zavarják mások Corát és Györgyöt s így még számos alkalommal gyönyörködhetünk abban, mily fegyelmezett gyorsasággal

marad abban Priellenél a szenvedély s mily készen tör elő újra, ha eltűnt a kényszer oka. De az az érzelem, mely így van fegyelmezve, biztos helyen érezve magát, szabadon emelkedik s fölemel bennünket is. Mikor hallunk a nemzeti színpadon oly szerelmi vallomást, mint az, melyet Prielle Corája intéz Györgyöz ?

Azaz, hogy mégis úgy tetszett, hallottuk már e blazirt kezdetű, idegesen emelkedő, szaggatott szólamú retorikai művészetet — halvány másolatokban. Mert mind őt utánozzák, művészete némely töredékét ellesve s magukra akasztva, mint fényes tollakat. De mily egyszerű az eredeti, mily nemes, mily egyöntetű és összefüggő láncolata a különböző hangulatoknak. Melyik epigon merné megtenni, hogy a visszaemlékezést, melyben Györgyöt amerikai idilljükre emlékezteti, oly igénytelenül, oly egyszerűen mondja el — hogy a könyvezésig megindulunk ?! György visszautasította, mert rabsága után boldog családi tűzhelyet alapított. Cora fájdalma tehetetlenségében kap fejéhez, mintha féltené a megörüléstől; lehanyatlik a kerevet hátára, két kezével szorítja agyát. És ekkor oly csekély hangerővel, a mennyit szíve összeszorulása megenged, szinte aléltan pillantgatva szemeivel, csendesen elmereng; minden mondat után kis szünetet tart. Szavaiban boldogság, fájdalom, szemrehányás, a múlt gyönyöre tartják a mérsékletet. És ekkor hallhatjuk, látjuk Prielle Kornéliát, a milyen mindig volt, a milyennek a múzsa teremté. Látjuk, hogy művészi érzelmében, mint minden igazi színésznőében, a szerelem naivsága, heve az alap. Ezzel nemesít meg

és idealizál minden női alakot. Hangja alig hallhatóan, gyengéden rezeg, susog, mint a szellő, mely a lombok közt játszadozik. Így mutatja meg, milyen tudna Cora lenni, ha a sors nem démonnak szánta volna. Azután szelíden, elragadó alázatossággal — beszédében soha nem szünetelve — kérleli Györgyöt, levei sátáni büszkeségét, és remegő esdeklésben éldeleg.

Majd a csendes elmerengésből epedő sóvárgásba csap át Corája, midőn rimánkodik, fenyegetődzik és még egyre a szerelem mély forrásaiból beszél. De nemcsak idealis érzelmével ragadott el Corában, hanem bánulatba ejtett bennünket erélye, mely a szerelmi ostrom kudarczánál bekövetkezett. A fönebb említett pathetikus mondásoknál avval imponált Prielle Kornélia, hogy minden szenvedélyt egy-két szóban összegezett csupán s a szomszédos szavakat már frappáns önuralommal, szándékosan színtelenül hangsúlyozta. Neki ennyi elég arra, hogy félelmessé tegye a helyzetet, hirtelen kitöréseire várakozásban tartván a nézőt. Arra is elég, hogy az általa ábrázolt jellem temperamentuma felől tájékozzon bennünket. Mert csupán abban az egy pár kitörésben féktelen kreol nő vonásait vetette oda, melyekkel más szerepeiben nem szokott élni. Cora szívtelenségét egy rövid mondattal jellemzi, még pedig csupán hangsúlyban. Mert az író tán nem is fektetett különös súlyt arra a pár szóra, melyeket Cora a gyötrődő Du Hamelnek mond, ki neje és anyja szenvedéseire hivatkozik. „Miféle szenvedések lehetnek azok?...” — kérdi Prielle

feleletet nem várva, oly könnyedén, fölületesen, annyi elegáncziával, mikép nem volna teljes Cora önző szenvedélye, jelleme, ha e hangsúlyra hivatkozás nélkül szólanánk róla. Ily csekélynek látszó eszközökkel nemcsak önmagát, hanem néha játszótársait is jellemzi. Midőn egykori kedvese, Mazilier, azt szenvedgi előtte, mintha bánatot érezne, hirtelen lecsapja legyezőjét és könnyedén rárivall: „Bánatot ön?” Ez egy „ön” szócskában oly sötét irónia, kellemetlen metszőség van, mely azt látszik mondani: „Neked volna bánatod, neked, ki czinkostársam voltál s oka vagy sorsomnak?” — Már itt sejtetni engedi, hogy válságok közepette e nő kivetkőzik a társadalmi megszokott békókból s elemies érzelmekre ragadtatja magát. Ez be is következik, midőn György végleg határozottan visszautasítja. A fenyegetés, erőszak, követelés itt már folytonos kifejezést ölt Priellenél, mert nincs kire tekintenie, szemtől szemben áll egykori áldozatával. Aránylag kis terjedelmű hangját úgy beosztotta, páthosa oly öblös felkiáltásokban, crescendókban emelkedett, heves mozdulatai oly összhangban voltak kis természetével, hogy tökéletes tragikai illuziot keltett. Midőn vagy hét éve láttam először e szerepben, megvallom, csak negative találtam alakítását jelesnek. Abban volt művész, hogy a szenvedély örvényeit körülhajózta; képlet nélkül szólván: hang nélkül játszta végig a tragédiát.*) Ma erős, emelkedő hanghordozásban adja a szenvedélyt. Ez fényes bizonyítéka annak, hogy

*) Azóta Prielle K. vagy 60-szor játszta Corát.

örökifjú szorgalom ösztönzi őt annyi diadala után is azon az ösvényen, melyről annyian oly korán lelépnek: a haladás ösvényén.

Művésznőnk Cora végjelenetében a borzalommal határos csodálattal tölti el nézőit. Prielle Kornélia, kinek nem volt alkalma egy Phaedra, Roxan, Cleopatra szerepében mutatni be tragikus jellem-színészi képességét. Corában világra szóló bizonyítékát adná ennek, ha nem volna magyar színésznő. Mi kell a nagy szenvedélyek ábrázolásához? ... Tűz, szép alak, hang csak kezdetnek elég. Kell tapasztalat, fantázia, szorgalom, a látottak művészi becsempészése a szerepbe. Az örült ábrázolásának a színészetben nagyon ismert receptje van. Kóczos haj, hófehér arcz, mosoly, éneklős pityergés. Arra, hogy az örültségi hajlam, ép úgy benne van az emberben, mint minden más betegség, nem sokan gondolnak. Például fájhat a fogam, ki is húzatom s mégis marad fogam, tehát: néha szórakozottságunk, merengésünk, megdöbbenésünk oly mérvű lehet, hogy az ember pillanatra közel állhat az örültséghez (ki ne tapasztalta volna ezt önmagán?), némelyik áldozata is lesz. Az örültség, mint minden más baj, benne van az emberben s ha figyelemmel kísérhetnők némely szerencsétlen elméjét úgy, mint az óra szerkezetét, ezt előre meg lehetne sokaknál jósolni. Így is következtethetni és az orvoson kívül a színész is foglalkozik megfigyelésével. Ily — mondhatni — ritka megfigyelést nyújt Prielle Cora örültségében. Nem akkor kezd, mikor a darabban beáll Már ahogy első jelenetében mohón belép, valami eszelős sietség

van lépteiben, mintha eszeveszett örömmel sietne látni egykori kedvesét a vádlottak padján. Ez a káröröm több, mint gonoszság, ez az örülés előhírnöke. És mikor a védőügyész figyelmezteti a törvényszéket, hogy a György ellen emelt lopási vád nem rendes észjárásra mutat, Cora sértődötten néz a vádlóra, de csakhamar megdöbben; merev nézése elárulja, hogy maga is hiszi ezt és fél tőle. A darab folyamán is többször elborúl, megdermed, midőn Mazilier tréfásan örültségtől óvja. Az örültség tényleges bekövetkezése csupa realizmus és gazdag megfigyelésekre vall. A szenvedély hangja innen kezdve erősebb helyeken is csak neki-neki kezdi már, és monoton hadarásban mosódik el, vagy hirtelen félelmes szünetekben akad meg. Egy helyen pláne, ott, mikor Györgynek és nejének maradást parancsol, a kéz kinyújtása s a háromszor hősiesen mondott „akarom“ oly szomorúan parodisztikus, mint azt efféle szerencsétlennéknél látjuk. Legrealisztikusabb és váratlan a mi finom hangsúly-nüanceokra szorítókozó művésznőknél egy nem igen ismert jelenség ellesése és alkalmazása. Ez abban a félelmes, megrendítő, nyers butaságban (csak ezt a szót alkalmazhatni) áll, mely az ész elborulásának küldötte. Világosan meg-megjelöli e nagy színésznő, hol, mikor tart még pillanatig a józan ész és vet lobbót, mielőtt végkép kialudnék. Ezt a lobbót vetést, ki-kialvást megrázóan tudja jellemezni, mikor egy-egy józan mondását maga sem látszik érteni, midőn önmagától összeijedez, vagy hirtelen szeliddé válik. Borzalmas ott, a hol György nejét, Marcelline-t ki

akarja vezetni. Cora hirtelen böszülten eléjük áll és — mintha a végmegeeröltetésben elméje megszakadna — dühös kitörése hülye „oh!“ kiáltásokban és torzmimikában akad el. Valóban szívet facsaró és könnyfakasztó az a mimika, a mi ezután következik. Az örülteknél gyakori rögtöni ijedelem fogja el, meggörnyed s a fal mellett — kezeivel, mintha tömeg közt készitene utat — lábujjhegyen kúszik a háttér felé. Ez alatt György kiosont s az örült Cora, mint a kalitba zárt vad az ő kilépő szelidítője után, úgy szökik utána; de a becsapódott ajtó elméjét újra tájékoztatlaná teszi. Leírhatatlan a szálnalmas vergődés, mely feledteti velünk a színpadot s az élet iszonyait tárja elénk. E soha nem szünetelő, gyorsan folyó és mégis szakaszos előadásban alig győzzük figyelemmel kíséreni a művészet tanúlságait. Igen nevezetes annak kiemelése, hogy az örület küszöbén egyszerre változik Cora kedélye és beszédmodora. Addig résen álló, a vele levőre figyelő volt: most ellenben, ha szól is Györgyhöz, csakhamar elfelejti jelenlétét és önmaga elé beszél, önmaga felé fordítja gesztusait. Szóval a művésznő itt nagy lélektani tapintattal megváltoztatja az előadási alakot s a mi az örült társalgó modorának megfelelő: a dialogban monologformát alkalmaz. Legmegragadóbb e nagyszerű képben az, hogy mihelyt Cora megörült, Prielle Kornélia azonnal igyekszik kibékíteni bennünket multjával. A szenvedélynek említett nyers, félelmes ellaposodásáról a finom érzékű és ízlésű színésznő úgy tereli el figyelmünket, hogy szálnalmas reszketés, sírás fogja el pillanatra. Mi-

kor pedig végfellobbanásában elhatározza levelet írni a rendőrségnek, felfedendő György hollétét, az utcza találgatásánál elakad elméje. Az öblös sátáni hang hirtelen, mint álarcz eltűnik, Cora tompa tünődésbe esik, tárgyakat fogdosva, ruháját csipdesve és tehetetlensége fölött meghatározható zokogásban tör ki, gyermekké válva. Igy jellemzi a nőt, jobban mondva a női szenvedély sorsát, a démonin kezdve a gyermekdedig minden érzés eshetőségét érintve, minek egy Corafajta női jellem alá van vetve. S ugyanazt, kit meggyülöltetett, művészetében szánalmunk iránt is biztosítja.

Az ily játéknak csupán taps nem lehet a díja, jutalma. A taps jó arra, hogy törekvő kezdők iránt támogató jó véleményt keltsen, továbbá hogy némely kicsinyes áramlatokat üdvösen el-lensúlyozzon. Mert hiába, a többség még sokszor az intéző körökben sem mindig a tehetség lényege, hanem a külső hatás szerint szokott ítélni.

Az igazi művészetet nem az a lokális tet-szés, melyet egy-egy nézőtér hangulata fejez ki, nem is annyira a jelenkor: hanem a műtörté-net, a jövő méltányolja igazán érdeme szerint!

FÜGGELÉK.

I.

Prielle Kornélia felléptei a nemzeti színházban 1844-től 1891. márczius végeig. Beleértve a budai várszínházban (1870. óta) történt fellépteit is.

Darab :	Szerep :	Játszta :
Adieu	Stephanie	3-szor.
Aesopus	Trundúzia	39-szer.
Agglegények	Rebekka	2-szer.
A hol unatkoznak	Revil hercegnő	48-szor.
Álfonz ur.	Raymonde	32-szer.
Álmos	Jósnő	2-szer.
Angelo	Katalin	9-szer.
Angolosan	Adél	4-szer.
Antony	Adél	1-szer.
Angyal és daemon	Clarisse	14-szer.
Anna	Czímszerep	3-szor.
Aranylakodalom	Grófné	12-szer.
Arczątanok	D'Auberive marquisené	6-szor.
Árpád ébredése*)	Sírszellem	1-szer.

*) A nemzeti színház 25 éves jubileumán 1862. aug. 22. — E szerepet eredetileg (1837) László játszotta.

Darab :	Szerep :	Játszta :
Az ajtó tárva vagy zárva legyen	Marquisnő	21-szer.
Az égben	Semíramina	33-szor.
Az én csillagzatom	Hortense	1-szer.
Az uram nem szeret	Adél	1-szer.
A bajusz	Turmdreisnitz bárónő	9-szer.
A hálvány	Andrea	4-szer.
Bánkbán	Izidóra	1-szer.
*	Melinda	11-szer.
Báró és bankár	Adél	1-szer.
Becsület és szerelem	Hermina	1-szer.
A békebontó	Thekla	3-szor.
A bengáliai helytartó	Sarah	5-ször.
A Benoiton család	Clotilde	32-szer.
Buhorékok	Szidonia	28-szor.
Capriciosa	Emília	1-szer.
Castor és Pollux	Seraphine	1-szer.
Caverletné	Czímszerep	18-szor.
Chivri Dianna	Diana	1-szer.
Clarisse	Czímszerep	4-szer.
Clemenceau	Clemenceauné	18-szor.
Coriolanus	Virgilia	1-szer.
*	némaszerep*)	1-szer.
Csacska nők	Riz asszony	25-ször.
Csák	Erzsébet	2-szer.
Csalad öröme	Henriette	2-szer.
A csalhatatlan	Sperata	11 szer.
Csalódások	Lina	12-szer.
Czigány	Rózsí	10-szer.
Czilley Fridrik	Veron	2-szer.
Debreczeni rüpök	Katicza	1 szer.
Delila	Czímszerep	23-szor.
Denise	De Thauzettené	5-ször.
A didergő	Valdeck Mari	4-szer.
A diplomata	Sarvillené	14-szer.
Divatos beteg	Vilma	6-szor.

*) Ez 1883. nov. 30-ikán, Jókainé 50 éves jubileumán történt, mely alkalommal a nemzeti színház elsőrendű női tagjai a 4. felvonásban Volunmia gyászoló hölgykisérétéhez sorakoztak az ünnepelt iránti kollegiális érzület és tisztelet kifejezése végett.

Darab :	Szerep :	Játszta :
Két fájdalom	René	1-szer.
Két jó barát	Clemence	6-szor.
Kétkedő	Lengeyné	2-szer.
Két özvegy	Coralie	2-szer.
Két pizsz oly	Bibi	1-szer.
Keztyű és legyező	Amália	11-szer.
Kiadó lakás	Stallmeyerné	1-szer.
Király házasodik	Fiori herczegnő	7-szer.
Királyi parancs	Henriette	1-szer.
Királyné és kalandor	Sylva	2-szer.
Kisértés (Feuillet)	Camilla	18-szor.
Klub	Morannesné	12-szer.
Komédiás	Zsófia	3-szor.
Könnyműség és szerelem	Auróra	1-szer.
Köszönetlen gyémánt	Lucza	1-szer.
Lady Tartuffe	Czímsszerep	6-szor.
Láncz	Lujza	1-szer.
Lea grófnő	Julia	13-szor.
Lear király	Cordelia	1-szer.
Legújabb botrány	Lapári	5-ször.
Lelencz	Erzsike	7-szer.
Leonarda	Czímsszerep	3-szor.
Letoriéres vicomte	„	2-szer.
Lignerolles Lujza	„	1-szer.
Londoni arszlánok	Emilia	20-szor.
Londoni koldusok	Madleine	1-szer.
Lorenzino	Lujza	2-szer.
Lowoodi árva	Jane	1-szer.
Lucza széke	Agnes	1-szer.
Mama	Női vendég*)	1-szer.

*) Szatmáryné 1891. január 31-iki jubileumán. A burgszínház példájára újabbban a mi színházaink is kollegiális ovációikat a leeresztett függöny mögött végzik. Pedig a színész megérdemli, hogy a közönség előtt, melyet szolgált, ünnepeljék. Soha sem felejttem a lelkes szép ünnepélyeket melyek Telepi 50 évi jubileumán a „Hunyadi László“ 200-ik előadásán a közönség előtt a részvételével folytak le. A nemzeti színház azon szerencsés leleményre jött, hogy ez időszertint jubileumok alkalmával egy alkalmas tömeges jelenetben némaszemélyekül elsőrendű tagok jelennek meg. Mindenesetre kitüntető a kollegára nézve, ha jelenetében Prielle Kornéliák (ha ugyan többesben szólhatunk!) statistaának.

Darab :	Szerep :	Játszta :
Marénya	Klára	4-szer.
Marianna	Heléna	2-szer.
Más fészke	Desirée	3-szor.
Más okból	Emma	3-szor.
Mátkanézés	Liza	2-szer.
Mátyás király lesz	Mária	10-szer.
Maucroix gróf	Marquisnő	5-ször.
Medicis Mária	Czimszerep	1-szer.
Megbívom az őrnagyot	Eliza	1-szer.
A méhek	Kányaháznő	8-szor.
Miczbán családja	Jolán	2-szer.
Mirabeau ifjúsága	Kamilla	4-szer.
Mi ujság a szomszédban?	Anna	1-szer.
A mizantrop	Celiméne	5-ször.
Műszeretők	Szabó Mari	3-szor.
Nagyanya	Jeanne	3-szor.
Nagymama	Szerémy grófné	7-szer.
Nagyatermett férfiú	Klára	2-szer.
Nagyzás hóhortja	Mari	6-szor.
A navarrai királynő regéi	Margaréta	5-ször.
Ne fújd, a mi nem éget	Elvira	3-szor.
IV. Henrik	Lady Percy	3-szor.
47-ik cikk	Cora	21-szer.
Nem mind arany	Valeria	1-szer.
A népszerűség	Sándoryné	1-szer.
Nézd meg az anyját	Homokiné	18-szor.
Nőbiztosítás	Jámboriné	1-szer.
Női diplomata	N. asszony	2-szer.
Női harc	Autreval grófnő	18-szor.
Nőm és hivatalom	Adél	3-szor.
Nőudvarlás	Hermin	3-szor.
Olymposi verseny*).	Oraculum	2-szer.
Orleansi szűz	Sorel Ágnes	2-szer.
Országgyűlési szállás	Emilia	2-szer.
Oszkár, vagy : megcsaltam	Nanette	3-szor.
Othello	Desdemona	1-szer.
Ó!	De Livierné	4-szer.
Ő nem féltékeny	Cecilia	1-szer.

*) A nemzeti színház 50 évi jubiláris előadásán 1887. szept. 28.

Darab :	Szerep :	Játszta :
Ördög naplója	Cerny grófné	2-szer.
Örökké	Matild	1-szer.
Örökség	Náni	1-szer.
Ősz és tavasz	Antónia	3-szor.
A özvegy férje	Paulina	1-szer.
A pacsirta	Báróné	7-szer.
Páholy az operában	Livia	1-szer.
A pajtáskodás	Cesarine	18-szor.
Párbaj	Grófné	12-szer.
Páris éjjel	Cecil	2-szer.
Párisi szegények	Alida	12-szer.
Párisi szerencsevadászok	Arthemise	6-szor.
Parlagi Jancsi	Rózsi	1-szer.
„ „	Széppatakiné	2 szer.
Paul Jones	Margaréta	3-szor.
Peleskei nótárius	Fánni	1 szer.
Permeteg eső	Castelliné	4-szer.
Petronella	Czímszerep	12-szer.
A proletárok	Szedervári K.	44-szer.
A protekció	Igaliné	7-szer.
Rang és mód	Erzsébet	21-szer.
Rang és szerelem	Julia	3-szor.
A regény vége	Stephanie	2-szer.
Reggel 4 órakor	Henriette	1-szer.
Régi dal régi gyűlölségről	Jolán	3-szor.
Richelieu párbajai	Dianne	1-szer.
Rózsa és Rózsika	Rózsa	4-sz er.
Saint Georges lovag	De Presle	1-szer.
Salome	Livia	12-szer.
Samu bácsi	Bellamyné	9-szer.
Seigliére kisasszony	Vaubertné	8-szor.
A selyemárus	Julia királynő	3-szor.
Senneterres marquisnő	Henriette	2-szer.
Seraphine	Czímszerep	5-ször.
Skót nemes	Quin Nelli	2-szer.
A sphynx	Blanka	8-szor.
Egy szegény ifjú története	Margit	3 szor.
A szeleburdi	Anita	1-szer.
A szellemdús hölgy	Ilma	16-szor.

Darab :	Szerep :	Játszta :
A szentivánéji álom*)	Hermia	16 szor.
A szép Armand	Evrardné	6-szor.
A szerencse kereke	Bojtosné	1-szer.
<u>A szigetvári vértanúk</u>	Mária	10-szer.
A szikra	Leonie	13-szor.
Szilárd nők	Klára	1-szer.
A szökevény	Kriemhilda	4-szer.
A szökött katona.	Julcsa	1 szer.
Szökött színész és katona	Nina	1-szer.
A szövetségeselek	Henriette	20-szor.
<u>Tartuffe</u>	Elmire	11 szer.
A tékozló apa	Albertine	2-szer.
A telivér	Temesné	2 szer.
Tiszaháti libácska	Agnes	2-szer.
Tisztújítás	Aranka	1-szer.
XII Károly Rügen szigetén	Ulrika	1-szer.
" " " "	Éva	1-szer.
A tör	Adél	2-szer.
<u>Tündérujjak</u>	Menneville marquisnő	12-szer.
Uj emberek	Metella	4-szer.
Az utóirat	Verlierné	15-ször.
<u>Az utolsó levél</u>	Susanne	35-ször.
A váltó	Flóra	8-szor.
A váróteremben (Ábrányi)	Clarisse	3-szor.
A váróteremben (Müller)	Margit	5-ször.
<u>Vasgyáros</u>	Beaulieu marquisnő	16-szor.
Vazul	Lucia	2-szer.
Villemer marquis	Leonie	2-szer.
" " " (**)	Marquisné	19-szer.
A völgy lilioma	Arabella	18 szor.
Vidor ur	Nagyanya	3-szor.
Zilah herczeg	Dinati marquisnő	6-szor.
Zsidó	Lizi	1-szer.
"	Mari	1-szer.

A nemzeti színházban összesen 266 szerepet 1901-szer játszott.

*) Először adatott 1864. április 23-án. Shakespeare születésének három százados jubileumán, melyben a művésznő is részt vőn Hermia szerepével.

**) Jellemző, hogy e darab most, midőn Prielle Kornélia játsza az anyaszerepet, állandóan műsoron van. Csakhogy e mellett az anyaszerep mellett nehéz dolguk van a fiatal szerepeknek.

II.

Prielle Kornélia levelezése Szigligetivel.

Klbeszélésem folyamát túlterhelték volna az alább következő levelek, melyeket egész terjedelmükben közlök. Többféle ok ösztönzött erre. Először is maguk a levelek, mint levelek jellemzők íróikra nézve. Az utókor ezekben igazán Szigligetit és Prielle Kornéliát látja gondolkozni, cselekedni, hallja beszélni. De e levelek a dramaturgia eszményi és kivált gyakorlati oldalát tekintve egyaránt fontos történeti adatok. A művészi élet diplomatikus mozzanatait mutatják e levelek, melyeket olvasva, élvezettel látjuk, íróik — eltérően a kulisszák közti ritkán szenvedélytelen modortól — mily elegánsan siklanak át a komoly bonyodalmakon, úgy, hogy kényes helyzetekben is azok maradnak, a minék minden genialis levélíró ember megmarad: finomak, jellemesek.

Prielle Kornélia mintaképe a szerény nagy művésznek, ki, midőn jogában van, éppen akkor a legfinomabb. E levelekben ő maga rajzolja meg arczképét, jobban, mint ezt életírója tehetné.

Ezen kívül a magyar drámairodalom történése itt bepillanthat Szigligeti dramaturgo-aesthetikai hitvallásába.

* * *

Tekintetes Asszony!

Ha tudtam volna, hogy „A bajusz“ vigjátékom valakinek kedvetlen komor perczeket okoz, vagy nem is irtam, vagy máskép irtam volna; főkép kegyednek, kit mindig tiszteltem, és nagyrabecsültem. Azt még kevésbé sejtettem, hogy azon gondolatra jöhet, mintha benne az egyik szereppel művészetének akarnék általmára lenni; én, ki annak mind szóval, mind írásban magasztalója voltam, még akkor is, midőn szerződve nem volt, s így azon érdekem sem lehetett, hogy egyik vagy másik darabomat játéka által emelendi! Általában én soha sem akartam és akarok darabomban valamely szerepre valakit erőltetni, hogy azt kedv nélkül játssza; mert ez által csak magamnak ártanék. S azon meggyőződésben vagyok, hogy jobb barátom az, ki az ily szerepet visszautasítja, mint aki kénytelenségből kedvetlenül játssza; mert a mi művészetünk nem tür semmi erőltetést. Hogy ez mély és igaz meggyőződésem, tanusítám, midőn Szerdahelyi a gyűlésben felhozta, hogy a Thusnelda szerepe osztassék másnak, például Szathmárynének, mert kegyednek hozzá kedve nincs, s nem tartja osztályába valónak. Én azonnal kinyilatkoztattam: hogy e szerepre kegyedet erőltetni nem akarom; ha nem akarja játszani, vagy kedv nélkül játszania, akkor kérem, a darabot ne adják, mert mással adatni, meggyőződésem szerint annyi, mint a darabot megbuktatni. De hazamenve, a darabot újra átolvastam, s gondolkoztam felőle, miért ez ellenszenv? — s miért gondolhatja kegyed, hogy e szerep Szathmárynének, s

nem kegyednek való? — s mi az oka, hogy Szerdahelyi plane a Lucza kisasszonyok közé sorolja? — holott midőn e darabot kigondoltam, s e szerepet irtam, folyvást azon hitben valék, s vagyok most is, hogy ezt csupán oly könnyű, finom és szeretetreméltó módon lehet jól adni, mely kegyednek annyira tulajdona? — s azt hiszem, ha nehezkesebben, s vastagabb szinekkel adják, nemcsak visszataszító lesz, de a darab összes indokaival, s a személyeknek egymáshoz viszonylata is, hihetlenné válik. Azt hiszem, rájöttem. Magamról tudom, hogy olvasás közben, a mily benyomást rám a jellemek az első jelenetben tesznek, később bajos attól szabadulnom. Azt hiszem, kegyedet az hozhatta tévedésbe: először, hogy nagynéninek mondják, másodsor Hugolinival találkozása, hol némely vastagabb kifejezések vannak. De helyesen egyzék meg azt is, hogy a Thurmdreisnitz s a Tusnelda név is inkább bohózatba való. Én tehát azon kitételeket kitöröltem, unokanénét csináltam belőle, s Thurmdreisnitz helyett Hohenaut, Thusnelda helyett pedig Augusztát, Gusztikát teendek. Kérem, legyen szives a darabot ezen igazítások szerint újra átnézni, s ha még valahol oly kifejezéseket találna, melyek azon könnyű, finom modorral ellenkeznének, mely szerint e szerepet előadva szeretném látni, méltóztassék hazajövelelmei kijelölni; én a menyire csak az egész összefüggése engedi, a legörömelebb változtatok rajta; mert ismétlem, én e szerepet következőleg gondoltam ki:

Finom, elegans, szeretetreméltó modoru dáma, ki folyvást a legmagasabb körökben forgott. Kissé könnyelmű; mindent vidoran, mintegy játszva tesz. De születésére büszke, s midőn erről beszél, fenségét éreztetni akarja. Teljes meggyőződése, hogy rokonit az udvarhoz bejuttatva, ő tesz velök jót; valamint azt is, hogy Klárit klastromba juttatva, a család tekintélyét emeli. Mindazt,

amit Koltaitól követelnek, hogy öltözzék divat szerint, hogy ő benne mentse meg a család tekintélyét s fizesse ki adósságait kölcsön gyanánt, elkerülhellen szükségesnek tartja. A morálra nem sokat tart; nem abban a levegőben nőtt — XV. Lajos udvaránál erről mitsem tudtak: a külső eleganciára s finom modorú viseletre tartották, de a galant kalandok napi renden voltak, úgy az intrikák is. Mikor hódítani akar, a szende kaczéért játsza; de azt többször elmondják róla, hogy még hódító hadjáratait nem végezte be. Nagyon csak Hugolini levelére ütődik meg, megtudván, hogy az udvarhoz nem bocsátják, — de Várközire gondolva, rögtön vigasztalódik, s könnyelmű, gondatlan lesz, remélve, hogy ismét gazdag és hatalmas leend. Egyáltalában nem vala szándékom, hogy mint valami vén dáma hódítóvágyaival legyen nevetségessé, — nem személye, hanem ferde czéljai teszik azzá, a helyzetek, s az, hogy ellenintrikát fonnak ellene, s kijátszák. Már most, hogyan egyezhetném én abba, hogy egészen felfogásom ellen, vén asszonymak, nehézkesnek, s vastagabb színezettel mutassák be? — Én mind becsülöm és jelesnek tartom művésznőinket a magok helyén, de e színháznál jelenleg senkit sem tudok Kegyednek kívül, ki ezt ily felfogással adni képes. A kik előtt azonban felolvastam, e szerepet mind kegyednek szánták; azt hiszem azért, mert a kitörölt helyek és változtatott viszony, nem hozta tévedésbe, melyek véleményem szerint ellenszenvének is okai voltak.

Kérem tehát, legyen szives e darabot nem Szathmárynéra, hanem saját szeretetreméltó előadására gondolva, még egyszer áttekinteni; mert nemcsak én — hanem minapi hallgatóim is — Szerdahelyit kivéve mind abban a véleményben vannak, hogy ez Kegyednek jó szerepe lesz. Legyen meggyőződve, ha darabom sorsát nem a Kegyed játékától föltételezném, egy kedvetlen per-

czet sem okoznék Kegyednek, azon esetben, ha véleményét nem sikerül megváltoztatnom. Ha pedig éppen azt véli, hogy e szerep nem Kegyednek való s ez művészi tekintélyének árt, legyen szives egész őszinteséggel velem tudatni — akkor félretesszük egy időre a darabot, s az alatt tán valamikép majd újra átdolgozom, ha mostani eszméimtől szabadulni tudok. De arról biztosítom, hogy voltam és vagyok őszinte igaz tisztelője

(Kelet hiányzik, de a levél 1868-ban íródott).

Szigligeti.

A művésznő e levélre emlékül a következő jegyzetet írta :

Az egész dolog pedig abból állott, hogy Kálmánomnak volt rettenetes ellenszenv e darab iránt. Nekem csak ezek voltak kifogásaim : vagy torzalak legyen (mint Trundúzia) vagy finomittassék rajta sok, különben nem tudom eljátszani. Például : ha — mint írva van — 30 és 40 év közt járó korban van ; ha XV. Lajos udvarának központja volt szelleme és szépsége által — hogyan lehet képzelni e korban valakit olyan «ocsmány»-nak, hogy Hugolini gróf szüntelen azon rémledezzék félrebeszédjeiben ? Miért ez ? hiszen Hugolini igazolva lehet az által is, ha a fiatal asszony által hirtelen lángra gyult, nem szükséges az a sok közbeszótt gorombaság a karzat kedvéért. És mire való ? szükség-e a végén az *inassal* megszökíteni ? — e nélkül is meg lehet büntetni egy hiú, kaczer, nevetséges jellemű nőt.

Végre óhajtásom szerint egy és más változtatva lön hát menjünk; *érzem*, hogy nekem volt igazam; most megtalálom magamban, izlésemben, a kulcsot e szerep felfogásához.

Az egyetlen vitám szerep miatt igazgatósággal. Szerencse, hogy az igazgató egyszersmind a szerző is volt.

Levelezés 1874-ből.

Mélyen Tisztelt Szigligeti Úr!

Hónapok óta észlelem, hogy működési terem a mostani viszonyok között minő véletlen, vagy milyen szűkséggel szemben van korlátozva, és ha valamit személyem elleni hanyag eljárásnak, vagy mellőzésnek tapasztaltam is, szokott modorommal nem akartam ellenkezésbe jönni, hogy a sok igényt táplálók és zaklatókkal én is sorba álljak, mert erre eddig szükségem nem volt. De végre is önérzetem odairányozta magát, hogy például az utolsó műsorhoz hasonló eljárást állásom nem tűrhet el, a mely műsor kifogástalan műbecsű értéket ígér ugyan, de míg egyik oldalról túlterhelő, más oldalról aligha teljesíthető — mit azonban a következő két hét igazolhat — elég az hozzá, hogy egyéniségemet következetesen számba sem vevő. Ha e sajátságos rendszer mibenléte felől több oldalról nem kérdeztetem, úgy talán nem teszem e lépést, melyet most már teljesen elérkezettnek látok. Nálunk a «sociétaire»-rendszer habár nincs nyíltan életbe léptetve, de mindennapi tapasztalásom után úgy látom, hogy bi-

zonyos tekintetben el van fogadva; így hát jogom és szükségem van tudni, hogy az igazgatóság és rendezők a szakmámbeli műfajt egyik kiegészítő részéül tekintik-e az intézet működésének vagy nem? ha nem, *akkor nyíltan* ki kell mondani, hogy ítéljen felette a nagy közönség is, ha igen, akkor megkívánom, hogy *minden hét-n egy előadás reám számított legyen*. . . Egész életpályámon azt tanúsítottam, hogy birok fogalmával a művészeti igazságoknak s most is tisztelettel meghajlok minden nemes törekvésű feladata előtt az intézetnek, de miután tudomásomra nem létezik Európában műintézet, honnan számíztva legyen az általam képviselt műfaj, tehát magam is feladatot teljesítve teszem azon óhajtást, hogy e tekintetben se legyen szabad az újdonság és változatosság érdekét nálunk ennyire elhanyagolni. Szerződéselem értelmében — s nem csupán segédkezve — kívánok folytonos tevékenységben lenni, hogy a törekvőkkel lépést tartsak, de semmi esetben hátra ne maradjak. Ezzel tartozom kiküzdött állásomnak, a főváros közönségétől kiérdemelt méltanylatnak és e kötelesség teljesítését elősegíti ez idő szerinti egészségem és ihletségem.

A mi Szigligeti Úr nagyrabecsült személyét illeti, bocsássa meg, hogy sokszor tapasztalt jóindulata után is, véletlenül éppen Önhöz kelletik ezen határozott hangzású levelet intézнем, de talán azt is legjobban képes megítélni róllam, hogy méltánytalansággal szemben kérelmező soha sem voltam és éppen Ön szerencsétlenné évek előtt egy ilyen megjegyzést téve feletem, hogy: «Kegyed ugyan megtapintja a fájó tövist, de ki is húzza, szóval önérzetes művésznőhöz illő eljárást tanúsít.» Akkor ez értékes nyilatkozata nagyon jól esett lelkemnek, de reményilem, hogy e tekintetben nem is változott felőlem becses véleménye, melynél fogva egész bizalommal és ismételt tisztelem mellett figyelmébe ajánlottan vagyok P. K.

A Szigligetihez küldött eredeti levél ezen másolatára (mit P. K. minden fontosabb leveléről készít), utólag a következő sorokat jegyezte a művésznő:

Úgy állván a dolgok, hogy rendkívül felháborodtam azon rendszeres eljáráson, hogy harmadfél hónapi időn át *soha sem voltam a műsoron*, csupán változások, akadályok esetében körlevélben vettek elő — néha 4—5 óra közt a jégről hittak haza. A színháznál pedig azt sugdosták, hogy Szigligeti így nyilatkozott volna: «Vége, lejárt a Sardouk és Dumask kora» stb.

Szigligeti következőleg válaszolt:

Igen tisztelt Asszonyom!

Bocsásson meg, hogy becses levelére ez alkalommal oly részletesen nem válaszolhatok, mint magam is szeretnék. E helyett ide melléklek az első enquête által hozott s a második enquête által helybenhagyott szabályt, mely a nemzeti színház irányát kijelöli. Én ezt annál örömebb követem a műsor összeállításában, mert meggyőződésemmel is tökéletesen megegyező. E szerint a fősúly az eredeti és classicai irodalomra fektetendő. A középfajokat sem mellőzöm, mire nézve elég fölemlítenem, hogy egypár ily tartalmasabb s műbecscsel bíró darabot betanítottam, vagy fölelevenítettem, s szándékom többet is föleleveníteni. De némely frivol, léha irányu darabokat, melyeknek sem költői, sem művészi, sem erkölcsi bece nincs, s hatásuk is csak mulékony s a divattal változó, előtérbe nem tolhatok, s mint azelőtt történt, miattok egyáltalában nem mellőzhetem az eredeti s classicai műveket, annál kevésbbé, mert most már kopottságuk miatt amazok nem

is jövedelmezők. Ezzel én nem a művészeket, hanem magukat az afféle darabokat mellőzöm, melyek különben már saját hazájokban is feledvék. Én azt hiszem, Kegyed jobb és nemesebb irányban is talált és találand művészetének elég hatáskört. Hogy most kevesebbet játszott, annak az az oka, mert az ez idő szerint színrekerült s ismételt eredeti darabokban a szerzők Kegyednek nem osztottak szerepet, s éppen így vagyunk a most színrekerülendő három eredeti darabbal is. A tagok szűnetelése Pesten nem az igazgatótól eredő mellőztetés, de a körülmények igen gyakran olyanok, hogy az igazgató másféleképp a legjobb akarat mellett sem intézkedhetik, főképp miután Pesten csak három napja van a drámának, holott a személyzet két színházra van számítva. Egyébiránt az én nézetem szerint az igazgatónak nem az egyesek érdekeit, hanem az ügyet kell szem előtt tartania, s a műsor nem az előadókért van, hanem az előadók vannak a műsorért. De legyen meggyőződve, hogy én minden alkalmat felhasználok — a nevezett irány szemmel tartása mellett, — hogy a közönség Kegyedet minél többször láthassa.

Végül meg kell jegyeznem, hogy a műsort és szereposztást illetőleg utasításom szerint meghallgatom ugyan a drámai ülés tagjainak véleményét, de az elhatározás egyedül tőlem függ s e részben az egész felelősség rám esik, s éppen azért a dráma vezetésében társas igazgatóságnak vagy követelésnek nincs helye.

Budapest, január 7., 1874.

Nagyrabecsülésem kifejezése mellett vagyok

őszinte tisztelője

Szigligeti Ede, igazgató.

Mellékelve az említett: Másolat.

A nemzeti színháznak célja: hogy a színművészetet és eredeti dráma-irodalmat fejlessze és virágoztassa; a magyar nyelvet, erkölcsöket és közmívelődést nemesbitse és terjessze; s jó és művészi drámai előadások által a közönségnek műélvezetet nyújtson. Minélfogva: a fősuly általában az eredeti és classica dráma-irodalomra, különösen pedig úgy az eredeti, mint fordított vagy átdolgozott tragoediára és nemesebb vígjátéokra fektetendő, a középfajú drámák sem mellőztetvén, melyek a műzslést kielégítik.*)

Az új eredeti művek szerep-osztására nézve a szerzők véleménye is figyelembe fog vétetni, s az általok kívánt szerep-osztásban fontosabb ok nélkül változtatás nem tétetik, de velők ezen változtatás is közölteteni fog.

A félreértést e levél nem egészen oszlatta el, sőt szükségessé tette a művésznő következő sorait:

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Kérem bocsássa meg, hogy még néhány sorral vegyem igénybe idejét. Én azt hittem, előbbi levelemben eléggé tanusítom azt, hogy nemcsak felületes értelmével bírok a nemzeti színház nemesebb feladatának; sajnálom, hogy

*) Szigligeti valódi igazgatói diplomacziával az enquete-határozatra hivatkozik, mely voltaképp az ő dramaturgiai hittétele, s a melyet az enquetének ő sugalmazott.

Igazgató Úr megvonja töllem, mert erre mutat a mellékelt enquete-szabályok megküldése. Engedje nyilvánítanom azt is, hogy nem kevésbé fájlalom, ha az eredeti szerzők műveikben nekem nem osztanak szerepet; ennek egyedüli oka az lehet, hogy ez idejűleg nem írnak nekem valót, mert én e tekintetben is mindig lelkiismeretesen és buzgalommal teljesítettem feladatomat. Megnyugszom azon becses ígérétében, hogy minden alkalmat felhasználand személyem foglalkoztatásában. De engedje meg, hogy teljesen visszautasítsam magamtól azon feltevését, mintha én távolról is művelője akarnék lenni a frivol és léha dolgoknak. Ha ilyesmik valaha helyet foglaltak a nemzeti szinpadon, az nem egyéniségem, de valóban a divat, és legfőképp a színház anyagi érdeke volt a múltban, melyre többé Istennek hála nincs szüksége. Büszke önérettel vagyok meggyőződve, hogyha *ma* megszüntem élni, holnap éppen Szigligeti Úr lenne az elsők között, ki csekély tehetségemnek azon érdemét méltányolná legjobban, hogy az említettem modern dolgokat finom, tűrhető és nem izlésértő alakban kívántam megoldani. Köszönöm azon kifejezését levelének, mely nekem megadja, hogy a jobb és nemesebb irányban találtam és találok művészetemnek elég hatáskört: hiszen ez, ez vala egész fellépésem értelme és célja. A többire nézve én is azt tartom a mit Ön «hogy részletesen nem válaszolhatok reá, mert hiszen mindketten tudjuk és érezzük: mit és meddig enged meg nyilvánítani az Ön méltó állása, vagy milyen határt köteles szabni magának az én ildomosságom.

Ezek után mély tiszteletem kifejezése mellett maradok

P. K.

Még egy levélváltásra adott alkalmat a következő levelekben érintett új fordulat, melylyel egyébiránt az ügy be is fejeződött.

Ime Szigligeti levele :

Igen tisztelt Asszonyom !

Azt reméltem, a köztünk fennforgott ügy Kegyed második levelével be van fejezve ; azonban sajnálkozva láttam, hogy a «Baloldal» tegnapi száma egy közleményt hoz, mely szerint Kegyed el akarná hagyni az intézetet körülbelül azon okokból, melyek első levelében foglaltatnak. A lap azt mondja, hogy «biztos forrásból» merített. Sziveskedjék értesíteni : Kegyedtől eredt-e ez újabb, mindenestre sajnos hír? — Ha igen, kénytelen vagyok igazolásomul a közönség előtt én is elmondani, miket levelemben elmondék ; sőt ha nincs ellenére, szívesen közzé teszem leveleinket is. Ha pedig e hírnek nincs többé alapja — a mit Kegyed és művészete iránti nagyrabecsülésből leginkább óhajtok — meg kell azt czáfolnom.

Becses válaszát elvárva maradok

Budapesten, jan. 15., 1874.

őszinte tisztelője

Szigligeti Ede, igazgató.

Tisztelt Igazgató Úr!

Magam is megütközéssel hallottam a «Baloldal» tegnap közlött hírért, mert tulajdonítok magamnak annyira észjárást a helyes úton, hogy rögtönös eltávozásom *lehetetlen* volna — vagy talán Ön nem látja annak? — és idő előtti beszédnek soha sem szoktam indítója lenni. Hogy mennyire biztos forrásból vette azon hírt az említett lap, nem képelem, de hogy alkalmilag tartózkodás nélkül ki kell mondanom, miszerint a mostani Igazgatóság szekerem rúdját kifelé fordította, az bizonyos . . .

Czáfolja vagy közzé tegye a köztünk fenforgó ügyet Ön, egészen belátására bízom, mert én multkori fellépésemnek teljes meggyőződésében élek éppen úgy, mint a mennyire hatalmában áll az Igazgató Úrnak adott válasza értelmében — egyéniségemet és művészetemet az intézetnél hasznosítani.

Maradok

P. K.

Ránk nézve e levélváltás nagyon tanulságos.

A nemzeti dráma egyik legkiválóbb hőse a külföldi dráma ünnepelt színésznőjével, tisztán elvi alapon áll szemben, mert Prielle Kornélia és Szigligeti személyes viszonya minden időben a legszívélyesebb érintkezésre vezethető vissza. Igaza volt Szigligetinek, is Prielle Kornéliának is. Amannak érvei a francia dráma elévülésére s a magyar előtérbe tolására nézve helyesek, az utóbbinak művésznői önérzete viszont tökéletesen jogosult. — Miért jöttek ellentétbe egymással? Egy kívülök álló, már nem létező rendszer hibája s a kor intéző hatalma okozta ezt, mint könyvünkben kifejtettük, Prielle Kornélia évtizedeken át játszta, a mit reá osztottak. Ő nem tehetett

róla, hogy az illető művek elévültek és hogy nem alkalmazták őt olyanban is, a miben később is megmaradt volna tere. Egy oly művészet, mint az övé, nem tűnhet el a feledés tengerébe. Ennek éppen egy oly művészről lehetett méltán tudatában. És Szigligetit annyiban csakugyan joggal vádolta a művész, hogy ha a léha művek ellen küzd, miért nem kímélte az ő művészetét, melyet éppen Szigligeti fedezett föl a nemzeti színház számára, s a melynek bármi szolgált tárgyul, mindig magasat és örökbecsűt alkotott. Szigligeti nemes dramaturgiai erélye azért üdvösen hatott volna, ha saját eszményi törekvése teljes kifejtésével Prielle Kornélia számára válogatott repertoirt biztosít a bár ephemer, de a művész kivitelében aesthetikai hatású drámában.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁR

Lelt.

12.027-1955

